

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİMDALI
FELSEFE PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MICHEL FOUCAULT'DA İKTİDAR VE BEDEN İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME

Gültekin SAT

Danışman

Prof. Dr. Kubilay AYSEVENER

İZMİR-2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : GÜLTEKİN SAT
Öğrenci No : 2015802149
Tez Başlığı : Michel Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi Üzerine Bir İnceleme

Savunma Tarihi : 08/04/2019
Danışmanı : Prof.Dr.Kubilay AYSEVENER

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>
Prof.Dr.Kubilay AYSEVENER	- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr.Levent AYSEVER	- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç.Dr.Özcan Yılmaz SÜTÇÜ	- İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

İmza

GÜLTEKİN SAT tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği( ) / oy çokluğu( ) ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Michel Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi Üzerine Bir İnceleme" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

04.03.2019

Gültekin SAT

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Michel Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi Üzerine Bir İnceleme

Gültekin SAT

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı

Tezli Yüksek Lisans Programı

Foucault siyaset felsefesinde "iktidar" ve "beden" kavramlarını farklı anlamlara gelecek şekilde kavramsallaştırır. İktidar, mikro düzeyde işleyen insansal ilişkiler alanındaki güç ilişkilerini ifade ederken; beden, cisim, yapı, topluluk, grup ya da nüfus anlamlarına gelir. Bu anlamda Foucault'nun düşüncesinde iktidar ve beden ilişkileri, yaşamın her alanında mevcut mikro ilişkiler bağlamında düşünülmelidir. Foucault, geniş ve karmaşık olan bu ilişkileri açığa çıkarabilmek için tarihe yönelir. Çünkü iktidarın şimdiki işleyiş yapısını çözebilmek için, onun tarihsel düzlemde belirli biçimlerini bilmek gerekir. Böylelikle delilik, cinsellik, suç ve hastalık gibi deneyimlerin tarihsel oluşum koşullarına odaklanan Foucault, bu deneyimlerin toplumsal yaşamın içerisinde hem kurumsal hem de söylemsel olarak nasıl da iktidar teknolojilerine dönüştüğünü göstermeye çalışır.

Bu tez, Foucault'nun iktidar ve beden ilişkilerini açıklamak için seçtiği delilik, cinsellik, suç, hastalık, güvenlik ve nüfus kavramlarını nasıl sorunsallaştırdığını göstermeyi amaçlamaktadır. Ancak buna ek olarak da bu tez, iktidarın beden üzerinden ürettiği bu kavramlardan hareketle yarattığı politik rasyonaliteleri sorgulamaktadır. Bu anlamda mevcut dünyada her

zaman için insanı ve insani değerleri savunduğunu iddia eden iktidarın düştüğü çelişkileri göstermeye odaklanılmıştır. Dolayısıyla da tez, iktidarın birer sloganı haline dönüşen "güvenlik", "tehlike", "sağlık" gibi yaşamsal öğelere bağlı olarak Batı dünyasının politik bir eleştirisini içermektedir.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Beden, Delilik, Cinsellik, Güvenlik ve Nüfus.

ABSTRACT

Master's Thesis

An Analysis of the Relationship on Power and Body in Michel Foucault

Gültekin SAT

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy

Master's Program

Foucault conceptualises the notions of “power” and “body” in a way that may have different meanings in the political philosophy. Power refers to the power relations in the field of humane relations that operate at micro level. In this sense, power and body relations in Foucault should be perceived in the context of micro relations that exist in every field of life. Foucault confers with history in order to reveal these comprehensive and complicated relations. Because, it is necessary to know the way in which power appeared in the course of history. Thus, Foucault, focusing on the historical formation conditions of experiences such as madness, sexuality, crime and illness, tries to show how these experiences are transformed into power technologies as both institutional and discursively within communal living.

This thesis aims to demonstrate how Foucault problematized the concepts of madness, sexuality, crime, illness, security and population which he chose to explain the relationships of power and body. Additionally, however, this thesis questions political rationalities that power creates based on these concepts it produces over body. In this sense, this dissertation focuses on demonstrating the contradictions of power that always claims to advocate human and humanitarian values in the existing World. Thus, the present study involves a political criticism of the Western World depending on vital elements

such as “security”, “danger” and “health” each of which have been transformed into the slogan of power.

Keywords: Power, Body, Madness, Sexuality, Security and Population.

MICHEL FOUCAULT'DA İKTİDAR VE BEDEN İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FOUCAULT'DA İKTİDAR İLİŞKİLERİNDE BEDEN

1.1 FOUCAULT: YENİ BİR İKTİDAR KAVRAYIŞI	6
1.2 İKTİDARIN TARİH BOYUNCA AŞINDIRDIĞI YÜZEY: BEDEN	12
1.3 İKTİDAR TEKNOLOJİLERİ VE BEDEN SORUNSALI	16

İKİNCİ BÖLÜM

DİSİPLİN İKTİDARI VE BEDEN

2.1 BİYO-İKTİDAR ÇAĞI'NA GİRİŞ: ANATOMO-POLİTİKANIN DOĞUŞU	22
2.2 BEDENİ DİSİPLİN ALTINA ALMA TEKNİKLERİ	29
2.2.1 Aklın Delilik Üzerindeki İktidarı: Deliliği Dışlama Tekniği	29
2.2.2 İktidar ve Cinsellik: Baskı Varsayımına Karşı İtiraf Tekniği	33
2.2.3 Disiplin Toplumunun Yaratılmasında Panoptik İktidar'ın Rolü	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAŞAM ÜZERİNDE İKTİDAR: BİYOPOLİTİKA

3.1 GÜVENLİK TOPLUMUNUN DOĞUŞU VE YAŞAMIN SİYASALLAŞMASI	50
3.2 NÜFUSU DÜZENLEME TEKNİKLERİ: IRKÇILIK VE YÖNETİMSELLİK	58
3.2.1 Yeni Politik Varsayım: Biyolojik Savaş ve Irkçılık	58
3.2.1.1 İçsel Irkçılık (<i>Internal Racism</i>)	65
3.2.2 Yönetimsellik ve Liberalizm	67
3.2.2.1 Yönetimsellik Kavramının Merkezileşmesi ve Kavramın Anlamsal İçeriği	67
3.2.2.2 Yönetimsel Aklın Bileşenleri: İstatistik ve Politik Ekonomi	73
3.2.2.3 Yeni Bir Yönetim Sanatı Olarak Liberalizm	77
3.2.2.4 Neo-liberalizm ve Öznelğin Üretimi	83
SONUÇ	88
KAYNAKÇA	95

KISALTMALAR

BD	Biyopolitikanın Doğuşu
CT	Cinselliğin Tarihi
DT	Deliliğin Tarihi
GTN	Güvenlik Toprak Nüfus
HD	Hapishanenin Doğuşu
TSG	Toplumu Savunmak Gerekir

GİRİŞ

20. yüzyılın ve çağdaş Fransız felsefesinin önemli düşünürlerinden biri olan Foucault, günümüz felsefe dünyasında da sıkça çalışılan bir filozoftur. Bunun temel nedeni felsefesinin halen güncelliğini koruyor olmasıdır. Foucault, gerek iktidar çözümlemeleriyle, gerekse yeni bir "özne"¹ kavrayışı ve "özneleşme" etiğiyle çağımızın felsefe dünyasına damgasını vurmuştur. Aslında Foucault'yu belli bir kalıba sığdırmak, onu tanımlamaya çalışmak güçtür. Çünkü ne bir tarihçi, ne bir sosyolog, ne de bir metafizikçi Foucault var karşımızda.² Zira Foucault'nun çalışma alanının genişliği ve derinliği onun belli bir kalıba sığdırılamayacağını bir göstergesidir. Ancak yine de her ne kadar Foucault'yu tanımlayamasak da -ki Foucault da bunu memnuniyetle karşıladı³- bizler bir "filozof" Foucault'nun var olduğunu da yadsıyamayız.

Foucault'nun güncelliği onun özgün bir filozof olmasından kaynaklanmaktadır. "Neden Foucault?" sorusunun cevabı da işte buradadır; Foucault felsefesinin halen güncelliğini koruyor olmasından ve özgünlüğündendir. Bundan dolayıdır ki Foucault'ya ihtiyaç duyuyoruz. Güncel meseleleri analiz etmekte, modern felsefenin yarattığı ve içinden çıkılmaz hale gelen "özne" problemini aşmaya çalışmakta ya da "kendimizin tarihsel bir ontolojisini" yapmakta Foucault'ya ihtiyaç duyuyoruz. Deleuze, insanların Foucault'ya olan ilgisini şu şekilde açıklıyor:

---

¹ Foucault'da *özne* sözcüğünün iki anlamı vardır: "Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor." (Michel Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, 4. Baskı, çev. Osman Akınhay, Ed. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2014, İstanbul, s.63.)

² Maurice Blanchot, Foucault'nun kim olduğuna dair şunları yazar: "Kendisini ne sosyolog ne tarihçi ne yapısalcı ne düşünür ne de metafizikçi olarak kabul ettiği için (geleneksel felsefe ile her tür ciddi zihniyetin terk edilmesi arasında aralıksız bir "slalom" halindedir) onun nerede olduğunu biliyor muyuz? Tıp bilimine, modern ceza usulüne, mikro-iktidarların son derece farklı uygulamalarına, bedenlerin disiplinsel yaratımına ya da son olarak suçluların ifadelerinden doğrudan ayrılmayanların itiraflarına veya psikanalizin bitimsiz monologuna kadar uzanan alana ilişkin ayrıntılı incelemesini yaptığında *paradigma* değerine sahip bazı olguları mı seçtiğini, yoksa insan bilgisinin çeşitli biçimlerinin açığa çıkacağı tarihsel süreklilikleri mi tekrar çizdiğini, yoksa son olarak (bazıları onu bununla suçlarlar) aslında her tür nesnel bilginin kuşkulu kaldığını ve öznenin iddialarının aldatıcı olduğunu bizlere hatırlatmak için bilinen ya da tercihen değeri bilinmemiş olaylar arasında büyük bir beceriyle seçerek rastgele mi gezindiğini kendimize sorabiliriz." (Maurice Blanchot, **Hayalimdeki Michel Foucault**, çev. Ayşe Meral, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2005, ss.90-91.)

³ Nitekim Foucault, kendisine yöneltilen "Siz nerede duruyorsunuz?" sorusuna şöyle cevap verir: "Kendime bir kimlik biçme yanılsı olmadığım, beni yargılama ve sınıflandırma eğilimlerinin çeşitliliğinden bayağı keyif aldığım doğrudur." (Michel Foucault, "Polemik, Siyaset ve Sorunsallaştırmalar", **Özne ve İktidar**, 4. Baskı, çev. Osman Akınhay, Ed. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2014, İstanbul, s.281.)

"İnsanlar Foucault'yu izliyorlarsa, ona tutkunlarsa, bunun nedeni kendi çalışmalarında, kendi özerk varoluşlarında ona bir şekilde ihtiyaç duymalarıdır."⁴

Bu vesileyle Foucault'nun siyaset felsefesinin tam da kalbinde bulunan "iktidar ve beden ilişkisine" yöneldik ve tezimizin başlığını "Michel Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi Üzerine Bir İnceleme" olarak belirledik. Bu konuyu ele almamızın nedeni "iktidar" ve "beden" kavramlarının Foucault'nun düşünce serüveninin her anına eşlik etmesi ve hatta deyim yerindeyse felsefesinin tam da merkezini işgal etmiş olmasıdır. Nitekim Foucault'da iktidar ve beden ilişkilerini incelerken, Foucault'nun daha sonra ele alıp geliştirdiği bir çok konunun da aslında bu iki kavramın etrafında döndüğünü gördük. Dolayısıyla Foucault'da iktidar ve beden ilişkilerinin incelenmesi Foucault'nun düşünce dünyasının tam da kalbine atılan bir adımı ifade eder. Tezimizde izleyeceğimiz ana yol iktidar ve beden ilişkisine bağlı olarak Foucault'nun, tarihsel olarak kırılmalara maruz kalan politikayı, her çalışmasında nasıl yeniden formüle ettiğini ve bunun için hangi patikalardan geçtiğini göstermektir. Çünkü Foucault, iktidar analizlerini sürekli değiştiren ve yenileyen bir filozoftur. Önemli olan bu değişim çizgilerini yakalamak ve açıklayabilmektir. Bu yüzden de Foucault'nun süreç içerisinde hem "iktidar" hem de "beden" kavramlarının içini nasıl doldurduğunu göstermeye çalışacağız.

Buradan hareketle tezimizin birinci bölümünde Foucault'nun "iktidar" kavramıyla sadece yukarıdan (devlet) aşağıya (toplum) doğru gelişen eylem kümesini kastetmediğini; bununla birlikte, iktidarın insansal ilişkilere içkin, bedenlerin yüzeyinde dolaşan eylem kümesini de içine alan bir uygulama olduğunu göstermeye çalışacağız. Yine birinci bölümde *beden* kavramını ayrıntılı bir şekilde tartışmaya ve Foucault'nun "beden" kavramıyla sadece gerçek anlamda "beden"i kastetmediğini; bunun yanı sıra *beden* kavramının "grup", "topluluk", "nüfus", "toplumsal beden", "cisim", "yapı" gibi pek çok anlamı barındırdığını ortaya koymaya çalışacağız. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise iktidar(lar)ın beden(ler)i belirli bir deneyimin öznesi yapmak amacıyla geliştirdiği teknolojileri ayrıntılı bir biçimde ele almaya ve tartışmaya çalışacağız. Ve son olarak sonuç bölümünde ise böylesine karmaşık iktidar aksları arasında bireyin özgürleşme imkanının olup olmadığını, Foucault'nun bu sorunlara ilişkin çözümünü tartışacağız.

---

⁴ Gilles Deleuze, **Müzakereler**, çev. İnci Uysal, Norgunk Yayıncılık, s.95-96, 2013, İstanbul

Bu noktada, Foucault'nun iktidarı bir töz olarak ele almadığını da belirtmek gerekir. Fakat Foucault, tarihsel süreç içerisinde bedeni, iktidar blokları ve siyasal kurumlar tarafından üretildiği biçimlerle inceler. Bu anlamda Foucault bedeni, "olayların kaydolma yeri" ve iktidarın sürekli "aşındırdığı hacim" olarak tasvir eder. Bedenin sürekli iktidar tarafından "aşındırılan bir hacim" olarak tanımlanması aynı zamanda iktidarın da maddiliğini gösterir. Nitekim, "Farklı kurumlar düzeyinde bedensel bir fantasma söz konusu mudur?" sorusuna Foucault'nun verdiği cevap şu şekildedir: "Sanıyorum ki en büyük fantasma, istençlerin evrenselliğiyle oluşturulan toplumsal bir beden fikridir. Oysa, toplumsal bedeni ortaya çıkaran şey konsensüs değildir, bizzat bireylerin bedenleri üzerindeki iktidarın maddiliğidir."⁵ Bu nedenle beden, iktidarın etki ettiği yüzeydir. İktidar bedenin yüzeyinde dolaşır, onu aşındırır ve üretir. Çünkü bedene hakim olmak, bedeni kuşatmaktan geçer.

Foucault'nun iktidarın bedenle böyle bir ilişkisinin olduğunu düşünmesi doğal olarak onun siyaseti kavrayış tarzını da etkileyecektir. Nitekim, Foucault için, siyasetin temel nesnesi "akıl" olmaktan çıkacak ve bunun yerine "yönetimsellik tarafından şekillendirilen *beden*"⁶ olacaktır. Bu nedenle Foucault, tarih sahnesinde sürekli kırılmalara ve kopuşlara maruz kalan politik paradigmanın bedenle olan ilişkisini incelerken, bu kopuş ve kırılmaların hem politik teknik, strateji ve manevralara yol açtığını hem de buna bağlı olarak politik iktidarın bedeni kavrayış biçimini değiştirdiğini ileri sürer. Bir başka ifadeyle iktidar, tarihte gerçekleşen kriz ve koşullara göre bedeni "aşındırmak" ve onu üretmek amacıyla hem yeni taktik ve stratejilere sarılır, hem de buna bağlı olarak bedeni ele alış biçimini ve etki yüzeyini değiştirir.

O halde iktidar ve beden arasındaki ilişki çok biçimli bir şekilde işler. İktidar bir yandan bireyselleştirerek bedeni sabitlemeye çalışır. Diğer yandan ise bütüncül bir kitle olarak nüfus düzeyinde işler. Nasıl ki, bireyin bedeni toplumsal bedenin bir prototipini oluşturuyorsa, nüfus da Batı dünyasını içine alan toplumsal bedenin bir prototipini oluşturur. Bu anlamda iktidar etki yüzeyini genişletip bedenden nüfusa, topluluklara geçer. Ancak iktidar, yine de bedeni bireyselleştirmekten vazgeçmez. Güvenlik ve nüfus politikaları, bedeni bireyselleştirme tekniklerini içine alır ya da

⁵ Michel Foucault, "İktidar ve Beden", **İktidarın Gözü**, 4. Baskı, Ayrıntı Yayınları, çev. Işık Ergüden, (Ed. Ferda Keskin), İstanbul, 2015, s.39.

⁶ Utku Özmakas, Foucault: İktidardan Biyoiktidara, **Cogito Dergi**, Sayı:70-71, 2012, s.60.

ona eklemlenir. Böylece iktidar, bedeni hem bireysel düzeyde hem de grup, topluluk, nüfus ve yapı düzeyinde kuşatır.⁷

Peki bu sözünü ettiğimiz beden siyasetini kim ya da kimler belirlemektedir? Foucault'ya göre bu soruya net bir cevap vermek zordur. Nitekim beden siyaseti son derece karmaşık bir bütündür. Fakat Foucault bu bütünü tek başına düşünebilecek kimse yokken, bazı dönemlerde bağlantı faillerinin ortaya çıktığını söyler:

"On dokuzuncu yüzyılda insanseverlik örneğini ele alın: İnsanlar başkalarının yaşamlarına, sağlıklarına, beslenmelerine, barınmalarına karışmaya başlar... Daha sonra kişiler, kurumlar, bilgiler... kamu sağlığı, denetçiler, sosyal danışmanlar, psikologlar bu karmakarışık işlevden türemiştir. Daha sonra da, şimdi, sosyal görevliler kategorisinin yaygınlaşmasına tanık olmaktayız..."⁸

Bu anlamda aslında önemli olan şey iktidar ve beden arasındaki ilişkilerin kim ya da kimler tarafından icat edildiğini ya da belirlendiğini bilmek değildir. Elbette beden siyasetinin nasıl bu kadar incelikli bir dağıtım ve mekanizmalara sahip olduğunu kendimize sormak zorundayız. Ancak, Foucault'ya göre burada önemli olan şey, "tüm bunlara öncülük eden projeyi değil, parçaların nasıl yerine yerleştiğini strateji terimleriyle görmektir."⁹ Dolayısıyla iktidarın beden üzerindeki hareketini görebilmek için kullandığı tekniklere, uyguladığı stratejilere, kendini korumak için yaptığı manevralara dikkat etmek gerekir. Zira iktidarı anlamının ve açıklayabilmenin yolu bu kullanılan yöntemlerin açığa çıkarılmasından geçer.

Son olarak, iktidar ve beden ilişkisi Foucault'nun düşünce serüveninin neredeyse tamamında vardır. Fakat bu çok geniş ve kapsamlı bir çalışmaya neden olacağından konuyu daraltarak Foucault'nun iktidar ve beden ilişkilerini soybilimsel yönteme tabi tutarak çözümlediği metinlere odaklandık. Bu nedenle Foucault'da iktidar ve beden ilişkilerini, elimizden geldiğince Foucault'nun söylem-bilgi analizlerine ve etiği kavrayış biçimine girmeden incelemeye çalıştık. Ve bu çalışma esnasında Foucault'nun temel eserleri olan *"Deliliğin Tarihi"*, *"Cinselliğin Tarihi Cilt-1"*, *"Hapishanenin Doğuşu"*na, aynı zamanda Collège de France'ta verdiği

⁷ Ayrıntılı bir tartışma için bkz. Michel Foucault, **Güvenlik Toprak Nüfus**, çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, (GTN), s.9-11.

⁸ Foucault, "İktidar ve Beden", **İktidarın Gözü**, s.45.

⁹ Foucault, "İktidar ve Beden", **İktidarın Gözü**, s.46.

"*Toplumu Savunmak Gerekir*", "*Güvenlik Toprak Nüfus*" ve "*Biyopolitikanın Doğuşu*" gibi seminerlerden oluşan kitaplara ve verdiği röportajlar, konferanslar ve yazdığı makalelerden oluşan "*Seçme Yazılar*"ın I-II-III-IV ve V. ciltlerine başvurduk. Bunun yanı sıra tezimizi geliştirip daha da anlaşılır kılmak adına *Gilles Deleuze*, *Maurice Blanchot*, *Roy Boyne*, *Lois McNay*, *Thomas Lemke*, *Judith Revel*, *Ferda Keskin*, *Özgür Soysal* ve *Utku Özmkas* gibi Foucault uzmanlarına başvurduk.

BİRİNCİ BÖLÜM

FOUCAULT'NUN İKTİDAR İLİŞKİLERİNDE BEDEN

1.1 Foucault: Yeni Bir İktidar Kavrayışı

Foucault iktidar analizini yaparken, iktidara soyut ve bağımsız bir anlam yüklememek için "İktidar nedir?" sorusu yerine "İktidar nasıl uygulanır?" sorusunu sorar. Foucault'ya göre "İktidar nedir?" sorusu, "gizli bir iktidar metafiziği ya da ontolojisi getirme işlevi"¹⁰ taşıdığı için tehlikeli bir sorudur. "İktidar nedir?" sorusu, tıpkı Antik Yunan filozoflarının varlığı tanımlamaya ve açıklamaya ilişkin sordukları "Varlık nedir?" sorusuyla aynı işleve sahiptir. Bu bakımdan Foucault, iktidara metafizik ve ontolojik bir anlam yüklemekten kaçınmak için "İktidar nasıl uygulanır?" sorusunu sorar. Nitekim soru bazında izlenen bu değişik yöntem iktidar biçimlerinin tarihselleştirilmesini gerektirir: "(...) eğer bir iktidar analizi yapmak istiyorsak iktidardan değil, iktidarlardan söz etmemiz gerekir ve iktidarların yerini kendi tarihsel ve coğrafi spesifiklerinde belirlememiz gerekir."¹¹ Nitekim Revel, Foucault'nun bu bakımdan ilginç bir iddia ortaya attığını söyler ve Revel'e göre "İktidar nasıl uygulanır?" sorusu Foucault'yu "tek bir iktidar değil, birden çok iktidar olduğunu, hatta her zaman iktidar ilişkileri olarak anlaşılması gereken bir takım iddialar olduğunu söylemeye götürür."¹²

Eğer tek bir iktidar yoksa ve eğer iktidar derken bundan iktidar ilişkilerini anlamamız gerekiyorsa, burada "iktidar terimi taraflar arasındaki ilişkilere gönderme yapar."¹³ "İktidar nasıl uygulanır?" sorusu bizi teorik ve metafizik bir alan yerine, pratik ve edimsel ilişkilere götürür. Zira, "iktidar terimi taraflar arasındaki ilişkilere gönderme" yapıyorsa bu durum; hem bir iktidarı uygulayanın hem de iktidar uygulananın varlığına işaret eder. O halde iktidar bir ilişkiler çokluğudur. Birbirlerine cevap veren, etki eden bir ilişkiler, eylemler çokluğu kümesi söz konusudur. İktidar kendini çoğul ilişkilerde var eder. İktidarın işleyişi çoğul ilişkilerden hareketle bazılarının başkalarının eylemleri üzerinde gerçekleşir.

---

¹⁰ Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.69.

¹¹ Foucault, "İktidarın Halkaları", **Özne ve İktidar**, 4. Baskı, çev. Işık Ergüden, (Ed. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.145.

¹² Judith Revel, **Michel Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi**, çev. Kemal Atakay, Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2005, (Güncelliğin Bir Ontolojisi), s.123.

¹³ Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.70

İktidarın eylem üzerinde kendini var etmesi iktidarın kaynağının kurumsal olduğu varsayımını reddeder. Zira Foucault'ya göre iktidarı kurum(lar)da aramak, kurumlar açısından analiz etmek büyük bir yanılgı olmakla birlikte, "iktidarı iktidarla açıklamaktan"¹⁴ başka bir anlam taşımaz. Bu nedenle Foucault, iktidar söz konusu olduğunda "kralın kellesini uçurmak" gerektiğini söyler. Çünkü Foucault'ya göre bizim ihtiyacımız olan şey, "hükümlanlık sorunu ve dolayısıyla da yasa ve yasaklama sorunları çevresinde kurulmuş olmayan bir siyaset felsefesi[dir]. Kralın kafasını uçurmamız gerekiyor; siyaset teorisinde ise bu hâlâ yapılmayı bekliyor."¹⁵ Şüphesiz kurumların, iktidarın işlenmesi ve kurulması açısından iktidar sarmalında bir yeri vardır. Fakat iktidarın kökenini orada aramak yanlıştır. Çünkü iktidar ilişkileri devlet ve devletin kurumsal aygıtlarının varlığından kaynaklanmazlar; tam aksine, Foucault'nun da ifade ettiği gibi, "iktidar ilişkilerinin gün geçtikçe daha fazla devletleşmesinden"¹⁶ kaynaklanırlar. Foucault'nun bu yaklaşımı iktidarı merkezsizleştirir. Başka bir ifadeyle, iktidar, merkezinde devletin ve kurumlarının olduğu bir ilişkiler ağına değil de; "yerel, bölgesel, maddesel ilişkilerde cisimleşen tekniklere"¹⁷ işaret eder.

O halde iktidar, Revel'in de ifade ettiği gibi, "bir şey ya da kendilik değildir, iktidar bir pratiktir."¹⁸ İktidar edimseldir. Eylem alanında kendini var eder. Kendini bir ilişki, bir bağıntı içinde dile getirir. İktidar bedeni aşmaz, fakat bedenden düz geçiş yapar. İktidarın, bedene bağlı olarak; eylemde, başkalarının eylemleri üzerinde vücut bulması, Foucault'nun da ifade ettiği gibi, onun "bizzat bireylerin bedenleri üzerindeki maddiliğini"¹⁹ gösterir. Çünkü her bir pratik, her bir edim somut bir etki yaratır. Etki bir başkasının eylemi üzerindeki etkidir. Bu anlamda iktidar düşüncelerin ve kararların bedensel bir pratiğidir. Fakat şunu da ifade etmek gerekir ki; iktidarın bedensel bir pratik olması, bir eyleme ya da bir başkasının eylemine yönelik olması onun şiddet içerdiği anlamına gelmez. Başka bir ifadeyle iktidarı bir "şiddet kipinde" aramak yanlıştır. Çünkü iktidar başkalarının eylemine "yön vermek",

¹⁴ Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.76.

¹⁵ Foucault, "Hakikat ve İktidar", **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, 3. Baskı, çev. Osman Akınhay, (Ed. Ferda Keskin) İstanbul, 2011, s.71.

¹⁶ Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.79.

¹⁷ Gürhan Özpolat, Foucault, Yönetimsellik ve Modern Devletin Soybilimi, **Felsefelogos Dergisi**, Sayı: 63, 2017, s.124.

¹⁸ Revel, s.127.

¹⁹ Foucault, "İktidar ve Beden", **İktidarın Gözü**, s.39.

başkalarının "mümkün eylem alanını yapılandırmaktır."²⁰ Şimdi ve gelecekte gerçekleşecek eylemleri düzenlemek ve bu eylemlerin koşullarını sağlamaktır. Bu bakımdan iktidar, iktidarın uygulandığı kişiden beklenen veya istenilen şekilde davranmasını ister. Haliyle de iktidar potansiyel ya da fiili bir eylem niteliğini taşır. Bir başka deyişle iktidar, doğrudan başkalarının eylemleri üzerinde etkiye bulunmak zorunda değildir. Başkalarının hareket alanını yapılandırmak, istenilen davranışları gerçekleştirmesi için koşullar sağlamak da bir iktidar ilişkisidir. O halde iktidarın bir uzlaşım sonucu, rızaya dayalı olduğunu söylemek de yanlıştır. Elbette rızaya dayalı bir ilişki iktidar ilişkisinin bir biçimi olabilir. Fakat kaynağının bir "konsensüsün dışavurumuyla" oluştuğunu söylemek yanlış olacaktır.

Öte yandan iktidar ilişkisi, üzerinde iktidar uygulananın varlığı sonucu var ise üzerinde iktidar uygulanan, bir "özne" olarak kabul edilmelidir. Özne kavramının Foucault'nun literatüründe iki anlamı vardır. Özne kavramı, insanların hem birer uyruk hem de birer özne olarak oluşturulma sürecini anlatır. "Üzerinde iktidar uygulananın bir eylem öznesi olarak tanınması"²¹ iktidar ilişkisini var eden temel şeydir. İşte "yönetim/yönetimsellik" sorunu da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu söylediklerimize ek olarak iktidarın özneyi yönetmek ve idare etmek için ihtiyaç duyduğu çok önemli bir şey vardır: "özgürlük." Foucault'ya göre iktidar özgürlük olmadan işleyemez. Deyim yerindeyse iktidar, özgürlükten beslenir. Yönetilmesi gereken ise üretilen özgürlüklerdir. Dolayısıyla da özgürlüklerin üretimi "iktidarın yeni öznellikler ürettiği"²² anlamına gelir. Şimdi, eğer yönetim, özgürlüğün idare edilmesi ise; strateji de özgürlüğün idare edilmesi için devreye sokulan mekanizmaları ifade eder. Foucault için, iktidarın özgürlüğü ve öznelliği üretimde devreye soktuğu mekanizmalar "stratejiler" adını taşır. Stratejiler iktidar ilişkilerinin gerçekleşebilmesi ve iktidarın uygulanabilmesi için uygulanan yöntemler ve kullanılan araçlardır.

Bu anlamda iktidar için olmazsa olmaz olan şey özgürlüktür ki; Foucault'ya göre "iktidar yalnızca özgür özneler üzerinde ve yalnızca onlar özgür oldukları sürece uygulanır."²³ İktidar ve özgürlük arasındaki bu ilişki iktidarın ve aynı

²⁰ Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.75.

²¹ Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.73

²² Revel, s.134.

²³ Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.75.

zamanda iktidar-özgürlük ilişkisinin ne denli karmaşık bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Özgürlük yoksa iktidar da yoktur. İktidar, öznenin eylemini, üretilen özgürlük alanlarını yönetebildiği sürece var olur. Özgürlük ve iktidar arasındaki ilişkiyi birbirinden ayırmak imkansızdır. Foucault'ya göre iktidar-özgürlük ilişkisi aralıksız devam eden bir çekişmeyi andırır. Foucault "istencin boyun eğmeyişinin" iktidarı kışkırttığını iddia eder. Fakat bu kışkırtma iktidarın varlığının devamı için gereklidir.

Kabul edelim ki, iktidar ile özgürlük arasındaki bu ilişki içinde büyük bir paradoksu barındırır. Fakat Revel'in de ifade ettiği gibi eğer iktidar, "bireylerin özgürlüğü üzerinden oynamasa ve bireylerde özgürlük etkileri üretmeseydi, iktidarın adı iktidar değil, itaat olurdu."²⁴ Nitekim Foucault'nun iddiası da burada yatmaktadır. O, geleneksel Marksist teoriden²⁵ farklı olarak, iktidarı bir bütün olarak kavramaz. İktidar, bir bütün olarak merkezden aşağıya doğru işleyen hiyerarşik bir yapılanma değildir. İktidar elden ele geçen bir mal ya da mülk değildir.²⁶ Foucault iktidarı "yasa-iktidar", "egemenlik-iktidar" imgesi altında düşünmez. İktidar çok daha karmaşık, stratejik olarak işleyen bir güç ya da güçler ilişkisidir: İktidar "bir kurum, bir yapı değildir; bazılarının baştan sahip olduğu belirli bir güç değil, belli bir toplumda karmaşık bir stratejik duruma verilen addır."²⁷ Aynı şekilde iktidar bir sınıfın (burjuvazi) tekelinde olan ve başka bir sınıfı (proleterya) ezmek için kullanılan bir araç olarak düşünülmemelidir.²⁸ Bu bakımdan iktidarı bir mülkiyetten çok bir performans ve strateji olarak değerlendiren Foucault, iktidarın, toplum içinde sürekli bir dolaşım halinde olduğunu söyler. Elbette Foucault'nun öne sürdüğü bir varsayımdır. Fakat yine de, Revel'in söylediği gibi, Foucault'nun bu varsayımı her ne

---

²⁴ Revel, s.128.

²⁵ Marksist teoride iktidar, ekonomik işlevselliği üzerinden açıklanır. Foucault'ya göre ekonomik işlevselliği içerisinde iktidar, "temel olarak hem üretim ilişkilerini sürdürme rolünü, hem de, üretken güçlerin ele geçirilmesine özgü özel koşulların ve gelişmenin olası kıldığı bir sınıf egemenliğini sürdürme rolünü üstlendiği ölçüde vardır. Bu durumda siyasal iktidar, ekonomi içerisinde tarihsel varlık olma gerekçesini bulacaktır." (Michel Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, 7. Baskı, çev. Şehsuvar Aktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, TSG, s.30.)

²⁶ Ayrıntılı bir tartışma için bkz. Özpolat, ss.124-125.

²⁷ Michel Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, 6. Baskı, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, (CT), s.70.

²⁸ bkz. Revel, s.124.

kadar paradoks içerse de bu paradoks içerisinde var olur: "İktidar, onu yok etmeye çalışan -ve bunu giderek daha çok başaran- şeyi beslemeye mahkumdur."²⁹

Peki iktidar-özgürlük ilişkisi bu kadar karmaşık bir yapıya sahipse ve iktidar ancak "özgür özneler" üzerinde uygulanmaktaysa iktidara karşı bir "direniş" mümkün müdür? Şimdi, ilk olarak söylemek gerekir ki, iktidar eğer özgürlüğü üretiyor, var olabilmek için özgürlüğe ihtiyaç duyuyor ve özgürlükten besleniyorsa; bu durum iktidarın direniş alanları açacağı anlamına da gelir. İktidar direnişe yer açar; evet ama, direnişe yer açarken onun sınırlandırır da. Dolayısıyla da özgürlük ve direniş iktidarın içinde belirir. Keskin'in de haklı olarak ifade ettiği gibi "özgürlük, davranış ve eylem biçimlerimiz önünde engel oluşturan ya da oluşturabilecek etmenlerin yokluğu (yani negatif bir özgürlük) değil, bu engelleri aşmak için sahip olduğumuz güçlerin kullanımıdır."³⁰ Bu anlamda direniş, iktidara karşı onun içinde ortaya çıkar. Direnişin iktidarın içinde yer alması "dışarı" -yani iktidarın dışarısını- kavramını da devre dışı bırakır.³¹ Bu bir iç hesaplaşma, bir iç çekişme şeklinde yürür.

Aslında Foucault, "iktidar ilişkisinin özünde yatan ve onu devamlı kışkırtan etken istencin boyun eğmeyişi ve özgürlük inadıdır"³² derken direnişin ne olduğuna dair ip uçları vermektedir. "İstencin boyun eğmeyişi" ve (iktidar uygulananın) "özgürlük inadı" bir mücadeleyi ifade eder. "Direniş", iktidara karşı, onun çizdiği sınırlarla mücadele halidir. Bu mücadelenin elde edilecek "özgürlük" kazanımı ise sınırların ne kadar yıpratıldığı ve aşındırıldığıyla ilgilidir. Kuşkusuz, Foucault'ya göre, bu mücadelenin sonucunda özgürlük tam anlamıyla elde edilip iktidar ortadan kaldırılmaz. Fakat özgürlük, iktidara karşı direniş imkanlarının sergilenmesinde ve aynı zamanda da iktidardan "kaçış çizgilerinde" yatar. Bu noktada Jacques Bidet, iktidardan "kaçış çizgileri"nin ya da "kurtulma hareketi"nin "dirimselci bir özellik olarak insan doğasının bir olgusunu, bedene kazınmış bir kapasiteyi"³³ ifade ettiğini söyler. Çünkü Bidet'ye göre "canlılar canlı oldukları için her zaman özgürdürler."³⁴ "Canlıların canlı oldukları için her zaman özgür" oldukları fikri bedeninin her zaman

---

²⁹ Revel, s.128.

³⁰ Ferda Keskin, "Sunuş: Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.22.

³¹ Revel, s.135.

³² Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.76.

³³ Jacques Bidet, **Foucault'yu Marx'la Okumak**, çev. Zehra Cunillera, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s.187.

³⁴ Bidet, s.187.

iktidar karşısında bir "kaçma kapasitesinin" olduğunu gösterir. Dolayısıyla yaşam da "iktidar onu kendi istenci uyarınca eğip büküp yenilikler getirir."³⁵

Sonuç itibarıyla Foucault'nun gerek iktidar(lar) tanımlaması gerekse iktidarın özgürlükle olan ilişkisi oldukça yeni ve bir o kadar da ilginçtir. Çünkü Foucault'nun iktidarı, her zaman olduğundan farklı olarak, bireysel ilişkilerde ve toplumsal ilişkilere içkin bir tarzda çıkar karşımıza. İktidar, bu toplumu aşan ve "büyük İ harfiyle"³⁶ yazılan metafizik değere sahip bir şey değildir. Jacques Bidet'in de söylediği üzere, "iktidar her şeyden önce bireyler arasındaki bir ilişkidir."³⁷ Foucault'nun iktidar terimine olan bu yaklaşımı onun "tekil olanın önceliğine" yer verdiği anlamına gelir. İşte bundan dolayıdır ki; iktidar söz konusu olduğunda "şüphesiz adcı"³⁸ (nominalist) olmak gerekir.³⁹ Foucault'nun iktidar konusundaki nominalizmi, tek tip bir iktidar biçimi olduğu ya da iktidamların uygulanma şekli açısından benzer olduğu fikrine karşıttır. Çünkü Foucault'ya göre iktidarın ya da iktidar ilişkilerinin belirli bir şekli yoktur. İktidar, heterojendir ve onun belli bir kalıbı yoktur. Merkezsizdir ve her yerden gelebilme özelliğine sahiptir. Bu anlamda Foucault, iktidarın nasıl da her zaman kendisinden farklı bir şeyden doğduğunu göstermeye çalıştığını söyler .

Bu nedenledir ki, Foucault'ya göre, eğer iktidar açıklanmak isteniyorsa onu kendini uygularken ve kurarken suç üstü yakalamak gerekir. Bunun için de iktidarı en "kılcallaştığı" yerlerde, en "ufak kanallarda"⁴⁰ aramak gerekir: "İktidar bedeni çalıştırır, davranışa nüfuz eder, arzu ve zevkle iç içe girer, işte onu bu çalışma içinde suç üstü yakalamak gerekir; yapılması gereken bu analizdir"⁴¹ diye yazar Foucault. Fakat hemen ardından da "bu da güç bir şeydir" diye ekler. Buradan hareketle, şu ana kadar tanımını yaptığımız ve tartıştığımız Foucault'nun iktidar kavrayışında asıl anlatmak istediğimiz şey, Foucault'nun analizinin yapılmasını "güç bir şey" olarak tanımladığı iktidar ilişkilerinin tamamen bütünlüklü ve hiyerarşik bir işleyişe sahip

³⁵ Gülay Özdemir Akgündüz, Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı:38, 2013, s.4.

³⁶ Michel Foucault "Precisazioni sul Potere. Risposta ad alcuni critici", **Aut Aut**, Sayı: 167-168, Eylül-Aralık, 1978; *Poteri e strategie*' ye alınmıştır, Mimesis: Milano, 1994, s.36'dan aktaran Revel, s.123.

³⁷ Bidet, s.113.

³⁸ Adcılık (Fransızcası "*nominalisme*"): Tümellerin gerçek varoluşa sahip olmadığını, dolayısıyla genel kavramların nesnel gerçekliklerinin olmadığını savunan felsefi görüş.

³⁹ Foucault, CT, ss.69-70.

⁴⁰ Michel Foucault, **Dits et écrits**, Vol. 3, Paris: Gallimard, 1994, s.35'ten aktaran Bidet, s.115.

⁴¹ Foucault, "Tımarhaneler, Cinsellik, Hapishaneler", **İktidarın Gözü**, s.49.

olmadığını açıklamaktır. Zira çok basit bir şekilde iktidarın günlük ve insansal ilişkilerde mevcut olduğunu görebilmek mümkündür. Nitekim bu yaklaşım, bizi devlet odaklı bir iktidar rejimi düşüncesinden uzaklaştırıp mikro düzeyde işleyen bir iktidar ilişkileri ağına; yani sorunun asıl kaynağına götürecektir.

1.2 İktidarın Tarih Boyunca Aşındırdığı Yüzey: Beden

Foucault'nun özne ve iktidar arasındaki ilişkileri incelediğimizde, onun tarihe ve tarihsel olaylara bakarak incelemeye çalıştığı özne sorununu "Şeyler tarihsel olarak nasıl meydana gelir?"⁴² sorusundan hareketle ele almaya çalıştığını görürüz. Aynı şekilde şeylerin kökenine inmek yerine, Foucault'nun soybilimsel araştırma yöntemini kullandığını görürüz. Foucault, soybilimsel analiz yöntemiyle tarihte olaylarının "süreksizlik" kavramından hareketle, toplumdaki değişim ve dönüşümlerin daha farklı bir perspektiften düşünülmesini sağlar. Keskin'e göre Foucaultcu soybilimsel araştırma yönteminin amacı: "(...) tikel öznel deneyimlerin tarihsel olarak nasıl kurulduklarının ya da iktidarın somut uygulanma biçimlerinin bir analizini yapmak ve geriye doğru giderek tarihsel olarak kurulmuş olan öznel deneyimlerin ne tür bir özne tanımladığını ya da iktidarın uygulanış biçimlerinin nasıl bir iktidar sistemi kurduğunu"⁴³ gösterebilmektir.

Foucault soybilim yöntemiyle, tarihte "zaman" ve "geçmiş" kavramlarının yerine "değişim" ve "olay" kavramlarını koyarak araştırma ve incelemelerini yürütür. Foucault'nun bundan sonra izlediği yol ise; şeyleri olduğu gibi incelemek, onların kökenine inmek değil; şeylerin tarihsel oluşumlarını incelemektir. Foucault özdeşlik, köken ve şeylerin doğal bir düzenliliğe sahip olduğu fikrine, "bu düzenliliklerin insanın zihnine ya da o zihin varoluşunun koşulu olan doğasına bağlı olduğunu kabul etmekte"⁴⁴ zorlandığını belirterek karşı çıkar. Şüphesiz Foucault'nun bu karşı çıkışı tarihe karşı olduğu anlamına gelmemelidir. Keza soybilim de tarihe karşıt değildir. Fakat soybilim, tarihteki "ideal anlamlara ve tanımsız erekselliklerin tarih ötesi açılımına karşıttır. Köken arayışına karşıttır."⁴⁵ Soybilim yöntemini çok basit bir

⁴² Michael Dillon, Olaysallık: Hakikat Siyaseti ve Sonluluğun Mantıksal Çözümlemesi, çev. Erkan Ünal, **Cogito Dergi**, Sayı:70-71, 2012, s.504.

⁴³ Ferda Keskin, "Sunuş: Felsefe Sahnesi", **Felsefe Sahnesi**, 2. Baskı, çev. Işık Ergüden, (Ed. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.15.

⁴⁴ Michel Foucault, "Nietzsche, la généalogie, l'histoire", **Dits et écrits**, Vol.2, Paris: Gallimard, 1994, s.488'den aktaran Judith Revel, Kimlik, Doğa, Yaşam: Üç Biyopolitika Yapıbozumu, çev. Şeyda Öztürk, **Cogito Dergi**, Sayı:70-71, 2012, s.15.

⁴⁵ Foucault, "Nietzsche, Soybilim Tarih", **Felsefe Sahnesi**, s.231.

şekilde Foucault'nun "iktidar"ı nasıl kavramsallaştırıp tanımladığında görebiliriz. Bir önceki kısımda da ifade ettiğimiz gibi, Foucault iktidarın ne olduğunu sormaz. İktidarın "nasıl" uygulandığını sorar. Araştırmaya "İktidar nedir?" diye başlamak, iktidarın bizzat kendisine metafizik bir anlam yüklüyordu. Fakat "İktidar nasıl uygulanır?" sorusundan hareketle araştırmaya koyulmak iktidarın bizden bağımsız ve kendine özgü bir mevcudiyeti olduğu fikrini ortadan kaldırıyordu. Söz konusu "delilik", "cinsellik", "ırkçılık", hatta ve hatta "devlet" olduğunda bile soybilim yönteminin, Foucault'nun araştırmasında ne kadar önemli olduğunu görürüz.

Bu anlamda özne, kimlik, tarih, olay, söylem gibi kavramların analizi buradan hareketle doğmuştur. Bütün bu araştırmaların merkezinde olan ise iktidarın sürekli aşındırdığı ve kendini üzerinde kurduğu bedendir. Çünkü Foucault'ya göre iktidarın mikro düzeydeki işleyişi "beden" üzerinden gerçekleşir. Ve iktidarı açıklayabilmek için onun beden üzerinde geliştirdiği teknik ve taktikleri analiz edebilmek ve ortaya koyabilmek gerekir. İktidar, "bedeni çalıştırır, davranışa nüfuz eder, arzu ve zevkle iç içe girer" ki; Foucault'ya göre "onu bu çalışma içinde suç üstü yakalamak gerekir; yapılması gereken şey bu analizdir."⁴⁶

Bu bakımdan "tarih" de, Foucault'nun çalışmalarını yürütmesi ve gerçekleştirmesi bakımından olmazsa olmaz bir alandır. Çünkü tarih, olayların, olguların, ve tekilliklerin ortaya çıktığı bir alandır. Bu bakımdan tarih, Foucault'nun iddia ettiği tezlerin kaynağını oluşturan ve Foucault için çok önemli verileri barındıran bir alandır. Bu bölümde tarihe bu denli yer açmamızın nedeni, Foucault'nun iktidar kavrayışını, daha doğrusu iktidar-beden ilişkisini anlamamız ve bu ilişkiyi açıklayabilmemiz açısından önemli bir işleve sahip olmasıdır. Çünkü Foucault tarihte bir ilerleme olduğu fikrini reddeder. Tarihte ortaya çıkan olayları ve tekillikleri belirli bir ereksellik içerisinde ele alan tarih anlayışına karşı çıkar. Foucault'ya göre önemli olan şey tarihte gerçekleşen bu olaylar ve tekilliklerdir. Foucault için esas problem "olayların tekilliğini, her türlü tekdüze erekselliğin dışında saptamaktır."⁴⁷ Olaysalılık, tarihteki güç ilişkilerini anlamak ve çözümlemek için önemlidir:

"Buradan anlaşılması gereken şey bir karar, bir anlaşma, bir saltanat ya da muharebe değil, tersine dönen bir güç ilişkisi, el konulan bir iktidar, ele geçirilen ve kullanıcılarına karşı çevrilen bir sözcük dağarı, zayıflayan,

⁴⁶ Foucault, "Tımarhaneler, Cinsellik, Hapishaneler", **İktidarın Gözü**, s.49.

⁴⁷ Foucault, "Nietzsche, Soybilim, Tarih", **Felsefe Sahnesi**, ss.230-231.

gevşeyen, kendi kendini zehirleyen bir tahakküm, bir diğer tahakkümün kendini maskeleyerek ortaya çıkışıdır."⁴⁸

McNay'e göre de Foucault'da "olayların birleştirici bir bütünlük uyarınca yorumlanması, tekilliklerin ve dolaysızlıkların tesirini kaybettirir."⁴⁹ Bu anlamda tarih de bir olayı biricikliği ve kesinliği içerisinde açıkladığı sürece gerçek tarih olacaktır. Tarihte ilerleme ve süreklilik fikrine karşı çıkan Foucault, bunun karşısına "süreksizlik" kavramını koyar. Olayları kendi tekillikleri içerisinde anlayabilmek için süreksizlik kavramına başvurur. Bu nedenle eğer tarih, içinde bulunduğu durumdan, yani tek düzelikten ve evrensellikten kurtarılabilecekse yapılması gereken şey; Keskin'in de ifade ettiği gibi, tarihte "zaman ve geçmiş nosyonlarının yerine değişim ve olay nosyonlarını koymaktır."⁵⁰ Tarih, süreksizliği ya da süreksiz olanı varlığımızın içine dahil ettiği ölçüde gerçek olacaktır.⁵¹ O halde tarihi "gerçek" ve nesnel kılan şey, olayları sistematik bir bütünlük içinde ele almak ve onu "tekdüze erekselliğin" içerisinde saptamak değildir; aksine, tarihi tarih yapan ya da gerçek kılan şey her bir olayı kendi tekilliği içinde ele almaktır. Bu bakımdan McNay, Foucault'nun tarih kavrayışını şu şekilde açıklar: "Tarih" der McNay, "ideal bir şemanın sürekli gelişimi ve işleyişi değildir. Daha çok, kendi tahakküm sistemlerini dayatma girişiminde bulunan farklı iktidar blokları arasındaki sürekli mücadele ve savaş halidir"⁵²

Foucault, insan bedenini de işte tam da bu iktidar blokları arasındaki mücadelelerin merkezine yerleştirir. Keza McNay'e göre de "tahakküm mücadelesinin merkezi olan beden, üzerinde etki eden muhalif güçler tarafından biçimlendirilir ve yeniden biçimlendirilir."⁵³ Beden, "olayların kaydolma yeri (...), Ben'in ayrışma yeri, sürekli aşınan hacimdir."⁵⁴ Dolayısıyla iktidar blokları sürekli olarak bedeni ayrıştırmak ve aşındırmak için onu merkeze alırlar. Aslında tam da bu noktada, Foucault için tarihin ne olduğunu ya da ne anlama geldiğini ve tarihsel sürecin nasıl işlediğini yeniden tanımlamak gerekir. Zira Foucault, geleneksel tarih anlayışının yaptığı gibi, insanı tarihin merkezine yerleştirip tarihsel gelişimi insanın

⁴⁸ Foucault, "Nietzsche, Soybilim, Tarih", **Felsefe Sahnesi**, s.244.

⁴⁹ Lois McNay, Foucaultcu Beden ve Deneyimin Dışlanması, çev. Şeyda Öztürk, **Cogito Dergi**, Sayı: 70-71, ss.316-317.

⁵⁰ Ferda Keskin, "Sunuş: Felsefe Sahnesi", **Felsefe Sahnesi**, ss.12-13.

⁵¹ bkz. Foucault, "Nietzsche, Soybilim, Tarih", **Felsefe Sahnesi**, s.243.

⁵² McNay, s.317.

⁵³ McNay, s.318.

⁵⁴ Foucault, "Nietzsche, Soybilim, Tarih", **Felsefe Sahnesi**, s.238.

gelişimine paralel bir süreç olarak değerlendirmeyiz. Çünkü Foucault'ya göre tarih, "yoğunlukları, eksiklikleri, gizli öfkeleri, büyük coşku nöbetleri ve senkoplarıyla birlikte oluş'un gövdesidir."⁵⁵

Tarih, iç içe geçmiş bir çok karmaşık olaydan meydana gelmiştir. Dolayısıyla da tarihin merkezine insan öznesini yerleştirerek tarihin hareketi kavranmamalıdır. Zira McNay'in de ifade ettiği gibi tarih, "ideal bir şemanın sürekli bir gelişimi ve işleyişi değildir."⁵⁶ Tarih daha çok merkezinde bedenin bulunduğu iktidar blokları arasındaki bir savaş halidir. Bu nedenle tarih, bakışını en önemli anlara ya da "soylu dönemlere" çevirmemelidir. Buna karşılık tarih, bakışını tekil olaylara, bedene ve çarpışmalara çevirmelidir. Çünkü *oluş* buradadır, bu yerlerde gerçekleşir. Keza Foucault, "Bilme İstenci"nin (Cinselliğin Tarihi, Cilt-1) sonlarına doğru çalışmasının temel amacı doğrultusunda tarihi nasıl yorumladığını çok açık bir biçimde ifade eder:

*"Ne olursa olsun, bu araştırmanın amacı iktidar tertibatlarının doğrudan doğruya bedene, bedenlere, işlevlere, fizyolojik süreçlere, duyumlara, hazlara eklemelendiğini göstermektir; (...) Yani yapılmaya çalışılan, bedenleri ancak algılanma biçimleri ya da anlam ve değer yüklenme biçimleri bağlamında dikkate alacak bir zihniyetler tarihi değil; bedenlerin tarihi ve onlarda var olan en maddesel, en canlı şeylerin kuşatılma biçiminin tarihidir."*⁵⁷

Alıntıladığımız pasajın son cümlesi oldukça çarpıcıdır. Zira Foucault, tarihi bir "zihniyetler tarihi" değil de, bir "bedenler tarihi" olarak ele almakla; aslında tam anlamıyla tarihin, kendisine içkin olan iktidar ve beden ilişkilerinden ibaret olduğunu açıkça vurgular. Bu nedenle de tarihin, kendisini aşan bir zihnin ürünü olmadığını söylemek mümkündür. Beden de, her zaman iktidarın hedefinde olan ve aynı zamanda iktidarın da kendini kurduğu yüzey olacaktır. Çünkü eğer "beden sürekli aşınan bir hacim" ise, tarihsel olarak bireyin özneye dönüştürülme kiplerinin de oluştuğu yer haline dönüşecektir. Delilik, hastalık, cinsellik, suç gibi deneyimler ise iktidarın beden üzerindeki işleyişini ve bireyin özneye dönüştürülme kiplerini oluşturacaktır.

⁵⁵ Foucault, "Nietzsche, Soybilim, Tarih", **Felsefe sahnesi**, s.235.

⁵⁶ McNay, s.317.

⁵⁷ Foucault, CT, s.108.

1.3 İktidar Teknolojileri ve Beden Sorunsalı

Önceki kısımda ele aldığımız üzere, Foucault'da merkezi bir iktidar biçiminden söz etmenin mümkün olmadığını artık rahatlıkla söyleyebiliriz. İktidar, durağan veya baskıcı değildir; aksine üretken, akışkan ve hareketlidir. İktidarın belirli bir merkezi yoktur ve toplumun bütün katmanlarında mevcut olabilmesi mümkündür. İktidar, yerel ve bölgeseldir. Dolayısıyla da oluşan durumlara ve koşullara göre iktidarın kendi işleyiş yöntemi ve teknikleri vardır. Bu nedenle Foucault'ya göre, "eğer bir iktidar analizi yapmak istiyorsak iktidardan değil, iktidarlardan söz etmemiz gerekir ve iktidarların yerini kendi tarihsel ve coğrafi spesifiklerinde belirlememiz gerekir."⁵⁸

Peki iktidarın coğrafi olarak etki ettiği yüzey neresidir? Kuşkusuz Foucault'ya göre bu sorunun cevabı "*beden*"dir. İktidarın tarih boyunca üzerinde çalıştığı ve sürekli aşındırdığı yüzey bedendir. Nitekim Foucault, bedeni, farklı iktidar blokları arasındaki mücadelelerin merkezine yerleştirir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, Foucault'nun iktidarı hukuki açıdan değil de, teknolojik açıdan ele aldığıdır: "İktidarı hukuksal açıdan değil, teknolojik açıdan düşünmeye çalışacağım."⁵⁹ Bu nedenle Foucault, bir iktidar analizi yapmaya giriştiğinde; iktidarın tarihsel anlamda beden üzerinde gerçekleştirdiği teknik ve stratejilere bir ayrıcalık tanır. Devlet dediğimiz siyasal mekanizmayı ise, bu yerel ve bölgesel iktidar teknolojilerine oranla ikincil olarak düşünür.

Foucault'nun perspektifinden bakarak iktidarı teknolojik dönüşümü açısından değerlendireceksek eğer; tarihte, iktidarın iki önemli dönüşümü olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönüşümlerden ilki, Foucault'nun "disiplin" adını verdiği *disiplin* teknolojisidir. Foucault disiplin kavramını şu şekilde açıklar: "Disiplin, aslında, toplumsal gövdedeki en ufak unsurlara varıncaya kadar denetleyebilmemizi sağlayan, bizzat toplumsal atomlara, yani bireylere ulaşmamızı sağlayan iktidar mekanizmasıdır. İktidarın bireyselleştirme teknikleridir."⁶⁰ Foucault disiplin teknolojisini, bedenin güçlerini denetleyen ve örgütleyen bir stratejiler bütünü olarak

⁵⁸ Foucault, "İktidarın Halkaları", **Özne ve İktidar**, 4. Baskı, çev. Işık Ergüden, (Ed. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.145.

⁵⁹ Foucault, "İktidarın Halkaları", **Özne ve İktidar**, s.147.

⁶⁰ Foucault, "İktidarın Halkaları", **Özne ve İktidar**, s.149.

kabul ettiği için, bu mekanizmayı bir tür siyasal-anatomi olarak adlandırır. Disiplinci iktidar, "bireyleri anatomikleştirmeyi hedefleyen bir anatomidir."⁶¹

Fakat Foucault bu siyasal iktidar teknolojisinde "beden" kavramını sadece bir insan bedenine karşılık gelecek şekilde tanımlamaz; beden aynı zamanda bir kurum, bir yapı, bir cisim gibi farklı anlamlara da karşılık gelir. Çünkü disiplinci iktidar teknolojisi, bireyin bedenini denetleyen, gözetleyen, bedenin sağlığına kavuşmasını sağlayan ve gücünü örgütleyen kurumsal pratikleri de içine alan bütünsel bir mekanizmayı ifade eder. Hastaneler, hapishaneler, klinikler bireyin bedenine odaklanan birer makinedir. Temel amaç, toplumu belirli bir *norm* kuralları etrafında örgütleyerek bir *toplumsal beden* oluşturmaktır. "Toplumsal beden", itaatkâr olan veya tabi kılınan bireysel bedenlerden ve bu bireysel bedenleri tabi kılmaya çalışan bütün söylemsel ve kurumsal pratiklerden oluşan bütünsel bir yapıdır. Bu nedenle Foucault'ya göre, "on dokuzuncu yüzyıl boyunca yeni ilke haline gelen şey, toplumun bedenidir. Neredeyse tıbbi bir biçimde korunması gerekecek olan şey bu bedendir."⁶²

İktidarın bu dönüşümü, bedeni zorlar, onu kısıktır ve bedenden ideal davranışı sergilemesini ister. Çünkü bedenin kullanışlı bir güce dönüşmesi için hem üretici olması hem de itaatkâr olması gerekir. Dolayısıyla beden eylemlerin, gerilimlerin, muharebelerin, tersyüz edişlerin bir mekânı haline gelir. Eylemin failleri ise siyasi kurumlar, söylemler, "bilme" biçimleri ve stratejilerdir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Foucault, eylemin faillerinin de oluşacak olan toplumsal bedenin bir parçası olarak görür. Eylemin failleri oluşacak olan yeni bedenin (toplumsal bedenin) birer mekanik parçalarıdır. Foucault, 19. yüzyılda hapishane isyanlarında isyancıların bedenleriyle bizzat hapishanelerin bedenlerinin karşı karşıya geldiğini ve bu iki bedenin birbiriyle çarpıştığını söyler. Butler'ın da ifade ettiği gibi, burada bedenin iki farklı şekilde düşünülmesi gerekir: Burada beden, "ilkinde insanlara, ikincisinde de kuruma işaret edecek şekilde kullanılarak, sadece insan özneye sınırlı olmayan"⁶³ kapsayıcı bir kavrama işaret eder. Dolayısıyla isyanlar nasıl bedensel ve maddeselse, hapishanelerde toplumsal bedenin bir uzantısı olan görünür-maddesel şeylerdir. İşte Butler'a göre "kurum ve beden arasındaki kesilme ve bu kesilmenin sağladığı

⁶¹ Foucault, "İktidarın Halkaları", *Özne ve İktidar*, s.151.

⁶² Foucault, "İktidar ve Beden", *İktidarın Gözü*, ss.38-39.

⁶³ Butler, "Bedenler ve İktidar, Tekrar", çev. Şeyda Öztürk, *Cogito Dergi*, Sayı-70-71, 2012, s.278.

birinden diğetine geçiş, failliğin bulunacağı yerdir."⁶⁴ Beden, iktidarın kendini icra ettiğı bir alan ya da iktidarın bir aktarım noktasıdır. Yalnızca hapishaneler değil; tımarhaneler, karantina yerleri, akıl hastaneleri gibi kurumlar da bedenin üzerinde icraatini gerçekleştiren birer siyasal kuruma dönüşürler. Siyasal teknolojinin birer uzantısı olan bu kurumlar aracılığıyla bedenler hizaya sokulur ve bedenlerin yerleri belirlenir. Revel, bedenleri bireyselleştiren siyasal mekanizmaların toplumda bir "yapay birliğin" oluşmasına yol açtığını söyler ve Revel'e göre "bu yapay birlik, toplumsal bireyin birliğidir."⁶⁵

Dolayısıyla da toplum, burada, farklı ve dağınık olan iktidar tekniklerinin yan yana gelmesinden ve tabi kılınan öznelerden oluşan bir bütündür: "Bir toplum, bir iktidarın, sadece tek bir iktidarın uygulandığı üniter bir gövde değildir; bir toplum, gerçekte, farklı ama yine de spesifiklerini muhafaza eden iktidarlardan yan yana gelmesi, ilişkisi, koordinasyonu ve hiyerarşisidir. (...) Dolayısıyla, iktidar bölgeleri vardır. Toplum farklı iktidarlardan oluşan bir takımadadır."⁶⁶

Yukarıda da görüldüğü üzere, eğer toplum, yan yana gelen iktidarlardan, yapılardan, kurumlardan ve söylemlerden mevcut ise; bütün bunları bir araya getiren ve kavrayan şeye "toplumsal beden" adını verebiliriz. Hatta Foucault, sözünü ettiğimiz bu toplumsal bedenin sağlığının korunması gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir: "Günümüzde dünya hastane modeline göre evrilme yolundadır ve yönetim bir tedavi işlevi edinmektedir. Yöneticilerin işlevi, hakiki bir toplumsal ortopediye uygun olarak, bireyleri gelişme sürecine uyarlamaktır."⁶⁷ Foucault'nun iktidara olan bu materyalist yaklaşımı sonucunda, Lois McNay haklı olarak, Foucault'nun kendi çağdaşlarının bir çoğundan çok daha önce kendine özgü bir beden fikri geliştirdiğini söyler. Çünkü ona göre Foucault, devlet ve toplum, kamusal ve özel, hükümet (devlet) baskısı ve bireysel özgürlükler arasındaki ayrımları geleneksel liberal ve Marksist kavrayışlardan çok daha farklı değerlendirir.⁶⁸ Ve hemen ardından da "belki de disiplinci toplumsal kontrolün en belirli/açık tarihsel

⁶⁴ Butler, s.279.

⁶⁵ Revel, Güncelliğin Bir Ontolojisi, s.142.

⁶⁶ Foucault, "İktidarın Halkaları", **Özne ve İktidar**, s.145.

⁶⁷ Michel Foucault, "Dünya Büyük Bir Tımarhanedir", **Büyük Kapatılma**, 3.Baskı, çev. Işık Ergüden, (Ed. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.130.

⁶⁸ Ayrıntılı bir tartışma için bkz. Lois McNay, "Self as Enterprise: Dilemmas of Control and Resistance in Foucault's The Birth of Biopolitics", **Theory, Culture & Society**, Sayı:26, 2009, (Self as Enterprise), s.60.

örneğini cisimleştirecek olan yönetişimde kendine özgü beden fikrini oluşturacaktı"⁶⁹ diye ekler.

Şimdi, disiplinci iktidar teknolojisinin dışında, iktidarın tarihsel olarak geçirdiği bir dönüşüm daha vardır ki; o da, "düzenleyici" iktidardır. Disiplinci iktidarın keşfinden yaklaşık bir yüzyıl sonra -yani on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren- bireyle değil de; tam aksine, tabi kılınabilir bireysel bedenlerden oluşan nüfusla ilgilenen bir siyasal teknoloji ortaya çıkar. Foucault bu yeni iktidar teknolojisini "biyo-politika" olarak adlandırır. Biyo-politika, nüfus üzerinde uygulanan politikaları içeren bir anlam ifade eder. Nüfus, sadece kalabalık bir insan topluluğuna işaret etmez. Nüfus aynı zamanda, "biyolojik süreçlerin ve yasaların nüfuz ettiği, emrettiği, yönettiği canlı varlıklar demektir."⁷⁰ Nüfusun biyolojik süreçleri ise; elbette, bir nüfusun doğum ve ölüm oranını, ortalama yaşam süresini ya da hastalanma ve sağlık durumunu ifade eder.

Öte yandan Foucault, ortaya çıkan politik bir özne olarak nüfusu "bir bedeni ve bir ruhu olan, fiziksel ve ahlaki bir varoluşu olan insan türü"⁷¹ şeklinde tanımlar. Burada "tür" kavramına dikkat etmek gerekir. Tür, ortak özellikleri olan bireyleri işaret eder. Dolayısıyla da Foucault, yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere, nüfusu ortak özellikleri, değerleri ve davranış biçimleri olan bireysel bedenlerin toplamından oluşan daha büyük ve daha kitlesel bir *beden* olarak düşünür. Diğer bir deyişle, ortak yaşama biçimi ve varoluşu olan bireysel bedenlerin toplamı, Foucault'nun *nüfuslar* adını verdiği bedeni oluşturacaktır. Aynı şekilde Foucault, "*Toplumu Savunmak Gerekir*" adlı yapıtının en son dersinde, disiplinci iktidar ile düzenleyici iktidar karşısında bir karşılaştırma yaparken her iki iktidar türünün de bir beden teknolojisi olduğunu vurgular. Foucault her iki iktidar teknolojisini kastederek şunları söyler: "(...) her iki durumda da bir beden teknolojisi olan bir teknolojidir bu; ama birinde, bedenin yeteneklerine sahip bir organizma olarak bireyselleştirildiği bir teknoloji söz konusudur, öteki durumda ise bedenlerin, bütününe biyolojik süreçleri içerisine yeniden yerleştirildiği bir teknoloji."⁷²

⁶⁹ McNay, *Self as Enterprise*, s.60.

⁷⁰ Foucault, "İktidarın Halkaları", **Özne ve İktidar**, s.152.

⁷¹ Foucault, GTN, s.25.

⁷² Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, 7. Baskı, çev: Şehsuvar Aktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, (TSG), s.255.

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, biyopolitikanın yine bedenler üzerine etki eden bir iktidar teknolojisi olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Revel'in de söylediği üzere artık bu etki, "bireylerin bedeni değil, Foucault'nun *nüfuslar* adını verdiği şeyin bedeni üzerinde"⁷³ gerçekleşen bir etkidir. Bu anlamda nüfusu ve nüfusun yaşamsal süreçlerini ele alan biyopolitika, artık yaşamı da siyasallaştırıp nesnesi konumuna getirir. Dolayısıyla da yeni iktidar teknolojisinin temel nesnesi yaşamdır artık: "Kanımca, XIX. yüzyılın en temel olaylarından biri, yaşamın iktidar tarafından göz önüne alınması diyebileceğimiz şeydir: bir anlamda, canlı varlık olarak insan üzerinde bir iktidar kurma, biyolojik olanın bir devletleştirilmesi ya da en azından biyolojik olanın devletleştirilmesi diyebileceğimiz bir şeye götüren bir eğilim oldu."⁷⁴

O halde iktidar, bedenle birlikte artık yaşamın bizzat kendisini de siyasallaştıracaktır. Bundan böyle yaşam bütün boyutlarıyla biyopolitika tarafından ele alınacaktır. Bir nüfusun biyolojik özellikleri olan doğum ve ölüm oranları, hastalanma ve sağlıklı olma durumları, yaş ortalamasıyla birlikte; nüfusun sürekli temas halinde olduğu mekân, iklim, doğa, coğrafi koşullar gibi bütün çevresel özellikler de bu yeni iktidar teknolojisinin nesnesi konumuna girecektir. Dolayısıyla, elimizde iki tür iktidar teknolojisi bulunmaktadır: disiplinci iktidar ve düzenleyici iktidar. Başka kavramlarla söyleyecek olursak "beden-organizma-disiplin-kurumlar dizisi; ve nüfus-biyolojik süreçler- düzenleştirici mekanizmalar- devlet dizisi."⁷⁵ Fakat her ne kadar işleyiş biçimleri farklı olsa da, bu iki iktidar teknolojisi birbirini dışlamaz. Aksine uyumlu bir şekilde çalışan ve farklı yüzeylerde iktidar uygulamasını geliştiren aygıtlardır. Bu iki iktidar teknolojinin birleştiği ya da kesiştiği nokta ise "cinsellik"tir: "Cinsellik tamı tamına bedenin ve nüfusun buluşma yeridir."⁷⁶ Bu anlamda cinsellik, bu iki iktidar türü (disiplinci iktidar-düzenleyici iktidar) arasında geçişliliği sağlayan esas bölgedir. Başka bir ifadeyle disiplinci iktidardan düzenleyici iktidara "cinsellik" üzerinden geçilir. Disiplinci iktidarla düzenleyici iktidarın birbirine eklemlenmesi, birbirini tamamlaması söz konusudur.

---

⁷³ Revel, Güncelliğin Bir Ontolojisi, s.145.

⁷⁴ Foucault, TSG, ss.245-246.

⁷⁵ Foucault, TSG, s.256.

⁷⁶ Foucault, TSG,, s.257.

Şimdi, genel itibariyle şu ana kadar söylediklerimizi toparlayacak olursak; Foucault'nun iktidarı merkezsisz, yerel ve bölgesel olarak düşündüğü açıktır. Öte yandan da Foucault, bedene yönelik bütün müdahalelerin bir siyasal iktidar teknolojisine ait olduğunu açıkça vurgular:

*"Sonunda, biraz basit bir Marksizm'de söylendiği gibi, siyasi iktidarın sadece ideoloji düzeyinde işlemediğini fark ettim. Siyasi İktidar, ideoloji üzerinde, kişilerin bilinci üzerinde etkide bulunmadan önce çok daha fiziksel olarak bedenleri üzerinde işler. Kişilere davranışlarının, tavırlarının, alışkanlıklarının, mekânsal dağılımlarının, yerleşme kipliklerinin, dayatılma tarzı; insanların bu fiziksel ve uzamsal dağılımı, bence siyasi bir beden teknolojisine aittir."*⁷⁷

O halde beden, eğer politik güçlerin bir odak noktası halindeyse ve bu politik güçlerin mücadele alanıysa, Özmakas'ın gayet yerinde olan tespitiyle belirtecek olursak; "bedeni düşünmenin aynı zamanda iktidarı düşünmek demek"⁷⁸ olduğunu söyleyebiliriz. Zira Foucault, iktidarın her zaman ya bir organizma olarak bedeni ya da biyolojik bir insan türü olarak nüfusu hedef aldığını her defasında vurgular. Her ne kadar bedeni ve nüfusu hedef alan iktidar teknolojilerinin işleyiş mantığı ve etki ettiği yüzey (tekillik-çoğulluk ya da bireysellik-bütünsellik açısından) birbirinden farklı olsa da ortaklaştığı tek şey vardır: O da "beden"dir. Bu nedenle burada beden ve iktidar kavramlarını birbirinden ayrı düşünmemiz yanıltıcı olacaktır. Zira beden, "iktidar etkilerinin izinin sürülebildiği bir uzamdır."⁷⁹ Kuşkusuz iktidarın yoğun bir müdahalesi altında kalan "beden" kavramı da, Foucault tarafından sadece insan bedeniyle sınırlı bir kavram olarak ele alınmayacaktır. Beden, aynı zamanda bir yapı, bir cisim, bireysel bedenlerden oluşan bir nüfus ya da bütün bunların örgütlenerek işlediği bir "toplumsal beden" olarak kavramsallaştırılacaktır.

---

⁷⁷ Foucault, "İktidar Mekanizmasında Hapishaneler ve Tımarhaneler", **Büyük Kapatılma**, 3. Baskı, çev. Işık Ergüden, (Ed. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.146.

⁷⁸ Utku Özmakas, **Biyopolitika: İktidar ve Direniş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, (Biyopolitika), s.58.

⁷⁹ Utku Özmakas, **Biyopolitika**, s.57.

İKİNCİ BÖLÜM

DİSİPLİNCİ İKTİDAR VE BEDEN

2.1 Biyo-iktidar Çağın'a Giriş: Anatomo-Politikanın Doğuşu

Batı toplumlarında uzun bir süre, neredeyse Ortaçağ'dan 17. yüzyıla kadar egemen olan iktidar biçiminin yasal-hukuksal düzenlemeye bağlı olarak var olan bir hükümlan-iktidar şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. Hükümlanlık, kralın mutlak iktidarını gerektirir. Bu anlamda Foucault'ya göre Batı toplumlarında -17. yy'a kadar- söz konusu olan hep "kral" olmuştur. Kralın mutlak iktidarının olduğu toplumlarda ya da tarihsel süreçlerde iktidar, hep bir el koyma hakkı, elden ele geçebilen, bir mal gibi değiş-tokuş edilebilen bir şey olmuştur. Öte yandan egemenlik anlayışına bağlı iktidar kavramının ayırıcı bir diğer özelliği de "yaşam ve ölüm üzerinde hak" talep edebilmesiydi. Hükümlan kendi uyrukları üzerinde onların ölümünü isteyebilecek ya da yaşamlarını tehlikeye sokmalarını isteyebilecek bir hakka sahipti:

*"Kendisini devirmek ya da haklarına karşı çıkmak isteyen dış düşmanlarca tehdit mi edilmektedir? O zaman, hükümdar meşru olarak savaş açabilir ve uyruklarından devletin savunmasında yer almasını isteyebilir; onların doğrudan ölmelerini talep etmeden yaşamlarını tehlikeye sokması kurallara uygundur; bu anlamda uyrukları üzerinde dolaylı bir yaşam ve ölüm hakkına sahiptir."*⁸⁰

Fakat "eğer kendisine karşı çıkan ve yasalarına uymayan kişi [hükümlanın] uyruklarından biriye, o zaman [hükümlan] onun yaşamı üzerinde doğrudan iktidar sahibidir; ceza olarak onu öldürecektir."⁸¹ Bu bakımdan hükümlan iktidar modelini Kelly'nin isabetli tespitiyle ifade edecek olursak, "hükümlan iktidar, görkemli ve sıra dışı bir fiziksel şiddet teknolojisiydi."⁸² Böyle bir yönetim modelinde temel ilkenin yasal-hukuksal düzenlemenin olduğunu söyleyebiliriz. Hükümdar, yasal düzenlemelere ve hukuksal ilkelere göre yurttaşlarının koşulsuz itaat etmesini ister. Rızaya dayalı ve tepeden aşağıya doğru hiyerarşik bir iktidar modelidir bu. Hükümlan-iktidar modeli, hükümdarın uyruklarına karşı olan bir üstünlüğünü ifade ettiği için baskıcı ve negatif bir niteliğe sahiptir. Çünkü hukuksal-söylemsel iktidar,

⁸⁰ Samuel von Putenford, **Le Droit de la Natura (Doğanın Hukuku)**, Fransızca çevirisi 1734, s.445'ten aktaran Foucault, CT, s.96.

⁸¹ Foucault, CT, s.96.

⁸² M.G.E. Kelly, "International Biopolitics: Foucault, Globalisation and Imperialism", **Theoria: A Journal of Social and Political Theory**, Sayı: 57, 2010, (International Biopolitics), s.4.

merkezinde bir monarkın bulunduğu ve bu monarkın bir toprak parçasının sınırları içinde yaşayan gruptaki iktidar ilişkisini temsil eder.

Foucault yukarıda bahsettiğimiz negatif, baskıcı, yaşam ve ölüm üzerinde hak talep eden hükümler yasa modeline karşı 17. ve 18. yüzyıllarda yeni bir iktidar biçiminin ortaya çıktığını söyler. Bu yeni iktidar biçimi, hükümlerlik ilişkisiyle bağdaşmayan bir iktidar modelidir. "Bu yeni iktidar mekaniği" der Foucault; "toprak ve bunun verdiği ürünlerden çok, bedenler ve bedenlerin ne yaptığıyla ilgilenir. Bedenlerden, mal ve zenginlikten çok, zaman ve emek elde etmeyi sağlayan bir iktidar mekanizmasıdır. Aralıklı olarak, süregelen vergi ve borç sistemleriyle değil, sürekli olarak gözetim yoluyla uygulanan bir iktidar türüdür."⁸³ Yeni iktidar modeli, boyun eğdirmekten çok; kışkırtır, gözetler, denetler ve çoğaltır. İktidarın hedefinde yaşamı ve ölümü hedef almak değil; yaşamı düzenlemek, yaşama teşvik etmek vardır. Yaşam üzerinde iktidarın kendini kurabilmesi için geliştirdiği tüm teknik ve araçlara Foucault *disiplinler* adını verir. "Disiplinci" iktidarın merkezinde *beden* vardır ve disiplinci iktidar bedeni bir makine olarak ele alır: "(...) bedenin terbiyesi, yeteneklerin arttırılması, güçlerinin ortaya çıkarılması, yararlılığıyla itaatkarlığının koşut gelişmesi, etkili ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleşmesi, bütün bunlar *disiplinleri* şekillendiren iktidar yöntemleriyle sağlanmıştır: *insan bedeninin anatomo-politikası*."⁸⁴

Demek ki *insan bedeninin anatomo-politikası* bedenin siyasal alanın içine girmesiyle başlayan bir *beden politikasını* ifade eder. *Disiplin* ise bedeni talim ve terbiye için kullanılan yöntemlere verilen isimdir. Foucault'ya göre disiplinci iktidarın temel özelliği değişik zamanlara ve süreçlere göre uygulanabilen zorlayıcı tekniklere sahip olmasıdır. Revel'e göre zorlayıcı teknikler, "homojen ve sistematik bir çerçevenin dayatılmasını ifade eder ve bu durumda bir birey, olası yer değiştirmesinde uzamsal ve zamansal olarak her zaman ele geçirilebilir hale gelir."⁸⁵ Yani zamana ve mekana göre bedenin jestleri, hareketleri denetlenir ve gözlenir. Bireylerin tutumları önceden belirlenir ve bedenler ait olmaları gereken yere, yani hizaya sokulmalıdır. Beden belirli mekanlara sıkıştırılır, terbiye edilir ve disiplinci iktidar, bedeni zamansal olarak örgütlemeye ve bu örgütlenen zaman içerisinde

---

⁸³ M. Foucault, TSG, s.49.

⁸⁴ M. Foucault, CT, s.99.

⁸⁵ Revel, Güncelliğin Bir Ontolojisi, s.137.

bedenden verim almaya çalışır. Bu yüzden Foucault'ya göre "beden işlemlerinin özenli denetimine izin veren, onun güçlerinin sürekli olarak tabi kılınması sağlayan ve onlara bir itaatkarlık-yarar oranını dayatan bu yöntemlere disiplinler"⁸⁶ adı verilir.

İtaatkarlık-yararlılık çifti; insanı yararlı olduğu kadar itaatkar ve itaatkar olduğu kadar da yararlı kılmaya yöneliktir. Beden gücünden ve enerjisinden kısa zamanda olabildiğince çok faydalanmaya çalışan bir iktidar ekonomisiyle karşı karşıyayız. Nitekim Keskin de disiplinci iktidarın, burjuva toplumlarının büyük buluşlarından biri olduğunu ve şüphesiz kapitalizmin gelişmesinde büyük bir rol oynadığını söyler. Çünkü kapitalizm, beden ve bedensel güçlerin, emeğin "üretim sürecine denetimli bir şekilde" girmesini sağlar. Ve Keskin'e göre "kapitalist üretim biçimi gereği bedenin sahip olduğu güçlerin emek gücüne dönüştürülmesini ve üretim gücü olarak kullanılmasını; ama aynı zamanda itaatkar ve uysal kılınmasını, tabi kılınmasını (*assujetissement*)"⁸⁷ gerektirir.

Dolayısıyla da disiplinlerin buradaki temel amacı hem bedenden ve bedenin gücünden faydalanmak hem de bedeni özneleştirerek, onu tabi kılmaktır. Bu noktada, Thomas Lemke'nin de ifade ettiği gibi, disiplinci iktidarın beden üzerinde ekonomik ve politik olarak eklemlendiğini görürüz: "Disiplin, bedenin ekonomik faydasını yüksek düzeye çıkarttığı gibi, bedeni politik olarak tabi kılan, özgün bir iktidar teknolojisi ifade eder. Disiplinin ve onun teknolojik statüsünün münhasırlığını oluşturan, ekonomik ve politik zorunlulukların bu birbirine eklemlenmişliğidir."⁸⁸ Bu yüzden yeni iktidar modeli, yani disiplinci iktidar, bedenden güç ve emek bakımından faydalanırken bir yandan da onu tabi kılmanın, uysallaştırmanın ya da onun üzerinde tahakküm kurmanın bir aracı haline dönüşür. Fakat disiplinci iktidarın bedenle olan bu yakın ilişkisini sürdürebilmesi insana dair bilgilerin üretilmesine bağlıdır. Lemke'ye göre "ekonomik faydayı ve bedenin politik itaatini bir teknoloji içerisinde güvence altına almak için disiplinler, insan bilimlerinin sağladığı özel bir *insan bilgisinin* üretimine ihtiyaç duyar."⁸⁹

⁸⁶ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, 6. Baskı, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, (HD), s.210.

⁸⁷ Ferda Keskin, "Sunuş: Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.17.

⁸⁸ Thomas Lemke, **Politik Aklın Eleştirisi: Foucault'nun Modern Yönetimsellik Çözümlemesi**, çev. Özge Karlık, (Ed. Güney Çeğin & Gürhan Özpolat), Phoenix Yayınevi, 2016, Ankara, (Politik Aklın Eleştirisi), s.110.

⁸⁹ Lemke, **Politik Aklın Eleştirisi**, s.117.

Disiplinci iktidarın gelişiminde ve kökleşmesinde *insan bilimlerinin* çok önemli bir yeri vardır. Keza bu durum insan bilimlerinin gelişimi için de aynıdır. Nitekim Lemke de, insan bilimlerinin doğuşunun ve tarih sahnesinde boy göstermesinin *disiplinlerin* ve disiplin mekanizmalarının ortaya çıkmasıyla bağdaşık olduğunu söyler.⁹⁰ İnsana dair yeni bir epistemolojik bilginin üretimi disiplin iktidarının da beden üzerinde etkilerini çoğaltacak ve elini güçlendirecektir. Hapishane, askeri kışla ve okul gibi kurumsal pratikler insana dair bilginin üretildiği insan bilimlerine göre şekillenecek ve bu yeni epistemolojik dönüşüme uygun hale getirilecektir.⁹¹

Görüldüğü gibi insana ve insanın anatomisine dair yeni bilgilerin üretildiği bir dönemin başlangıcı söz konusudur. İktidarın artık, hükümlan-iktidarın aksine, söz konusu ettiği şey yaşamdır. Yaşamı tertiplemek, düzenlemek ve örgütlemektir. İnsanı da bu yaşam içerisinde nitelendirmek, sınıflandırmak, zamana ve mekana göre dağıtmak ve deyim yerindeyse, hizaya sokmaktır. İnsanın ve insan yaşamının bu denli "tarihe ve siyasal tekniklere girişi" Foucault için tarihte büyük bir kırılmayı ifade eder:

*"Tarihte kuşkusuz ilk kez, biyolojik olan siyasal alanda yansıma bulur; artık yaşama olgusu arada bir ölümün ve ölümlülüğün izin verdiği ölçüde ortaya çıkan o ulaşılmaz yer değildir; belli ölçüde bilginin denetim ve iktidarın müdahale alanına kayar. İktidar artık, üzerinde kullanılacak en uç hakkın ölüm olduğu hukuksal öznelerle değil, canlı varlıklarla muhatap olacaktır ve bunlar üzerindeki en son etkisi bizatihi yaşam düzeyine kaymak zorunda kalacaktır; iktidarın onların yanına sokulma hakkını veren, öldürme tehdidinden çok yaşam sorumluluğunu yüklenmesidir."*⁹²

İktidarın yaşama ve yaşamsal süreçlerin içine sızması Foucault için yeni bir çağın başlangıcını ifade eder. Foucault insan yaşamının, yaşamsal süreçlerin tarihsel sürece girmesini ve tarihle bağlandığı bu anı *biyo-tarih* olarak tanımlar.⁹³ Bu kırılma anından sonra ortaya çıkan çağ da *biyo-iktidar* çağıdır: "Böylece bir *biyo-iktidar* çağı başlar."⁹⁴ Foucault'ya göre "*biyo-iktidar* çağı" iki yönde işer. Bunlardan ilki

⁹⁰ bkz. Lemke, Politik Aklın Eleştirisi, s.117.

⁹¹ Ayrıntılı bir tartışma için bkz. Lemke, Politik Aklın Eleştirisi, ss.117-120.

⁹² Foucault, CT ss.101-102.

⁹³ bkz. Foucault, CT, s.102.

⁹⁴ Foucault, CT, s.100.

disiplinlerce bedenlerin talim ve terbiyesi yönünde işleyen *insan bedenin anatomo-politikasıdır*. Diğerisi ise nüfusu ve nüfusun karakteristik özelliklerini (doğum-ölüm oranı, sağlık, üreme vs) düzenleyen *biyo-politika* (bu kavramı üçüncü bölümde tartışacağız), yani *nüfusun biyo-politiğidir*. O halde, Foucault'nun *biyo-tarih* diye adlandırdığı şey insanın biyolojik varlığının tarihsel sürece katılmasını ele alıyorsa; *biyo-iktidar* dediğimiz şey de tarihsel sürece katılan insanı hem bedensel hem de nüfus düzeyinde el alır.⁹⁵ Yani *biyo-iktidar*, bedenin güçlü ve zayıf noktalarını belirleyip, bedensel güçleri örgütlerken, aynı şekilde de nüfusun dağılımını da kaynak ve zenginliklere göre belirler. Böylelikle *biyo-iktidar*, disiplinlerce bedeni hedef alan *anatomo-politika* ile düzenleyici stratejilerle nüfusa yoğunlaşan *biyo-politikayı* kapsayan bir anlam ifade eder ve bu özellik Foucault tarafından şöyle tanımlanır:

*"Beden disiplinleri ve nüfus düzenlemeleri, yaşam üzerindeki iktidarın çevrelerinde örgütlendiği iki kutbu oluşturur. Klasik çağda bu çift taraflı - anatomik ve biyolojik, bireyselleştirici ve özgürleştirici, bedenin performanslarına dönük ve yaşamın süreçlerine bakan- büyük teknolojinin yerine oturması, artık en yüce görevi öldürmek değil de yaşamı yavaş yavaş kuşatmak olan bir iktidarın özelliğidir."*⁹⁶

Böylelikle insan türünün, insanın biyolojik özelliklerinin siyasal tekniklerin alanına girdiği bu dönemi "biyo-iktidar çağı" olarak adlandıran Foucault, bu kırılma anını ise toplumun "biyolojik modernlik eşiği" şeklinde ifade eder:

"Ama bir toplumun biyolojik modernlik eşiği adını vereceğimiz şey, insan türünün bir bahis konusu olarak kendi siyasal stratejileri içinde yer almaya başladığı anda oluşur. İnsan, binlerce yıl boyunca Aristoteles için neyse o olmuştur; yani yaşayan ve buna ek olarak siyasal bir varlık olma yeteneğine

⁹⁵ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*'nin birinci cildi olan "Bilme İstenci"nde *biyo-iktidarı* hem bedeni hem de nüfusu hedef alan politik teknik ve stratejilerin tümünü kapsayan bir kavram olarak tanımlar. Yani *biyo-iktidar* disiplinci ve düzenleyici iktidar tekniklerinin uygulandığı her iki dönemi de içine alır ve *biyo-iktidar*, bu dönemleri kapsayan "iktidar çağı" olarak tanımlanır. Bu bakımdan Foucault, *biyo-iktidar* ve *biyo-politika* arasında bir ayrım yapar. Fakat daha sonraki dönemlerde Foucault, *biyo-politika* kavrayışını daha da derinleştirir ve Collège de France'da 1977-1978 yılları arasında verdiği seminerlerinde (bkz. Foucault, GTN, s.3) *biyo-iktidar* ve *biyo-politika* kavramlarını, birbirlerinin yerini tutacak ve aynı anlama gelecek şekilde kullanır.

⁹⁶ Foucault, CT, s.99.

*sahip olan bir hayvan; modern insan canlı bir varlık olarak yaşamını kendi siyaseti dahilinde söz konusu eden bir hayvandır.*⁹⁷

Şimdi, Foucault'ya göre biyo-iktidarın gelişimi sonucu, hükümler-iktidarda olan hukuksal yasa sisteminin yerini *normlar* alır. Çünkü disiplinler insanlara bir yasa dayatmazlar. Ya da insana bir baskı uygulamazlar. Disiplinci iktidar insanların yasaya uymalarını emretmez. Bu iktidar modeli yasadan ziyade, bireylere kendi oluşturduğu yapay kuralları sunar ve yapay kuralları da "doğal bir kural"mış gibi sunar. İşte Foucault, yapay olup doğalmış gibi sunulan bu kuralları *norm(lar)* olarak adlandırır. Revel, bu durumu şöyle izah eder: "İktidarın ürettiği bu doğal kural - çünkü bunu isteyebilecek bir doğa yoktur- Foucault'nun *toplumsal norm* adını verdiği şeydir."⁹⁸ O halde toplumsal normlar, bireyleri ve bedenleri olması istenilen bir biçimde şekillendirmeye yarayan kurallar bütünüdür. Aynı şekilde de toplumdan normları olduğu gibi kabul edip bu kuralları *içselleştirmeleri* istenir. "İçselleştirme" tekniğiyle işleyen disiplinci iktidar kendini bedensel zorlamalar ve şiddet üzerinden değil ama; yeni geliştirdiği teknik ve stratejilerle gösterir.

İnsanların "doğal" gibi görünen kuralları "içselleştirmesi" için üretilen söylemlerin bütünü, tekrar edecek olursak, iktidarın bir üretimi, iktidarın bir kurgusudur. Bu noktada Lemke'nin Revel'i destekleyen sözlerine yer vermek yerinde olacaktır: "Tıpkı hukuk gibi disiplin de düzen kavramıyla uğraşıyor olsa da; yine de, hukuki düzen egemen (halk) irade(si)nin neticesi olduğundan, disiplinler halihazırda politik iradenin mevzuatını aradan çıkaran *doğal* düzene, norma müracaat eder."⁹⁹ Bu anlamda biyo-iktidarın doğuşuyla beraber yasa sisteminden norm sistemine geçildiğini görmekteyiz. Fakat bu geçişlilik yasa sistemini ortadan kaldırmaz. Aksine, hukuksal yasa sistemi "doğal" bir kural gibi sunulan *normlara/toplumsal normlara* eklenir.

Şimdi, yukarıda anlattığımız iki iktidar (hükümler-iktidar ve disiplinci iktidar) modeli arasında bir karşılaştırma yapacak olursak: Hükümlerlik kuramı; toprak, mal, mülk ve zenginlikle ilgilenirken disiplinci mekanizma bedenler, bedenlerin ekonomisi ve enerjisi, zaman ve emekle ilgilenir. Disiplinci iktidarda önemli olan bedenlerin ne yaptığıdır. Kısa zamanda azami düzeyde bedenlerin

⁹⁷ Foucault, CT, s102.

⁹⁸ Revel, Güncelliğin Bir Ontolojisi, s.137.

⁹⁹ Lemke, Politik Aklın Eleştirisi, s.116.

enerjisinden faydalanmak gerekir zira. Bu da çok ince iktidar teknikleriyle gerçekleştirilebilecek bir şeydir. Sürekli bedeni denetlemek, gözetlemek ve onu kontrol etmektir. Burjuvazi için önemli olan işte bu ince taktik ve tekniklerdir.

Öte yandan, hükümdarlık sisteminde iktidar bir yaşam üretmez. Yaşam üzerinde hak iddia eder. Çünkü Foucault'ya göre hükümdar, "yaşatma hakkını ancak öldürme hakkını devreye sokarak ya da sokmayarak kullanır; yaşamak üzerindeki iktidarını ancak isteme hakkına sahip olduğu ölümle belirtir."¹⁰⁰ Disiplinci iktidara geçişle birlikte iktidarın insanlardan istediği "ölüm hakkı" ortadan kalkar. Ölüm hakkı yerine yaşamı düzenleme ve idare etme sorumluluğunu üstüne alarak bunu sağlayacak mekanizmalar geliştirir. Dolayısıyla da yaşamı savunan bir iktidar biçimi, yaşamı çoğaltır ve yaşamsal değerleri yükseltir.

Hükümrân-iktidar devlet, hükümdar, yasa, hukuk üzerinden işlerken devletin sınırları içerisinde hukuksal özneler yaratırdı. Hukuk, toplumda bireyleri özneleştirmenin bir yoluydu. Toplumu özneleştirme biçimlerinin merkezinde yer alan klasik hukuk anlayışı temel olarak yasal olan ile yasal olmayanı, yapılması gereken edim ile yapılmaması gereken edimi belirliyordu. Fakat yeni iktidar modeli olan *anatomo-politika* insana hukuksal bir özne olarak yaklaşmaz. Biyolojik bir varlık olarak insanla ilgilenir. İnsanın politik açıdan biyolojik varlık olarak ele alınması siyasetin *biyolojikleştiğinin* bir göstergesidir. Nitekim Foucault'nun politikanın ya da tarihin önüne "*biyo-*" sözcüğünü yerleştirmesi bundandır.

Buradan hareketle şunu söylemek de yerinde olacaktır: Canlı bir varlık olarak insanla ilgilenen politik bir strateji hiç bir zaman ölümü yüceltmez. Yaşamı destekler ve çoğaltır. Bu nedenledir ki, yeni iktidar modeli dediğimiz biyo-iktidar, hükümrân iktidar modelinin aksine; savaşın, bir monarkın ya da hükümdarın adına yapılması gerektiğini savunmaz. Savaşlar, Foucault'nun da ifade ettiği gibi, "herkesin var olması gerektiği adına yapılır."¹⁰¹

---

¹⁰⁰ Foucault, CT, s.97.

¹⁰¹ Foucault, CT, s.98.

2.2 Bedeni Disiplin Altına Alma Teknikleri

2.2.1 Aklın Delilik Üzerindeki İktidarı: Deliliği Dışlama Tekniği

1970 yılında Japonya'da, Fransız-Japon Enstitüsü'nde verdiği bir konferansta Foucault sözlerine şu şekilde başlar: "Batı'daki düşünce sistemlerinin incelenmesinde geleneksel yöntem bugüne kadar sadece pozitif fenomenlere dikkat edilmesinden ibaretti. Oysa (...) benim için söz konusu olan, bir düşünce sisteminde veya bir toplumda doğrulanan ve değer verilen şeyin ne olduğunu bilmek değil; reddedilen ve dışlanan şeyi incelemektir."¹⁰²

Eğer biz de dışlanan ve reddedilen bu fenomenleri negatif fenomen diye adlandıracaksak; negatif fenomenler, toplumu toplumsallığı oluşturan sınırlar (norm) tarafından reddedilen şeylerdir. Delilik de bu dışlama mekanizmasından muzdarip olan fenomenlerden biridir. Sözünu ettiğimiz dışlama oluşmadan önce; yani, *delilik* dışlanmadan önce, toplumun sınırları içerisinde yer alan bir fenomendi. Fakat, kapitalizmle birlikte sanayi toplumlarının ortaya çıkışı, üreten-üretmeyen, çalışan-çalışmayan ayrımını gerektirdi. Zira, "kapitalist sanayi toplumu *başiboş* grupların varlığına hoşgörü gösteremezdi."¹⁰³

İşte Foucault'ya göre deliliğin Avrupa'da büyük bir sorun olarak görülmesi 17. yüzyıla tekabül eder. Bu tarihlerde suçlular, fakirler, eşcinseller ve deliler gibi farklı gruplar "Büyük Kapatılma"ya maruz kalırlar. Yeni kurulan "genel hastane" ile beraber o dönemde üç yüz bin nüfusu olan Paris'in yaklaşık altı bini bu kurumda gözetim altına alınır. Kapatılanlar; deliler, hastalar, yoksullar, eşcinsellerdir. Ancak bu kapatılan insanların ortak özelliği çalışmayan ve çalışmak istemeyen insanlar olmalarıdır: "O dönemde" der Foucault "hiç ayırım yapmadan yaşlılar, sakatlar, çalışmayan veya çalışmak istemeyen kimseler, eşcinseller, akıl hastaları, müsrif babalar, hayırsız evlatlar kapatılıyordu; hepsi birden aynı yere kapatılıyordu."¹⁰⁴

Kapatılma sürecinin başlamasının ise hem siyasi hem de ekonomik boyutu vardı: Ekonomik kriz ve kriz anında aç kalan ve aylak kesimin başkaldırması tehlikesine karşı önlem almak. Foucault tarihte vuku bulun bu "*Büyük Kapatılma*"yı şöyle ifade eder:

¹⁰² Michel Foucault, "Delilik ve Toplum", **Büyük Kapatılma**, 3. Baskı, çev. Işık Ergüden, (Ed. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.76-77.

¹⁰³ Foucault, "Delilik ve Toplum", *Büyük Kapatılma*, s.83.

¹⁰⁴ Ferda Keskin, "Sunuş: Büyük Kapatılma", *Büyük Kapatılma*, s.12.

*"Kapatma XVII. yüzyıla özgü bir kurumsal yaratıdır. Daha başlangıçta öylesine bir genişliğe ulaşmıştır ki, Orta Çağda uygulanan hapsedmeyle hiçbir ortak yanı kalmamıştır. Ekonomik önlem ve toplumsal tedbir olarak icat değerine sahiptir. Ama akıl bozukluğu tarihi içinde belirleyici bir anı işaret etmektedir: deliliğin; fakirliğin, çalışmaya uygun olmamanın, grupla bütünleşme olanaksızlığının ufkunda olarak algılandığı an; deliliğin toplumun sorunlarıyla bütünleşmeye başladığı an."*¹⁰⁵

Çalış(a)mayan ve üret(e)meyen, bu becerilerden yoksun olarak görünen "deliler", "toplumun sorunlarıyla bütünleşmeye başladığı bu andan" itibaren sürekli dışlanması ve kapatılarak toplumdan soyutlanması gereken bir varlık, bir canlı türü olarak belirlenir. Böylelikle "deliler", siyasal ve toplumsal hayattan hem fiziksel hem de idari olarak dışlanır. Bu anlamda "deliler"in kapatılması hasta olmalarıyla ilgili değildi; aksine üretime katılmamalarıydı.

Öte yandan, kapitalist sanayi toplumu çalışmayan ve "başıboş" insanları bir "yedek iş gücü ordusu" olarak görür. Sanayi toplumlarının ortaya çıkışı ve kapitalizmin yükselişiyle çalışmak istemeyen ve başıboş insanların ıslah edilmesi ve toplumsal üretime yeniden katılması için hastaneler, tımarhaneler, ve kapatma evleri kurulur. Bundan böyle kapatılmış olanlar, tam istihdam döneminde toplumun ekonomisine ve toplumsal refaha katılmak üzere ucuz iş gücü için ıslah edilmeye çalışılır. Kapatılan gruplar, işsizlik dönemlerinde toplumda isyanları önlemek adına ucuz iş gücü olarak piyasaya sürülür. Bu anlamda sanayi toplumunun doğuşuyla birlikte kapatma pratiği, modern dünyanın kuruluşunda bir tür *katalizör* görevi üstlenir. Foucault'nun da deyimiyle, sanayi toplumunun oluşumuyla "kol gücüne ihtiyaç duyulması *Kapatma'yı* ulusal gövdenin bir parçası haline getirmiştir."¹⁰⁶

Modern dünyanın doğuşunda adeta bir *katalizör* görevi üstlenen *Kapatma* pratiği, artık modern dünyanın da bir iskeletini oluşturur. Tımarhaneler (ya da hapishaneler) suç üreten bir düzenek haline gelir. Foucault'ya göre, bu kurumların suç üreten bir düzenek haline gelmesinin nedeni; söz konusu kurumsal pratiklerin insan doğasına sürekli müdahale etmesidir. Kurumlar, bireyi olduğundan başka birine dönüştürmenin bir aracı haline gelir. Tedavi ya da tutsaklık sürecinde bireyler

¹⁰⁵ Foucault, **Deliliğin Tarihi**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınevi, Ankara, 2015, (DT), s.133.

¹⁰⁶ Foucault'dan aktaran Roy Boyne (vurgu bana aittir), **Foucault ve Derrida: Aklın Öteki Yüzü**, çev. İsmail Yılmaz, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2009, s.23.

sürekli çalışmaya teşvik edilir ya da çalıştırılır. Birey için kapatılmaktan kurtulmak ise buradan geçmektedir: Yani birey ya kapitalist üretim toplumunun yaşayışına ayak uydurup onun bir parçası olur ya da ömür boyu kapatılmaya mahkum edilir. Çünkü bireyler ancak ve ancak pişmanlık duydukları takdirde serbest bırakılır. Dolayısıyla kapatmayı gerçekleştiren kurumlar kapitalist topluma sürekli bir biçimde çalışmaya hazır bireyler üretir.

Delilerin ise toplumsal üretime katılmaması ya da başka bir deyişle hastane ve tımarhanelerin deliler üzerinde gerçekleştirdikleri ıslah ve tecrit yöntemlerinin etkili olmaması, delilerin tımarhanelerde sürekli gözetim altında kalmalarına neden olur. Delilik ile kapitalist burjuva toplumu arasındaki bu diyalektik ilişki; daha sonra, burjuva toplumunun deliliği bir *akıl hastalığı* olarak tanımlamasının yolunu açar. Artık kapitalist düzen deliliği bir tür biyolojik ve zihinsel hastalık, bir sağlık sorunu olarak tanımlamaya başlar. Deliliğin genel adı olarak *akıl hastalığı*; üretememekten yani üretim becerilerinden yoksun olmaktan doğar. Böylelikle *deli* olmanın (yani akıl hastası olmanın) ölçütü üretim olur. Üretimin devamlılığını sağlayan ise *akıl*'dır. Artık yeni, modern dünyanın kurucu motoru "akıl"dır. Foucault'nun modern dünyanın kurucu ögesi olarak "akıl"ı görmesi ve deliliği aklın dışladığı bir fenomen olarak ele alması, aynı zamanda Batı kültürünü oluşturan sınırların tarihini yaptığının da bir göstergesidir. Bu, *sınır-deneyimlerin* bir tarihidir:

"Sınırların bir tarihi yapılabilir. Gerçekleşir gerçekleşmez zorunlu olarak unutilan, bir kültürün kendisi için Dışarısı olacak bir şeyi reddetmek için kullandığı bu karanlık edimlerin tarihi; ve tüm tarihi boyunca kültürü, değerleri kadar kendini soyutlamak için açtığı bu boşluk, bu boş mekan da belirler. Çünkü kültür değerlerini tarihin sürekliliğinde kazanır ve muhafaza eder; ama temel tercihlerini sözünü etmek istediğimiz bu bölgede uygular, ona pozitive çehresini veren bölmeyi bu bölgede yapar; onu biçimlendiren kökensel yoğunluk oradadır. Bir kültürü sınır-deneyimleri hakkında sorgulamak, ona tarihin sınırlarında, adeta kendi tarihinin doğumu olan bir yırtılma hakkında soru sormaktır."¹⁰⁷

O halde bir kültürün sınır deneyimi hakkında sorgulamalar yapmak, Foucault'nun da ifade ettiği gibi, "ona tarihin sınırlarında, adeta kendi tarihinin

¹⁰⁷ Michel Foucault, "Deliliğin Tarihi'ne Önsöz", **Büyük Kapatılma**, 3.Baskı, çev. Ferda Keskin, (Ed. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.23.

doğumu olan bir yırtılma hakkında soru sormaktır." Dolayısıyla sınırların tarihini yapmak sınırların oluşumunu ve bu sınırların doğuşunda rol oynayan, patlak veren olayları irdelemektir. Sözünü ettiğimiz bu sınır ise akıl/akıldışılık (delilik) arasında var olan sınırdır. Sınırın içerisinde yer alan ve her türlü yetkiyi kendisinde toplayan şey "akıl"dır. Akıl, bu sınırlar içerisinde muzaffer olan tek güçtür. Akıl; kendinden olmayanı, kendisine benzemeyeni, kendine yakın olmayanı dışlar. Fakat bu "dışlama" aklın kendi sınırları içerisinde gerçekleşir. Çünkü "delilik her halükarda ancak bizzat aklın alanı içinde bir anlam ve değere sahip olabilmektedir."¹⁰⁸ Bu anlamda "akıl" deliliği kuşatmakta, onu çevrelemekte ve yerini belirlemektedir.

Bu bakımdan akıl, delilik üzerinde kurucu bir görev üstlenir. Deliliğin sahip olduğu gerçeklik ya da dünyevi hakikat ise, "deliliğin doğası değiştiği için değil, dünyanın düzeni değiştiği için değişecektir."¹⁰⁹ Aklın bir sağlık sorunu olarak öne sürdüğü "akıl hastalığı" da işte tam da bu noktada, bu kırılma anında, değişen dünya düzeniyle açığa çıkar. Foucault'ya göre, bundan böyle, "zihinsel hastalıklar tıbbın nesnesi haline gelir ve psikiyatri denen toplumsal bir kategori doğar."¹¹⁰ Akıl hastanelerinin kurulması ve toplumsal bir kategori olarak psikiyatrinin doğuşu, modern dünyada "hekimlere" düşen görevi arttıracaktır. Psikiyatri ve tıp gibi bilimler insan denen varlığa dair yeni bilgilerin üretildiği alan haline dönüşür. Artık yeni bir söylemsel iktidar, yeni bir "bilgi-iktidar" ilişkisi ortaya çıkar.

Şimdi, eğer kurucu öge *akıl* ise; *akıl olmayan* şey, yani aklın kendi sınırları dışında tuttuğu şey deliliktir. Akay'a göre delilik de deliliği kontrol etmek ve delileri kapatabilmek için kurulan *akıl hastanelerinin* asıl nesnesi olur: "Akıl hastanelerinin nesnesi akılsızlık değil; ama deliliktir."¹¹¹ Çünkü akılsızlık/akıl-dışılık diye bir şey yoktur. Akıl-dışılık deliyi *sınır-dışı* edebilmek ve deliliği bir sağlık sorunuymuş gibi gösterebilmek için onu "tehlikeli" bir varlık olarak göstermeye çalışan iktidarın yarattığı bir söylemdir. Foucault bunu, delilik "hiçlikten çıkar ve hiçliğe bakar"¹¹² diyerek, ifade eder.

---

¹⁰⁸ Foucault, DT, s.68.

¹⁰⁹ Boyne, s.40.

¹¹⁰ Foucault, "Delilik ve Toplum", **Büyük Kapatılma**, s.84.

¹¹¹ Ali Akay, **Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2016, s.71.

¹¹² Foucault'dan Aktaran Boyne, s.42.

O halde, yeni *bilgi-iktidar* eklemlenmesi de "akıl"ı temel alır ve akıl-dışılığı aklın mutlak bir *ötekisi* olarak kurar. Akıl kendinden olmayanı, mutlak bir *öteki* olarak ilan eder. *Ötekiler*, aklın mutlak tahakkümü altındadır. Mutlak zafer aklındır artık. Bu bakımdan Boyne, akıl-olmayanı, yani deliliği şöyle açıklar: Delilik, "düzgün çalışmayan bir beden çevresinde tanımlanan çılgın bir zihnin ürünüdür."¹¹³ Dolayısıyla Revel'e göre modern iktidar da akıllı-deli "çiftinin bu şiddet içeren özelliğinden doğar: Hiçbir şey -aklın ötekisi gibi paradoksal bir biçim altında olsa da- akıldan kaçamaz; hiçbir şey akla özgü değilse söylenemez; ama akıl hakkında aklın kendisi dışında hiçbir şey konuşamaz."¹¹⁴ Bu bakımdan akıl ile delilik arasında hem simetrik hem de asimetrik bir ilişki vardır. İlişki simetriktir. Çünkü akıl, kendini akıl olmayan üzerinden kurabilmekte onun hakkında her türlü söylemde bulunabilmektedir. Bu da deliliğin akıldan bağımsız bir şey olmadığını, akıldan ayrı kendi kendine var olabilen bir şey olmadığını gösterir. Delilik akla bağımlıdır ve aklın tahakkümü altındadır. Fakat aynı zamanda bu ilişki asimetriktir. Çünkü "deli" akılla ilgili yargıda bulunamamaktadır. Delinin akla müdahalesi söz konusu değildir. Akıl deliliği sınırları dışına atmıştır; fakat aynı zamanda da onu iktidar kurma pratikleriyle kendi iktidar söylemi içerisinde eritmiştir. Dolayısıyla deliliğin aklın nesnesi konumunda olduğu açıktır. O halde, Revel'in de ifade ettiği gibi, "simetri temel olarak asimetriktir ve aklın dünya üzerindeki mutlak ayrıcalığını dayatan bir eşitsizliği gösterir."¹¹⁵ Akıl/Akıl-dışılık arasındaki bu ilişki aynı zamanda diyalektiktir de. Diyalektiktir; çünkü akıl, kendinden olmayan, "hiçlikten çıkan" ve karşıtı olan akıl-dışılıkla mücadele eder. Bu anlamda akıl/akıl-dışılık ilişkisini bir başka açıdan yorumlayacaksak; bu ikili mücadelenin "diyalektik bir doğaya sahip içsel bir asimetriden"¹¹⁶ doğduğunu söylemek mümkündür.

2.2.2 İktidar ve Cinsellik: Baskıcı Varsayım Karşı İtiraf Tekniği

Foucault'ya göre cinsellik, iktidar için, kendini çok geniş alanlara ve derinlere kadar uygulayabilmesi bakımından vazgeçilmez bir alandır. İktidar cinsellik söz konusu olduğunda insanın en özel ve kişisel davranışlarına kadar sızar. Bu bakımdan iktidar açısından cinsellik "bedene dokunma"nın bir başka alanıdır. Peki cinsellik

¹¹³ Boyne (vurgu bana ait), s.50.

¹¹⁴ Revel, Güncelliğin Bir Ontolojisi, s.34.

¹¹⁵ Revel, Güncelliğin Bir Ontolojisi, s.34.

¹¹⁶ Revel, Güncelliğin Bir Ontolojisi, s.50-51.

bastırılmış mıdır? Yoksa tarihsel süreç içerisinde söylemsel bir varoluşa mı zorlanmıştır? İşte Foucault'nun cinsellikle iktidar arasındaki ilişkiyi çözümlerken hareket ettiği nokta burasıdır. Şüphesiz ki, cinsellik tarihin belirli dönemlerinde bastırılmaya ve yasaklanmaya maruz kalmıştır. Fakat iktidarın cinsellikle olan ilişkisini tamamen baskı ve yasaklamaya indirgemek büyük bir yanılsamaya neden olacaktır. Çünkü iktidar, cinsellik söz konusu olduğunda çok biçimli işler. Nitekim Foucault, iktidarın cinsellikle olan ilişkisini ele aldığı anda; iktidarın, cinselliği bir "söylemsel varoluşa" kışkırttığını iddia eder: "Cinsellik deliğinden çıkarılır ve söylemsel bir varoluşa zorlanır."¹¹⁷

Bu bakımdan Foucault'nun ortaya attığı iddia cinselliğin hiçbir zaman bastırılmadığı anlamına gelmez. Hatta Foucault, modern püritenliğin¹¹⁸ cinselliği üç farklı biçimde insanlara dayattığını söyler: yasaklama, yok sayma ve suskunluk.¹¹⁹ Foucault'ya göre bu "baskı çağı" 17. yüzyıldan itibaren giderek artar ve Viktoryen çağda (yani 19. yüzyılda) doruk noktasına ulaşır. Soysal'a göre Viktoryen dönemde "cinsellik titiz bir şekilde kapatılır; salt üreme işleviyle sınırlandırılarak, eve, daha doğrusu anne babanın yatak odasına taşınır."¹²⁰ Dolayısıyla cinsellik üretkenlik ve verimlilik ölçütlerine göre değerlendirilmeye başlanır. Üremeye yönelik olmayan cinsellikler kısır ve verimsiz olarak nitelenir. Foucault'ya göre üremeye yönelik olmayan bütün cinsellikler toplumsal *uzamdan* silinmeye mahkumdur: "Tutumların edebe uygunluğu bedenleri yok eder, sözcüklerin ağırbaşlılığı söylemleri tertemiz yapar. Verimsiz olansa, eğer çok üsteleyecek ve ortalıkta görünecek olursa anormale dönüşür: O statüye girer ve bunun yaptırımlarına katlanmak zorunda kalır."¹²¹

Yine bir normallik-anormallik nitelendirmesiyle karşı karşıyayız. Normalliğin ölçütü üremeye yönelik olan verimli cinselliktir. Anormalliğin ölçütü ise keyfi olan ve üremeye yönelik olmayan verimsiz cinselliktir. Anormali belirleyen şey "normal" olandır; yani, üremeye yönelik olan verimli cinselliktir. Bu nedenle "üremeye yönelik olarak düzenlenmeye ya da onun tarafından çehresi değiştirilmeyen hiçbir şeyin, ne

---

¹¹⁷ Foucault, CT, s.31.

¹¹⁸ Püritenlik: Ahlâk, din, siyaset gibi konularda katı bir muhafazakârlık durumu.

¹¹⁹ Foucault, CT, s.12.

¹²⁰ Özgür Soysal, **Habermas ve Foucault: Evrenselcilik ve Öznellik Üzerine Bir Tartışma**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2011, s.494.

¹²¹ Foucault, CT, s.12.

yeri vardır ne de söz hakkı..."¹²² Böylelikle "üremeye yönelik olarak düzenlenmeyen ne kaldıysa"¹²³ toplumsal uzamdan silinir, ya da toplumsal alanın içinde saçılır. Görüldüğü gibi, modern püritenliğin baskı, yasaklama ve susturmadan oluşan bu üç yasası en etkin haliyle iş başındadır.

Baskı rejiminin işleyen bir diğer ayağı olan *sansür* de suskunluğa itmenin ve yasaklamanın bir aracıdır. Cinselliğe dair her şeyin susturulması, cinselliği açığa çıkaracak sözcüklerin yasaklanması salık verilir. "Baskı çağının" başlangıcıyla birlikte cinselliğin adını anmak artık tehlikeli bir hale gelir. Cinselliğin adının dahi bile anılmaması; artık, cinselliğe dair birbirine gönderme yapan bir yasaklar zincirinin doğuşunu hazırlar. Bundan dolayıdır ki, sansür, modern dünyaya özgü olan baskı rejiminin bir biçimi haline dönüşür: "Modern ağırbaşlılık, söylemeye bile gerek duymadan, salt birbirine gönderme yapan yasakların yardımıyla cinsellikten söz edilmemesini sağlayacaktır. Kendileri susa susa, sessizliği zorla kabul ettiren suskunlardır bunlar. Sansür..."¹²⁴

O halde, bu anlattıklarımızdan hareketle, cinselliğin üzerinde bir baskı rejiminin var olduğu açıktır. Nitekim Foucault'nun da bu konuda herhangi bir kuşkusu yoktur. Fakat Foucault'nun burada sorguladığı esas mesele cinsellik üzerinde bir baskı rejiminin var olduğu düşüncesinin neden bu kadar yaygın olduğu ve çok çabukça kabul edildiğidir: "Dile getirmek istediğim soru *neden baskı altındayız?* değil, neden böylesine tutkuyla ve yakın geçmişimize, günümüze ve kendimize karşı bu denli büyük bir hınçla, baskı altında olduğumuzu söylediğimizdir."¹²⁵ Peki günümüzde bile insanlarda bu düşüncenin kemikleşmiş bir kanı olarak varlığını sürdürmesi nereden gelir? Foucault'ya göre bu varsayımın bu denli güçlü olmasının nedeni söylemin kullanım kolaylığından gelir:

"Ciddi bir tarihsel ve siyasal keşfi vardır bu söylemin. Baskı çağının yüzyıllar boyu süren serbestlik ve özgür ifade sonrasında yani XVII. yüzyılda başlatılması sayesinde, onun kapitalizmin gelişmesiyle çakışması sağlanır; böylece baskı çağı burjuva düzeniyle tek vücut olacaktır. Cinselliğin ve ona yapılan eziyetlerin küçük güncesi hemen üretim tarzlarının şatafatlı tarihiyle çakıştırılır; bu yolla, söz konusu güncenin değersizliği ortadan kalkar. Olgunun

¹²² Foucault, CT, s.12.

¹²³ Soysal, s.494.

¹²⁴ Foucault, CT, s.19.

¹²⁵ Foucault, CT, s.15.

*kendisine ilişkin açıklayıcı bir ilke belirir: Cinsellik böylesine katı bir biçimde bastırılıyorsa, bunun nedeni genel ve yaygın bir işe koşma çabasıyla uyumsuzluğudur; iş gücünün sistemli olarak sömürüldüğü bu dönemde, bu gücün, yeniden üretilmesini sağlayacak olan -ve asgari düzeye indirilmiş durumdaki- hazlar dışında hazlara yönelerek dağılması hoş görülebilir miydi? Her ne kadar cinsellik ve etkileri pek o kadar deşifre edilmese de; bunların uğradığı baskı, bu şekilde konumlandırıldığında kolayca çözümlenir. Bu yolla da cinsellik davası - hem cinsel özgürlüğüne hem de cinselliğe ilişkin bilgi edinme ve konuşma hakkına dair dava- tam bir meşruluk çerçevesinde siyasal bir davanın onuruna bağlanır: Cinsellik de gelecek içindeki yerini alır."*¹²⁶

Alıntıladığımız bu uzun pasajda Foucault, baskı ve yasaklamanın kapitalist toplumun doğuşuyla kesiştiğini söyler. Tıpkı delilik probleminde olduğu gibi, cinsellikte de mantık aynıdır; yani, cinsellik kendi doğasından gelen bir değişimden dolayı değil de, değişen dünya düzeni sonucunda yasaklanır ve suskunluğa itilir. Çalışabilme kapasitesi, toplumsal normlara uygunluk cinsel edimi belirleyen ölçütler haline gelir. Kapitalist düzen ve baskıcı mantığın bu kesişimi; üretkenlik, verimlilik gibi yeni profiller aracılığıyla iktidarın cinsellikle olan ilişkisinin yeni sınırlarını belirleyecektir. Ortaya çıkan sınırlar da yeni yaratılan düzeni ifade edecektir. Bu şekilde "haz" belli bir bedene sıkıştırılıp sabitlenir. İşte insanlar da haz-iktidar şebekesinin bu baskıcı rejimi doğrultusunda yönetilir. Bu rejim elbette yüzyıllar boyu süren bir rejimdir. Dolayısıyla da insanların iktidar-cinsellik ilişkisini tamamen baskı rejimine indirgemesi bundandır.

Öte yandan yasaklanan ve sansürlenene cinsellik döneminde ondan söz etmek, bu baskı düzenine bir karşı çıkma havası yaratır. Cinsellikten söz eden kişi iktidarın dışında kalır ve iktidarı sarsar. Foucault'ya göre böyle bir düzende cinsellikten bahsederken "hava atmadan söz edemememiz" bundandır: "Kurulu düzene meydan okumanın bilinci, ne kadar yıkıcı olduğumuzu bildiğimizi gösteren bir ses tonu, bugüne karşı komplo kurmanın ve gelişini çabuklaştırmaya katkıda bulunduğumuza inandığımız bir geleceği davet etmenin coşkusu."¹²⁷

Fakat yine de Foucault için bu noktada önemli olan şey, bu *baskıcı varsayıma* karşı iktidarın cinsellik üzerindeki çok biçimli tekniklerini açığa çıkarmaktır. Çünkü

---

¹²⁶ Foucault, CT, s.13.

¹²⁷ Foucault, CT, s.14.

iktidar ile cinsellik arasındaki ilişkinin tamamen baskı mekanizmasına indirgenmesi, tarihsel olarak iktidarın cinselliği denetlemek için kurduğu kurumları, bu kurumların tarihsel dönüşümlerini ve aynı şekilde iktidarın yarattığı "söylemsel bütünlüğü" görmemizi engelleyecektir. Temel nokta, iktidarın cinselliğe dair yarattığı "*bilme istencinin*" ortaya çıkarılmasıdır. Dolayısıyla cinselliğin tarihine yönelik geliştirilecek soybilimin hareket noktası ise, "(cinsellik) üzerine konuşanları, konuşulduğu yer ve bakış açılarını, ondan söz etmeyi kışkırtan, üzerine söyleneni toplayan ve yayan kurumları, kısacası bütünsel *söylemsel olguyu*, cinselliğin *söyleme dökülmesini* dikkate almaktan"¹²⁸ geçer.

Bu anlamda Foucault, cinsellik üzerinde baskıdan ziyade çok daha farklı, çok biçimli iktidar tekniklerinin uygulandığına dikkat çekmeye çalışır. Yukarıda da bahsettiğimiz *bilme istenci* bu çok biçimli iktidar mekanizmasının oluşumuna öncülük eder. Artık cinsellik, iktidar tarafından "söyleme" dökülmeye zorlanır. İktidar kışkırtır ve *itirafa* zorlar. Cinselliğe dair bir kışkırtma mekanizmasının oluşturulması, Foucault'ya göre, yaklaşık olarak son üç yüzyıldır cinsellik hakkında bir "söylem patlamasının" yaşanmasına neden olur. Elbette söyleme kışkırtan şey; kurumlardır. Kurumlar, tarihsel ve siyasal olarak cinselliği kışkırtan bir mekan haline dönüşürler. Nitekim "cinselliğin gittikçe daha çok sözünün edilmesi için kurumsal bir kışkırtma başlar"¹²⁹ der Foucault.

Cinselliğin kurumsal pratiklerce hedef haline gelmesi ve "söyleme" kışkırtılması cinselliğe dair yaratılan *bilme istencinin* en temel özelliğini oluşturur. Artık cinselliğe dair bütün hakikatlerin, bütün gerçeklerin bilinmesi gerekir. Cinsellik, özel bir bilgi türü haline gelir. Bu nedenle cinselliğe ait olan özel bilgiler "hakikat uzmanlarına" itiraf edilmelidir. Hiçbir şey gizli kalmamalı, her şey anlatılmalıdır. Hatta ruhun en derinliklerinde olan, insanın kendine bile itiraf edemediği şeyler olsa bile. Çünkü öznenin arzu akışını kontrol etmek buradan geçmektedir. Akay'ın da ifade ettiği gibi artık cinsellik kişisel bir sorun haline gelir: "Cinsellik kişisel zevkleri, saklı zevkleri, vücut için tehlikeli sayılan aşırılıkları, gizli fantezileri içerir; cinsellik kişinin tözünü müşahhas özdeşliğin çekirdeği olarak kabul eder."¹³⁰

---

¹²⁸ Foucault, CT, s.17.

¹²⁹ Foucault, CT, s.20.

¹³⁰ Akay, s.130.

Kurum-birey işbirliğiyle kişi, kendi iç dünyasına ait gizli saklı bütün sırları *itiraf tekniği* ya da *günah çıkarma* yöntemiyle kiliselerdeki din adamlarına anlatır. Kiliseler, bireyin iç dünyasını keşfetme yeri olarak işlev görür. Bireye ait özel bilgilerin anlatıldığı yer olan kiliseler, bireyi söyleme ve konuşmaya kışkırtan mekanizmalara dönüşür. Foucault'nun tarif ettiği şekilde söyleyecek olursak; "Söz konusu olan cinsellik polisidir: Bir yasaklama katılığı değil, cinselliği yararlı ve genel (kamusal) söylemler yoluyla düzenleme gerekliliği ön plandadır."¹³¹ Foucault burada "polis" kavramını, düzensizliğin bastırılması anlamında değil de; aksine, ortak ve bireysel güçlerin düzenli bir biçimde arttırılması anlamında kullanır.¹³²

Cinselliğe dair yeni tekniklerin keşfedilmesi ve cinselliğin yeni düzenlemelere tabi olması hakikat ile siyaset arasındaki ilişkileri de dönüştürür. Bu dönemden itibaren hakikat ile siyaset arasında yeni bir denklem kurulur. Hakikat (gerçek) ile siyaset arasında kurulan bu yeni denklem, Foucault'ya göre, cinselliğe dair bütün gerçeklerin siyasetin içinde yer almasını sağlar. Çünkü "en ufak hakikat kırıntısı bile siyasal koşullanmaya tabidir"¹³³ artık. Nitekim Foucault için de önemli olan budur. Yani cinselliğe dair dev bir hakikat üretme mekanizmasının kurulmasıdır. Bunun içinse seçilen hedef *beden* olur ki; hakikat orada gizlidir. Cinsellik; bedende, ruhta, ruhun derinliklerinde mevcuttur. Nitekim Akay'a göre de "hakikat bedende ve onun arzularında ve bunların yorumlanma prizmalarında varlığını sürdürür."¹³⁴

Öte yandan hakikatin itirafı ya da öznenin itiraf pratiği, görünüşte öznenin yararınadır. Özne itiraf ederek "özgürleşir", "özgürlüğüne kavuşur." Özne gerçeği söylediği anda serbest olma hakkına sahip olur. Bu durumda hakikat ile özgürlük arasında yeni bir ilişki tesis edilir. Tesis edilen yeni ilişki; "Bana gerçeği söyle ki, seni serbest bırakayım" şeklinde işler. Hakikat ile özgürlük arasındaki bu paradigma değişimi iktidarın yeni stratejisini oluşturur. İktidar, ruhuna nüfuz edebilmek kaydıyla, özneye özgürlük vaat eder ve bu vaat iktidara, özneye karşı yeni mevziler kazandırır. Bu noktada cinsellik üzerinde işleyen "baskı rejimi" ile hakikatin itirafı anlamına gelen *itiraf teknolojisi* arasında küçük bir karşılaştırma yapacak olursak;

---

¹³¹ Foucault, CT, s.25.

¹³² Foucault, CT, s.25.

¹³³ Foucault, CT, s.13.

¹³⁴ Akay, s.133.

"itiraf" tekniği baskıcı rejimin aksi yönünde işler. Çünkü baskı rejiminde baskı yapan, sansürleyen, suskunluğa ve sessizliğe iten bir mekanizma mevcuttu. Şu anda ise konuşuran, söyleme veya itirafa zorlayan bir mekanizma vardır. Aynı şekilde de gerçeği söylemesi durumunda da "özgürleşen" bir özne mevcuttur: "hakikatin ortaya çıkması, şüphesiz özgürlüğe ulaşılmasının bir yoludur."¹³⁵

Şimdi, itirafın böyle bir etkisinin olduğunun anlaşılması ya da hakikate giden yolun itiraftan geçmesi cinselliği iktidarın en önemli hedefi haline getirir. Hakikatin itirafı, yeni bir "cinsel bilimin" (*scientia sexualis*) temel taşıını oluşturur. Foucault'ya göre tarihte cinselliğin hakikatini üretmek için iki büyük yöntem vardır. Bunlar; *ars erotika* (erotik sanat) ve *scientia sexualis*'tir (cinsel bilim). Erotik sanat, Çin, Japonya, Hindistan, Roma, Arap-Müslüman toplumlarının yarattığı bir sanattır. Erotik sanatta söz konusu olan "haz"dır. Çünkü erotik sanatta hakikat bir pratik olarak ele alınan hazzın kendisinden çıkarılır: "Haz izin verilen ve yasaklanana saptayan mutlak bir yasaya göre, bir yararlılık ölçütüne değil, her şeyden önce kendine göre ele alınır; onun bir haz olarak, yani yoğunluğuına, özgül niteliğine, süresine, bedende ve ruhta yansımalarına göre bilinmesi istenir."¹³⁶ Haz, hakikate/gerçeğe dair genel ilkelerin çıkarıldığı şeydir. Bu bakımdan ilkeler ya da hazza dair elde edilen bu bilgiler, "yayılırsa etkisi ve erdemi azalacağı için gizli tutulur" ve "hakikat, gizi elinde tutan ustadan, yetkinleşme sürecinde kendisine yol gösterdiği öğrencisine aktarılır."¹³⁷ Cinsel bilim ise, Foucault'ya göre, Batı uygarlığının yarattığı bir yöntemdir. Bu yöntemin en önemli ritüeli ise "itiraf"tır. Hakikat, itiraftan elde edilen bilgiyle üretilir. Foucault'ya göre bu yöntem yeni bir bilgi üretimine yol açtığı ve bu anlamda iktidarın da elini güçlendirdiği için, bilgi ile iktidarın birbirine eklenmesini ifade eder. Dolayısıyla da burada bilgi-iktidar eklenmesine göre düzenlenen bir yöntem mevcuttur. Bilme-iktidar arasındaki ilişkinin bu yeni biçimi, kurumların bu doğrultuda dönüşmesini ve onların bireyleri itirafa zorlayan birer mekanizmaya dönüşmesini sağlar. Kurumların düzenlenmesini ve dönüşümünü sağlayan şey; cinselliğe dair yaratılan "bilme istencinin" temelinde

---

¹³⁵ Akay, s.133.

¹³⁶ Foucault, CT, s.46.

¹³⁷ Soysal, s.502.

olan hakikatin itirafıdır. Bu anlamda "hakikat itirafı, iktidar tarafından bireyleştirme yöntemlerinin merkezine"¹³⁸ yerleştirilir.

Foucault'ya göre itirafın insan üzerindeki etkisinin iktidar tarafından keşfi, şüphesiz Batı uygarlığında da büyük bir dönüşüme yol açacaktır. İtirafın, "cinsellik üzerine doğru söylem üretiminin genel kalıbını oluşturması ve halen de bu niteliğini sürdürmesi"¹³⁹ Batı tarihinde itirafı kayda değer dönüşümlere uğratar. Foucault, uzun bir zaman günah çıkarma ayinlerinin içinde yer alan itirafın, daha sonra yavaş yavaş Protestanlıktan, karşı-Reformdan, XVIII. yüzyıl eğitim bilimi ve XIX. yüzyıl tıbbından geçerek ritüele yönelik ve ayrıksı konumundan sıyrılıp ayrıldığını belirtir. Artık itiraf bütün kurumlarda, bütün insansal ilişkilerde görünen gündelik bir ilişki halini alır ve itirafın etkileri, Foucault'nun ifadesiyle, en uzak alanlara kadar yayılır:

*"Adalet, tıba, eğitilime, aile ilişkilerine, aşk ilişkilerine, en gündelik düzene ve en şatafatlı törenlere değin uzandı; suçlar itiraf edildi, günahlar, düşünceler, arzular itiraf edildi, geçmiş ve düşler, yaşanan çocukluk itiraf edildi, hastalıklar ve derter itiraf edildi; söylenecek en güç şeyi en kesin biçimiyle söyleme yolunda çaba gösterildi; kamu önünde ya da özel alanda itiraf edildi; ana babaya, öğretmenlere, doktorlara, sevgililere itiraf edildi, başkalarına söylenmesi olanaksız şeyleri kişi, zevk ve acı içinde kendi kendine itiraf etti ve kitaplara dönüştürdü."*¹⁴⁰

Alıntıladığımız pasaj, Foucault'ya göre, modern dünya insanının içinde bulunduğu vahameti gösterir ve Soysal'a göre Foucault, itirafı, "insanların kendi üzerlerindeki kontrollerde nasıl bizzat rol almaya başladıklarını göstermek için kullanır."¹⁴¹ Fakat bir diğer önemli nokta ise; bu pasajın bize, iktidarın ya da bir iktidar stratejisi olarak itirafın yaşam ve bedenler üzerindeki kontrolünün ne denli güçlü olduğunu göstermesidir. Sürekli itiraf halinde olan insan, Foucault'nun tabiriyle, "bir itiraf hayvanına dönüşür."¹⁴²

Bu nedenle itiraf yöntemlerinin çeşitliliği ve bolluğu, cinsellikle ilgilenen yeni bilimlerin doğuşuna yol açar. Tıp, psikanaliz ve eğitimbilimleri insan cinselliğine dair gerçeklerin kayıt yeri olur. Cinsellik, beden üzerindeki bir yara ya

---

¹³⁸ Foucault, CT, s.48.

¹³⁹ Foucault, CT, s.50 .

¹⁴⁰ Foucault, CT, s.47.

¹⁴¹ Soysal, s.502.

¹⁴² Foucault, CT, s.48.

da ruhta gizli olan kara bir lekeymiş gibi sürekli deşilir. Hazlar, gizli-saklı sırlar, arzular ve günahlara kadar bir çok itiraf kaydedilir ve cinselliğe dair bir bilim oluşturulur. Oluşan bilim normal-patolojik ayrımını kurar ve toplumda bireysel sınıflandırmalar yapar. Bu gelenek (cinsel bilim), cinselliği bir doğruluk-yanlışlık oyununa sokar ve iktidarın ilerleyişini güçlendirir. İşte bütün bu söylediklerimizden hareketle, Hristiyanlığın iktidarın özneyi kurma biçiminde önemli bir kavşak olduğu kabul edilebilir ki; Soysal'ın haklı olarak ifade ettiği gibi Foucault, genel itibariyle, Hristiyanlığın "modern cinsellik deneyiminin başlangıcında bulunduğunu ve bu deneyime derinden nüfuz ettiğini düşünür."¹⁴³

2.2.3 Disiplin Toplumunun Yaratılmasında Panoptik İktidarın Rolü

Disiplinci iktidar, Foucault'nun bedeni talim ve terbiye eden yöntemlerin tümüne verdiği addır. Foucault'ya göre disiplinci iktidar bedenden azami düzeyde faydalanmayı sağlamak adına beden üzerinde bir çok uygulamada bulunur. Beden belirli mekanlara sıkıştırılır, terbiye edilir ve disiplinci iktidar, bedeni zamansal olarak örgütlemeye ve bu örgütlenen zaman içerisinde bedenden verim almaya çalışır. O halde Foucault'ya göre "bedene işlemlerinin özenli denetimine izin veren, onun güçlerinin sürekli olarak tabi kılınması sağlayan ve onlara bir itaatkarlık-yarar oranını dayatan bu yöntemlere disiplinler"¹⁴⁴ adı verilir. Beden siyasetin nesnesi konumundadır. Foucault'ya göre bedenin siyasal alana girmesi "siyasal anatomi"nin doğuşu anlamına gelmektedir. Şüphesiz "beden bu kadar zorlayıcı ve baskıcı kuşatmaların kesinlikle ilk kez nesnesi olmuyordu; beden her toplumda, ona zorlamalar, yasaklar ve zorunluluklar dayatan çok sıkı iktidarların içine alınmıştı. Ancak bu tekniklerde birçok şey yenidir."¹⁴⁵

Dolayısıyla Lemke'nin de ifade ettiği üzere disiplin, "bedenin ekonomik faydasını yüksek düzeylere çıkarttığı gibi, bedeni politik olarak tabi kılan, özgün bir iktidar teknolojisini tesis eder."¹⁴⁶ Disiplinci iktidar bireyselleştirir ve bedenlere öyle hükmeder. Toplulukları mekanlara dağıtır ve bedenleri parsellere ayırır. İnce tekniklerle çalışan bir usuller bütünü söz konusudur. Usuller bütününün temel hedefi bireyselleştirmek ve itaatkar bedenler yaratmaktır. Nitekim Foucault'ya göre "disiplin

---

¹⁴³ Soysal, s.509.

¹⁴⁴ Foucault, HD, s.210.

¹⁴⁵ Foucault, HD, s.209.

¹⁴⁶ Lemke, Politik Aklın Eleştirisi, s.110.

mertebe sanatı ve düzenlemelerin dönüşümü için bir tekniktir. Onları köklü kılmayan ama paylaştıran ve bir ilişkiler ağı içinde dolaşıma sokan bir yerleştirme aracılığıyla bireyselleştirmektedir."¹⁴⁷ Böylece de "tekil bedenler dizisinin içinden tamamen okunabilir şekilde olmak üzere cımbızla çekilen emek gücü, bireysel birimler halinde çözümlenebilmektedir."¹⁴⁸ O halde iktidar, bedenlere yüklenir, onları bireyselleştirir ve onları çözerek emek güçlerini elde eder. Deleuze bu konuyla ilgili şunları söyler: "Disiplin toplumları durumunda şöyle söylemek gerekir: dağıtmak, serileştirmek, bileştirmek, normalleştirmek. Bu liste belirli olmayıp her durumda değişir. İktidar, baskı kurmadan önce, gerçeği üretir."¹⁴⁹

Disiplinci iktidar bir yandan beden üzerinde kendini uygularken diğer yandan da bedeni, bireyi gözetler. Foucault gözetleyen bu iktidar biçimini Jeremy Bentham'ın "panopticon" modeli üzerinden hareket ederek göstermeye çalışır. Foucault'ya göre "panopticon" gözetleme iktidarının mimari bir biçimidir. Foucault panopticon'un tasvirini şu şekilde yapar:

"Çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule, bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır; çevre bina hücrelere bölünmüştür, bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını kat etmektedir; bunların, biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Bu durumda merkezi kuleye tek gözetmen ve her bir hücreye tek bir deli, bir hasta, bir mahkum bir işçi veya bir okul çocuğu kapatmak yeterlidir. Geriden gelen ışık sayesinde, çevre binadaki hücrelerin içine kapatılmış küçük silüetleri olduğu gibi kavramak mümkündür. Ne kadar kafes varsa, o kadar küçük tiyatro vardır, bu tiyatrolarda her oyuncu tek başınadır, tamamen bireyselleşmiştir ve sürekli olarak görülebilir durumdadır. Görülmeden gözetim altında tutmaya olanak veren düzenleme, sürekli görmeye ve hemen tanımaya olanak veren mekansal birimler oluşturmaktadır."¹⁵⁰

Foucault'ya göre "panopticon" şemasının içerisinde yer alan bedenler görülmekte ama görememektedir. Bir "görme-görülme" çifti söz konusudur. Buradaki ilişki, tıpkı "akıl-delilik" arasındaki ilişki gibi, asimetriktir. Birey

---

¹⁴⁷ Foucault, HD, s.221.

¹⁴⁸ Foucault, HD, ss.220-221.

¹⁴⁹ Gilles Deleuze, **Foucault**, çev. Emre Koyuncu-Burcu Yalım, Norgunk Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.48.

¹⁵⁰ Foucault, HD, ss.295-296.

görülmekte ama asla görememektedir. Bundan dolayı birey, sürekli gözetlendiği kuşkusuyla hareket etmekte ve iktidarın pratiklerinin uygulayıcısı konumuna girmektedir. Panopticon aracılığıyla bireyler yani tutuklular iktidarın bizzat uygulayıcısı konumuna girmektedirler. İşte "panopticon"un büyük etkisi de buradan kaynaklanmaktadır:

*"Tutukluda iktidarın otomatik işleyişini sağlayan bilinçli ve sürekli görülebilirlik halini yaratmak. Gözetim altında tutmanın, eylemi itibariyle kesintili olsa bile, sonuçları itibariyle sürekli olmasını sağlamak; bu mimari aygıtın, iktidarı icra edeninkinden bağımsız bir iktidar ilişkisi yaratan ve destekleyen makine olmasını sağlamak; kısacası tutukluların bizzat kendilerinin de taşıyıcısı oldukları bir iktidar durumunun içine alınmalarını sağlamak."*¹⁵¹

O halde iktidarın "görünür ve varlığı kanıtlanamaz" bir durumu söz konusudur. İktidar görmekte fakat gözlemlenen birey ya da beden tarafından görülememektedir. Deleuze bu konuyla ilgili şunları söyler:

*"Hapishane görünür olana ilişkindir: Yalnızca suçu ve suçluyu gözler önüne sermeye kalkışmakla kalmaz, aynı zamanda kendisi de bizzat bir görünürlük teşkil eder, taştan bir figür olmaktan önce bir ışık rejimidir ve kendini Panoptizm ile, yani gözetimcinin kendisini görmeksizin her şeyi gördüğü, mahkumların da kendileri görmeksizin her daim göründükleri, görsel bir düzenek ve ışıksal bir ortamla tanımlar."*¹⁵²

Bentham'ın Panoptikon betimlemesinde bir "görünürlük" ve "varlığı kanıtlanamazlık" ilkesinin mevcut olmasıyla, mahkum bir yandan sürekli olarak karşısında kulenin silüetini görecektir. Öte yandan da sürekli gözlemlendiğinden asla kuşku duymayacaktır. Yani sürekli bir gözetim hissi. Gözetim ve cezalandırma da bir süreklilik ilkesi üzerine inşa edilir. Gözetlemede herhangi bir kopuş, herhangi bir belirsizlik yoktur. Foucault bu sürekli gözetim ilkesi üzerine kurulan iktidar dispozitifini [tertibatını] şöyle açıklar: "Bentham, iktidarın görünür ve bu varlığı kanıtlanamaz olması ilkesini koymuştur. Görünür: tutuklu, gözünün önünde sürekli olarak, gözlemlendiği merkez kulesinin silüetini bulacaktır. Varlığının kanıtlanamaz olması: tutuklu o anda kendine bakılıp bakılmadığını asla bilmemeli, ama bunun her an olabileceğinden hiçbir kuşku bulunmamalıdır."¹⁵³ Dolayısıyla mahkum zihnen

¹⁵¹ Foucault, HD, s.297.

¹⁵² Deleuze, Foucault, s.52.

¹⁵³ Foucault, HD, s.297.

sürekli gözlemlendiğini hissederek eylemlerini ve davranışlarını buna göre kontrol edecektir.

Buna ek olarak hapishanenin dışında dış dünyada da işleyen bu panoptik ilke, modern toplum için gerekli bireyler üretir ve bir "norm" toplumu yaratır. Dış dünyada, toplumsal alandaki bireyler hem kendi davranışlarını hem başka bireylerin davranışlarını gözetler hale gelir. Bu anlamda aşağı-yukarı şeklinde hiyerarşik olarak işleyen bir iktidar ilişkisi yerine yatay-geçişli bir iktidar biçimi ortaya çıkamaya başlar. Bu bakımdan "panoptikon" genelleştirilebilir, toplumun içerisine sızabilir ve gündelik yaşama uygulanabilir. Panoptikon günlük yaşamın içerisinde işleyen bir makine gibi düşünülmelidir ki; Bentham'ın projesi modern dünyanın inşasıyla birlikte zaten hayata geçmiştir. Az önce de ifade ettiğimiz gibi, öne sürülen model hapishane kurumuyla sınırlı kalmaz. Dolayısıyla Panoptikon, "genelleştirilebilir bir işleyiş modeli; iktidarın insanların gündelik hayatlarıyla olan ilişkisini tanımlamanın bir biçimi olarak anlaşılmalıdır."¹⁵⁴ Foucault, Panoptikon'un toplumsal bedene yayılımını ve kendini orada var kılmasını sağlayan pratikleri şöyle sıralar:

"Uygulanışı itibariyle birçok göreve sahiptir; mahpusları cezalandırmaya, ama aynı zamanda hastaları tedavi etmeye, öğrencileri eğitmeye, delileri muhafaza etmeye, işçileri gözlemeye, dilencileri ve aylakları çalıştırmaya yaramaktadır. Bu bedenleri mekana yerleştirme, bireyleri birbirine nazaran dağıtımına tabi tutma, hiyerarşik örgütlenme, iktidar merkezleri ve kanalları düzenleme, bir iktidarın araçlarını ve müdahale biçimlerini tanımlama tarzıdır ve bu tarz hastanelerde, atölyelerde, okullarda, hapishanelerde devreye sokulabilir."¹⁵⁵

Alıntıladığımız pasajda da görüldüğü gibi, Panoptikon genelleştirilebilir, toplumun her katmanına sızabilir ve gündelik yaşama uygulanabilir. Öyle ki, tıpkı hapishaneler gibi bürokratik kurumlar, polis teşkilatları, eğitim kurumları, hastaneler, klinikler, askeri kışlalar da panoptik bir ilkeyle hareket ederek bireyi gözetim altında tutulması gereken bir varlık olarak düşünür. Bu durum, Panoptizmin genelleştirilebilir olduğunun açık bir ifadesidir. İçeriden (hapishane) dışarıya (diğer kurumlar: eğitim kurumları, askeri kışlalar, hastaneler vs) doğru bir genişleme ve yayılma. Blanchot, Batı dünyasının tamamını içine alan bu kapatılmayı şu şekilde ifade eder: "Büyük içe kapanmadan imkânsız hapishanenin farklı biçimlerine tek bir

---

¹⁵⁴ Foucault, HD, s.302.

¹⁵⁵ Foucault, HD, s.303.

adım vardır ve her ne olursa olsun hiçbir kurtuluş yoktur."¹⁵⁶ Blanchot burada, "içe kapanmadan imkânsız hapishanenin farklı biçimlerine tek bir adım vardır" derken, aslında Panoptizmin hapishane kurumundan başlayarak dışarıdaki kurumlara uygulanabilir ilkesini kasteder. Deleuze ise kurumların birbirleriyle yaptığı işbirliği ve girdiği etkileşim sonucu kurumlar arası işleyen Panoptizmin soyut bir makine gibi mekanik ve işletimsel bir özelliği olduğunu düşünür:

*"Panoptizmi tanımlarken kimi zaman hapishaneyi karakterize eden optik veya ışıksal bir düzenek olarak somut bir biçimde belirler; kimi zaman da sadece genel olarak görünür maddeye (hapishaneye olduğu kadar atölye, kışla, okul ve hastaneye de) uygulamakla kalmayıp söylenebilir tüm fonksiyonları da (cezalandırmak, çalıştırmak, eğitmek vs) kat eden bir makine olarak soyut bir biçimde belirler."*¹⁵⁷

Bu anlamda Foucault'ya göre bütün bu disiplin sistemlerinin merkezinde küçük ceza mekanizmaları mevcuttur. Soysal'ın da haklı olarak ifade ettiği gibi disiplin tekniklerinde mevcut olan bu küçük ceza sistemleri en küçük ayrıntının bile cezalandırılmasını sağlar: "Disiplinler birer alt-ceza sistemleri kurmak suretiyle, yasaların boş bıraktıkları bir mekânı çevrelemekte, büyük ceza sistemlerinin elinden kaçan davranışlar bütününü bastırmaktadırlar ki, en sonunda her şey, en küçük şey bile cezalandırılabilir hale gelsin."¹⁵⁸ Dolayısıyla Panoptizm genelleştirilebilir özelliğiyle benimsetmek istediği davranışları; mahkûm, tutuklu gibi belirli bir insan topluluğundan öğrenci, işçi, memur, asker ve hastalardan oluşan insan topluluklarına kadar yayar ve genişletir. Belki de bir sınıfta ders esnasında sırada uyuyan öğrencisini uyumaması için uyaran öğretmen bile, yaşamın akışı içerisinde panoptik ilkenin bir uygulayıcısı konumundadır. Keza bu tarz iktidar pratikleri, Foucault'ya göre iktidarın görünemeyecek kadar mikro düzeydeki işleyişinin bir biçimidir: "Minicik disiplinler, her gün uygulanan Panoptikon tipi gözetimler, büyük siyasal aygıtların ve mücadelelerin iyice altında yer alabilirler."¹⁵⁹ O halde Panotizmin temel formülü, Deleuze'ün ifade ettiği gibi, "herhangi bir insan çokluğuna herhangi bir davranış dayatmaktır."¹⁶⁰ İktidarın bu disiplinci uygulamalarının temel işlevi ise,

---

¹⁵⁶ Blanchot, s.81.

¹⁵⁷ Deleuze, Foucault, s.53.

¹⁵⁸ Soysal, s.462.

¹⁵⁹ Foucault, HD, s.326.

¹⁶⁰ Deleuze, Foucault, s.53.

"uygun olmamak gibi belirsiz bir alanı kapsayan bu sapmaları azaltmak, istenmeyen davranışları düzeltmektir. Böylece tüm davranışlar iki kutup arasında *iyi* ve *kötü* kutupları arasında sıralanabilir hale gelir."¹⁶¹

Görüldüğü gibi "içeri"den "dışarı"ya doğru açılan Panoptizm, toplumun bütün katmanlarına nüfuz eder. İçeriden dışarıya doğru yönelen bu yayılım ve genelleşme, "dışarı"nın da "içeri"ye benzediğinin bir göstergesidir. Başka bir ifadeyle dışarısı, -deyim yerindeyse tıpkı hapishanelerin mahkûmları gözetlediği gibi- bireylerin bedenlerini ve davranışlarını sürekli gözetim altında tutan bir mekân haline dönüşür. Deleuze bu konuyla ilgili şunları yazar: "Düzenekler dışarıda bırakarak veya dışarının *içine* kapatarak bir şeyleri kapatır ve bu fiziksel kapatma kadar psişik içeridelik (*l'intériorité*) için de geçerlidir."¹⁶² Dolayısıyla Foucault, modern iktidarın büyük bir gözaltı olduğunu söylerken aslında hapisanenin sınırları dışındaki dünyanın da bir hapishane modeline benzediğini kasteder.

Buradan hareketle iktidarın beden üzerinde uygulanma biçiminin tarihsel anlamda derin bir dönüşüm geçirdiğini söylemek yerinde olacaktır. İdam ve giyotin gibi bedeni ortadan kaldıran iktidar uygulamalarından ve işkence ederek bedene fiziki şiddet aracılığıyla acı çektiren cezalandırma pratiklerinden bedenleri gözetten, kapatan, denetleyen ve bedenlere belirli davranış biçimlerini dayatan bir iktidar modeline geçilmiştir. Peki cezalandırma tekniklerinde gerçekleşen bu dönüşümün insanileşmenin bir sonucu olduğunu söyleyebilir miyiz? Örneğin Akay, iktidarın artık merkezsiz olduğundan, onun dağılımıslığından ve bedenler üzerinden yeniden dolaşıma sokulmasından hareket ederek, bu dönüşümün "demokratik" bir modele işaret ettiğini öne sürer:

*"Böylece modern toplumlar artık merkezi bir iktidara ihtiyaç duymaksızın, kurumlaşan bir demokratik iktidar modelini geliştirmiş olur; çünkü artık burada hiyerarşik olarak aşağı-yukarı ilişkisi yerine yatay-geçişli bir iktidar biçimi ortaya çıkmaya başlamıştır. Yani egemen kralın yerini alan bir kişi değil, bir magma yığındır. Bu anlamda da kimin gördüğü görünmez hale gelir. Görünmezlerin iktidarı baş gösterir."*¹⁶³

---

¹⁶¹ Soysal, s.462.

¹⁶² Deleuze, Foucault, s.62.

¹⁶³ Akay, s.116.

Akay'ın bu ifadesi, bizleri ister istemez, bedeni cezalandırma pratiğindeki bu dönüşümün, iktidarın insanileşmesiyle ilgili olduğu sonucuna götürüyor. Fakat disiplin iktidarının bu özelliklerinden hareketle, onun demokratik bir model olarak görülmesi tehlikeli görünmektedir. Zira Lemke'nin de ifade ettiği gibi, "disiplinler, resmi hukuki eşitliğin işlevsel tanımlayıcısıdır ve krallığın egemen hukukundan halkın egemenliğinin ilkelerine doğru gerçekleşen politik dönüşüm, disipline dayalı mekanizmaların gelişimini de gerektirmiştir. İradelerin birleşimi, bedenin ve davranış biçimlerinin parsellenmesine ihtiyaç duyar."¹⁶⁴ Lemke'nin ifadesini biraz açmak gerekirse; Lemke burada disiplinci iktidarın Batı'da demokrasi fikriyle eş zamanlı ortaya çıktığını söylemektedir. Ve ona göre bu zamansal kesişim; iktidarı, geleneksel cezalandırma tekniklerini disipline dayalı mekanizmalara dönüştürmeye zorlar. Bu da, demokratik kurumsallaşma fikrinin disiplinci iktidarın beden üzerindeki yaptırımlarını örtmek için kullanılan bir araca dönüştüğü anlamına gelmektedir.

Kuşkusuz mahkûmların bedenine şiddet uygulanmaması iyi bir şeydir. Fakat bu durumun iktidarın iyi niyetinden kaynaklandığını söylemek de yanlış olacaktır. Blanchot bu durumu şöyle izah eder:

*"Demek ki mahkûmların yazgısını daha sakınlı hale getirmek iyilikten kaynaklanmadığı gibi, düzeltmek ya da ıslah etmek için ruhlara ve zihinlere saldırılırken suçlu bedenlerin dokunulmamış bırakılması iyilik taslanmasından ileri gelmiyor. Hapishane koşulu iyileştiren hiçbir şey kesinlikle iğrenç değildir, ama bu iyileştirmeleri istenebilir ya da mutluluk verici gösteren nedenler hakkında yanılmamıza neden olabilir."*¹⁶⁵

Alıntıladığımız bu pasajda da görüldüğü üzere, burada üzerinde durulması gereken şey iktidarın "iyi niyetli" olduğu yanılsamasına düşülmemesidir. Çünkü iktidarın şiddeti geçersiz kılması ve buna karşılık yaşamı savunması, Foucault'ya göre iktidarın bir stratejisidir: "İktidarın yaşamı yönlendirme işlevini edinmesinden sonra idam cezasının uygulanmasını gittikçe daha zorlaştıran şey, insani duyguların doğuşu değil, iktidarın varlık nedeni ve işleme mantığıydı."¹⁶⁶ Keza iktidar, bireye ve bireyin bedenine yönelik şiddeti ortadan kaldırırsa da, şiddeti; -daha sonra da

¹⁶⁴ Lemke, Politik Aklın Eleştirisi, s.115.

¹⁶⁵ Blanchot, s.85.

¹⁶⁶ Foucault, CT, s.98.

göreceğimiz üzere- nüfuslar, topluluklar düzeyinde (örneğin ırkçılık) meşru kılarak bir başka biçimde uygular. Dolayısıyla da iktidarın "iyi niyetli" olduğunu düşünmek çok naif bir düşünce olacaktır.

Şimdi, genel itibariyle modern toplum-disiplin toplumu arasındaki ilişkiye geri dönecek olursak; modern toplumun aslında bir *disiplin toplumu* olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda hem iktidarın uygulandığı bireysel bedenler (yani *tabi kılınanlar*-yönetilenler) hem de iktidarı uygulayan kurumlar ya da bireysel bedenler bir bütün oluşturarak *toplumsal bedenin* bir parçası haline dönüşür. Çünkü Foucault'ya göre toplumsal bedeni ortaya çıkaran şey, "bizzat bireylerin bedenleri üzerindeki iktidarın maddiliğidir."¹⁶⁷ Burada toplumsal bedeni oluşturan şey "hukuki-politik rıza aracılığıyla"¹⁶⁸ gerçekleşmez. Toplumsal beden daha çok, beden üzerinde işleyen iktidarın maddeselliği aracılığıyla üretilir. Buradan yola çıkarak toplumsal beden kavramını Baştürk'ün ifadesiyle tanımlayacak olursak; toplumsal beden, "toplumun bütünleştiği, daha doğrusu toplumun mantığı ile özdeşleşerek kendini örgütlediği bir yönetim mantalitesidir."¹⁶⁹

O halde Panoptizmin disiplin toplumun yaratılmasında ve *toplumsal bedenin* oluşturulmasında çok önemli bir yeri vardır. Nitekim Foucault da bu düzeneğin iktidarın otomatikleşmesi ve sürekli tetikte olması açısından çok önemli bir düzenek olduğunu vurgular. İktidarın otomatikleşmesi ve sürekli gözetmesi, bireyi de içine alarak işler. Beden iktidarın uygulanmasının bir aracı haline dönüşür. İktidar ile gözetim altında olan birey arasındaki simetrisizlik ise bedeni itaatkâr kılmak için önemli bir kırılma noktasıdır. Dolayısıyla toplumun düzenlenmesi ve yeniden inşa edilmesi açısından panoptik düzenek, hayati bir öneme sahiptir: "Önemli bir düzenek, çünkü iktidarı otomatikleştirmekte ve bireysellikten çıkarmaktadır. Bu iktidar ilkesini bir kişiden çok, bedenlerin, yüzeylerin, bakışların hesaplı kitaplı bir dağılımından; iç mekanizmaları bireyi içine alan ilişkiyi üreten bir aygıttan ele almaktadır."¹⁷⁰ O halde gerçek bir tabi olma durumu söz konusudur. Bu durumda iktidarın, Bentham'ın hayali bir projesinden doğan mekanik bir düzenek olduğu açıkça görülmektedir. Panoptikon'un bu işlevi "bir cins iktidar laboratuvarı" işlevi

¹⁶⁷ Foucault, "İktidar ve Beden", *İktidarın Gözü*, s.39.

¹⁶⁸ bkz. Lemke, *Politik Aklın Eleştirisi*, s.115.

¹⁶⁹ Efe Baştürk, "Biyopolitika ve Savaşım: Foucault ve Agamben Arasındaki Ayrımın Kavramsal İçeriği", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2017, (Biyopolitika ve Savaşım), s.6.

¹⁷⁰ Foucault, *HD*, s.298.

görmektedir. Disiplinci iktidar, bireyleri hep daha iyiye, daha çok çalışmaya, bedenleri daha çok terbiye etmeye, insanları daha disiplinli olmaya zorlar. Bireyleri belirli mekanlara yerleştirir, dağıtır ve gözetir. Bu anlamda Panoptikon, "insanlar üzerinde deney yapabilmek ve onlarda sağlanabilecek dönüşümleri çok güvenilir bir şekilde çözümlemek konusunda ayrıcalıklı bir yerdir."¹⁷¹

Şimdi, bütün bu söylediklerimizden hareketle genel olarak "disiplin" in ne olduğunu tanımlayacak olursak; "Disiplin ne bir kurumla ne de bir aygıtla özdeşleşebilir: o bir iktidar tipi, iktidarı icra etmenin bir tarzı olup koskoca bir aletler, teknikler, usuller, uygulama düzeyleri, hedefler bütünü içermektedir; o bir iktidar fiziği veya anatomisidir, o bir teknolojidir."¹⁷² Panoptikon'un ise, "nesnesi ve amacı hükümlerlik ilkesi değil de, disiplin ilişkileri olan yeni bir *siyasal anatominin* genel ilkesi"¹⁷³ olduğunu söyleyebiliriz. Disiplin, Foucaultcu anlamda, bir teknolojidir. Onu bir kurumla ya da tek bir usulle özdeşleştirmek yanlış olacaktır. Çünkü disiplin; toplumsal yaşama sızan, onu kontrol eden ve onu düzenleyen ilişkiler bütünüdür. Panoptikon ise bu ilişkilerin yeni bir ilkesini oluşturmaktadır. Burada söz konusu olan şey sürekli bir gözetim ve denetleme usullerinin sürece müdahil olmasıdır. Foucault'nun da ifade ettiği gibi bir tür "toplumsal karantina"dır söz konusu olan. Foucault'ya göre Panoptik bir düzende "eğer hapishaneler fabrikalara, okullara, kırsallara benziyorsa ve bunların da hepsi hapishaneye benziyorsa, bunda şaşılacak bir yan yoktur."¹⁷⁴ Nitekim bu durumda modern iktidarın büyük bir gözaltı olduğunu söylemekte hiçbir sakınca yoktur.

---

¹⁷¹ Foucault, HD, s.301.

¹⁷² Foucault, HD, s.316.

¹⁷³ Foucault, HD, s.307.

¹⁷⁴ Foucault, HD, s.331.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAŞAM ÜZERİNDE İKTİDAR: BİYO-POLİTİKA

3.1 Güvenlik Toplumunun Doğuşu ve Yaşamın Siyasallaşması

Biyo-politika kavramı, Foucault'nun kendi siyaset felsefesini son kez formüle ederek bize sunduğu politik çerçevenin genel bir adıdır. Biyo-politika, disiplinci iktidardan yani anatomo-politikadan sonra Foucault'nun değiştirip yeniden inşa ettiği politik kavrayışının en son noktasıdır. Lemke'ye göre Foucault, "politikanın tarih dışı yasaları ve temelleri olduğunu varsaymak yerine politik pratikteki tarihsel bir kopuşu, bir süreksizliği teşhis eder."¹⁷⁵ Bu anlamda Foucault'ya göre biyo-politika, iktidarın uygulanmasının modern bir biçimidir. Temel anlamıyla biyo-politika, Foucault için, "insan türünün temel biyolojik özelliklerini oluşturan şeylerin, bir politikaya, bir politik stratejiye dahil olması"¹⁷⁶ veya dahil edilmesi anlamına gelir. Eğer hedef alınan "insan türü" ise; biyo-politika, anatomo-politikada olduğu gibi, bedenle değil de *nüfusla* ilgilenecektir. Nüfus ise, Foucault'ya göre, "içinde var oldukları maddiyata ancak özsel olarak, temel olarak, biyolojik olarak bağlı oldukları ölçüde var olabilen bireyler çokluğu"¹⁷⁷ anlamına gelir. Biyo-politikanın esas hedefi de nüfusu düzenlemek, kaynak ve zenginliklere göre nüfusun dağılımını sağlamak olmalıdır. O halde, *nüfusun biyo-politiği* aynı zamanda nüfusu düzenleyici iktidar tekniklerini ifade eder.

Bu anlamda Foucault, önceden yaptığı hükümler-iktidar ve disiplinci iktidar (anatomo-politika) analizlerinin yanına bir de yeni bir iktidar biçimi olan "düzenleyici iktidar" (biyo-politika) nosyonunu yerleştirecektir. Düzenleyici iktidarın üzerinde yoğunlaşacağı veya başka bir deyişle kendini inşa edeceği temel öge "güvenlik" olacaktır. Düzenleyici iktidar "tehlikeli yaşama" karşı "güvenliği" sağlayan temel aktör rolüne soyunacaktır. O halde düzenleyici iktidar, *biyo-politikayı* ifade ederken; "güvenlik düzenekleri" de biyo-politikanın nüfusun yönetimi adına kurduğu mekanizmaları ifade eder. Daha net bir ifadeyle söyleyecek olursak, burada *güvenlik* nosyonu biyo-politikanın beslendiği temel öge olacaktır.

Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, Foucault, daha önceden *Bilme İstenci*'nde (Cinselliğin Tarihi, Cilt-1) biyo-politikayı tanımlarken "güvenlik" sorununa hiçbir

¹⁷⁵ Thomas Lemke, **Biyo-politika**, çev. Utku Özmakas, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.53.

¹⁷⁶ Foucault, GTN, s.3.

¹⁷⁷ Foucault, GTN, s.23.

şekilde değinmiyordu. Biyo-politika, beden ve nüfusun bağlantı noktası olan cinsellikle ilişkilendirilmekteydi: "Genel olarak beden ile nüfusun bağlantı noktasında yer alan cinsellik, ölüm tehdidi yerine yaşamın yönetilmesi çerçevesinde düzenlenen iktidarın merkezi hedefine dönüştü."¹⁷⁸ Nüfus, burada, öjenik¹⁷⁹ bir toplum yaratmak için müdahalede bulunulacak bir nesne olarak tanımlanır. Zira insanları gruplar halinde yönetebilmek için cinselliğe ihtiyaç duyuldu ve ırkçılık da iktidarın cinsellik politikalarından türedi. Bir başka ifadeyle, yaşam üzerinde iktidar kurabilmek için "öjenik bir toplum yaratıldı."¹⁸⁰

"Güvenlik" sorunu ilk kez, 1977-1978 yılları arasında verilen seminerde (Güvenlik Toprak Nüfus) ortaya çıkar. Foucault, biyo-politika kavramını yeniden formüle eder ve "güvenlik" biyo-politikanın beslendiği temel öge olarak şemalaştırılır. Bununla birlikte Foucault, *Bilme İstenci*'nde biyo-iktidar ve biyo-politika ayrımı yaparken, bu seminerde bu iki kavramı aynı anlama gelecek ve birbirinin yerini tutacak şekilde kullanır.¹⁸¹ Yani artık, biyo-iktidar ve biyo-politika aynı anlama gelmektedir:

"Bu sene, daha önce biraz gelişigüzel bir biçimde biyo-iktidar olarak adlandırdığım¹⁸² şeyi, çok önemli bulduğum bir dizi fenomeni, yani insan türünün temel biyolojik özelliklerini oluşturan şeylerin bir politikaya, bir politik stratejiye, genel bir iktidar stratejilerine dahil olmalarını sağlayan mekanizmaların bütününe incelemeye başlamak istiyorum. Başka türlü söylersek, modern Batılı toplumların 18. yüzyıldan itibaren, insanın bir insan türü teşkil ettiği yönündeki temel biyolojik olguyu nasıl hesaba katmaya başladıklarını incelemek istiyorum. Biraz gelişigüzel biçimde adına biyo-iktidar dediğim şey, kabaca bu."¹⁸³

---

¹⁷⁸ Foucault, CT, s.105.

¹⁷⁹ Öjenizm: Olumsuz karakteri pasif ya da aktif yöntemlerle yok etmeye dayalı bilimsel ırkçılık.

¹⁸⁰ Foucault, CT, s.106.

¹⁸¹ *Bilme İstenci* Ekim 1976'da yayımlanır. *Güvenlik Toprak Nüfus* ise 1977-1978 yılları arasında verilen seminerlerden oluşur. Bu seminerle beraber Foucault *biyo-iktidar (biyo-politika)* kavrayışını son kez formüle edecek ve bundan sonra bu tarz klasifikasyonlara girmeyecektir. Bizler ise tezimizde Foucault'nun iktidar kavrayışını analiz ederken, Foucault'ya sadık kalmak açısından, biyo-iktidar ve biyo-politika kavramlarını ele aldığımız konuya ve tarihe göre tanımladık.

¹⁸² Foucault, burada geçmişe bir gönderme yapar. Daha önce de 1975-1976 yılları arasında verdiği *Toplumu Savunmak Gerekir* seminerinde biyo-iktidar ve biyo-politika terimlerini aynı anlama gelecek şekilde kullanır: "Yerleşmekte olan bu yeni iktidar teknolojisinde, bu yeni biyo-politikada, bu yeni biyo-iktidarda söz konusu olan nedir?" (bkz. Foucault, TSG, s.249.)

¹⁸³ Foucault, GTN, s.3

Şimdi, "güvenlik" kavramına dönecek olursak eğer; "Güvenlik'ten ne anlamak gerek?"¹⁸⁴ Foucault, "güvenlik" paradigmasının nüfusu düzenlemek ve onun dağılımını yapabilmek adına kilit bir rolü olduğunu söyler. Çünkü artık her şey (dolaşım, ithalat, ihracat, sağlık, hijyen ve açlık, kıtlık gibi doğal fenomenler) "güvenlik" paradigması üzerinden kurulacak düzeneklerle yönetilecektir. Güvenlik düzenekleri bu doğrultuda kurulacak ve yeni bir "güvenlik toplumu" inşa edilecektir.

Güvenlik düzeneklerinin kurulmasındaki en önemli etken ise değişen dünya düzeninde ekonomik büyümenin ve zenginliğin hedeflenmesidir. Foucault'ya göre 18. yüzyıldan itibaren şehirler ekonomik olarak büyüyebilmek için dışarıya açılmak zorunda kalırlar. Bunun için de kapalı ve dar olan sınırlar genişletilmeli veya sınırlar "sembolik" olarak kaldırılmalıdır. Yani şehir kendi içine kapanmamalı, sınır ötesi siyasi ve ekonomik ilişkilere girmelidir. Dolaşım, ticaret ve serbestiyetin ekonomiyi canlandıracağı ve ona büyük bir katkıda bulunacağı açıktır. Fakat bu durum, Foucault'ya göre, beraberinde belli başlı sıkıntılar da getirir. Çünkü ekonomik olarak büyüyen ve zenginleşen kentlere deliler, hırsızlar ve suçlular gibi bir "oynak nüfus" sızar. Bu da nüfusu "olası" tehlikelerle karşı karşıya bırakır. Nüfusu olası ciddi boyutlardaki tehlikelerden korumak için bir "güvenlik toplumunun" kurulması şarttır.

Öte yandan, Foucault'ya göre, ihtimaller dahilinde gerçekleşecek olay ve sorunların çözümünde disiplinci iktidarın yetersiz kalması da güvenlik toplumunun doğuşunda önemli bir rol oynar. Disiplinci iktidar, norm kuralları çerçevesinde bireylerden ideal davranışlar sergilemesini ister. Fakat disiplinci iktidarın bu noktada hesaplayamadığı bir şey vardır. O da hiçbir zaman suç, hastalık, salgın gibi fenomenlerin ortadan kaldırılamayacağıdır. Güvenlik düzeneklerine ihtiyaç duyulmasının bir başka nedeni de budur: Disiplinci iktidarın yetersizliği. Hatta Foucault disiplinci iktidarı yetersiz olmakla birlikte onun toplumdaki çatlakları ve düzensizlikleri tetikleyen bir duruma getirdiğini söyler: "Güvenlik mekanizmalarının ortaya çıktığı dönemde, patlamaları değilse de -zira patlama olmadı- en açık ve görünür çatışmaları, tetikleyen şey, disiplinci olanın kendisidir."¹⁸⁵ O halde düzenleyici iktidar, disiplinci iktidarın yaptığı gibi olayları ve "risk"leri yasaklamayı ve toplumu bu bağlamda disipline etmeyi amaçlamaz. Düzenleyici iktidar, risk ve

---

¹⁸⁴ Foucault, GTN, s.6.

¹⁸⁵ Foucault, GTN, s.10.

tehlikelerin hiçbir zaman ortadan kaldırılamayacağını bilir. Bu yüzden de olayların "kabul edilebilir" ölçülerde gerçekleşmesine imkan verir. Buna karşın, Foucault'ya göre disiplinci iktidar ile düzenleyici arasındaki bu işleyiş farkı disiplinci iktidarın tamamen yok olduğu, tarih sahnesinden silinip gittiği anlamına gelmez. Aksine hükümler-yasa sistemiyle disiplinci iktidar birbirlerine eklenir. Günümüze ait olan düzenleyici iktidar modeli, diğer iki iktidar biçimini kendi içerisinde eritir ve kendi sistemine eklenmesini sağlar. Bu nedenle düzenleyici iktidar, hükümler-yasa sistemini ve disiplinci mekanizmayı içine alan bir iktidar modelini ifade eder.¹⁸⁶

Bu yeni iktidar biçimi, "önce optimal kabul edilen bir ortalama saptar ve sonra da *kabul edilebilir* olanın, artık ötesine geçilmemesi gerekenin sınırlarını çizer."¹⁸⁷ Foucault söylediklerine bir örnek teşkil etmesi açısından hırsızlık fenomenini ele alır. Ona göre düzenleyici iktidar, güvenlik düzenekleri aracılığıyla, hırsızlık tipinde bir suçun ortalama işlenme sıklığını, bir oransal değerlendirmesi, bu oranları arttıracak veya azaltacak etkenleri ya da işlenen suçun cezalandırılma maliyetini hesaplar. Dolayısıyla genel olarak sorulan soru, bu tür bir suçun, yani hırsızlığın, "toplumsal ve ekonomik olarak kabul edilebilir sınırlar içerisinde ve verili bir toplumsal işleyiş açısından en verimli olduğu düşünülen bir ortalamada nasıl korunacağı sorusudur."¹⁸⁸ Böylelikle cezayı sorunsallaştırma biçimi de değişmiş olur. Foucault, aslında burada temel sorunun bir ekonomi sorunu olduğunu, yani suçun maliyeti ile suçun bastırılma maliyeti arasındaki bir ekonomik ilişkide yattığını söyler.

Aynı şey, salgın hastalık ve azlık-kıtlık gibi doğa fenomenlerinde de geçerlidir. Örneğin bir çiçek hastalığı salgınında salgını tamamen ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim yoktur. Yaş, cinsiyet ve bölgelere göre bu hastalıktan etkilenme oranları belirlenir. Aşının taşıdığı riskler, aşıların maliyeti ve bireyin aşıya rağmen ölme ya da hastalığa yakalanma riskleri belirlenir.¹⁸⁹ Kıtlık sorununda ise ithalat ve ihracat arasında kurulan bir dengeyle, kıtlık ortadan kaldırılmaz ama; bir şekilde

---

¹⁸⁶ Ayrıntılı bir tartışma için bkz. Foucault, GTN, ss.8-9.

¹⁸⁷ Foucault, GTN, s.8

¹⁸⁸ Foucault, GTN, s.7

¹⁸⁹ Çiçek hastalığı örneği için bkz. Foucault, GTN, s.11.

aşılır.¹⁹⁰ Dolayısıyla güvenlik toplumunda "şeylerin ve mekanizmaların bambaşka bir dağılımı söz konusudur."¹⁹¹

Şimdi, yukarıda Foucault'dan alıntılanarak verdiğimiz örneklerden ve bütün bu anlattıklarımızdan hareketle, Foucault için güvenlik toplumunda güvenlik düzeneklerinin nasıl işlediğini gösteren genel bir kroki çizmeye çalışalım. Bir kere şunu açıkça belirtelim: Foucault'ya göre güvenlik politikalarının temel hedefi *nüfustur*. Nitekim güvenlik bağlamında "nüfus" hem bir politik özne olarak hem de politik mekanizmaların onun üzerinde işlemesi açısından bir nesne olarak doğar:

*"Nihai hedef nüfus olacaktır. Nüfus hedef olarak elverişlidir. (...) Politik bir özne olarak nüfus, önceki yüzyılların hukuki ve politik düşüncesinin mutlak anlamda yabancı olduğu yeni bir kolektif özne olarak nüfus, burada bütün karmaşıklığı ve kırılmalarıyla ortaya çıkmaktadır. Burada hem bir nesne olarak, yani mekanizmaların, belli bir etkide bulunmak üzere kendisine doğru yöneldiği şey olarak ortaya çıktığı gibi, kendisinden şu ya da bu şekilde davranması beklenen bir özne olarak da ortaya çıkar."*¹⁹²

Demek ki güvenlik düzeneği esas olarak nüfusu hedefler ki; "güvenlik" nüfus gibi bütünsel bir kitlenin idare edilmesi ihtiyacından doğar. Eğer güvenlik, nüfusun yönetilmesi ve idare edilmesi adına ortaya çıkıyorsa; burada, nüfusu tehdit edecek ya da nüfusun genel işleyişinin düzenini bozacak bir takım olayların varlığı da söz konusudur: Sağlık, hijyen, suç, hırsızlık, açlık, kıtlık, salgın hastalıklar vs. Bir yanda politik özne olarak var olan ve aynı şekilde bu mekanizmaların nesnesi olan nüfus vardır; diğer yanda ise, nüfusu etkileyecek, tehdit edebilecek sağlık, hijyen, suç, salgın hastalıklar vs. gibi bir olaylar silsilesi mevcuttur. Risk, tehdit gibi öğeler nüfusu etkileyebilme ihtimali olan olaylardan türer. Güvenlik düzeneğinin yaptığı şey aslında bu oluşabilecek riskleri yönetebilmek, onları optimal düzeye indirgeyerek onlarla mücadele etmektir. Bu bir "*risk yönetimidir*." Zira buradaki amaç, Gambetti'ye göre, "riskin tüm nüfusu tehlikeye sokmasını engelleyecek şekilde yönetilmesidir."¹⁹³

¹⁹⁰ Azlık-kıtlık sorunu için bkz. Foucault, GTN, ss.29-32.

¹⁹¹ Foucault, GTN, s.8

¹⁹² Foucault, GTN, s.41.

¹⁹³ Zeynep Gambetti, "Foucault'da Disiplin Toplumu-Güvenlik Toplumu Ayrımı", https://www.academia.edu/429895/Foucault_da_Disiplin_Toplumu-G%C3%BCvenlik_Toplumu_Ayr%C4%B1m%C4%B1, (03.19.2018). s.5.

Güvenlik paradigmasının, riski kabullendiğini, onu kendi içinde sindirmeye çalıştığını görmekteyiz. Çünkü risk, hiçbir zaman sıfıra indirgenemez. Hatta daha ileri giderek, "güvenliğin" "riskten" beslendiğini söyleyebiliriz. Güvenlik düzeneği, riske bağlı olasılıkları ve sapmaları hesaplar. O halde amaç, "dolaşımı düzenlemek, iyi dolaşımı kötüsünden ayırıştırarak olasılıklar üzerinden iş yapmaktır."¹⁹⁴ Olasılıklar, kesinliğin olmadığı yerde vardır. Geleceğin bilinmezliği üzerinden işleyen bir iktidar düzeneği mevcuttur. *Güvenlik* ise toplumu bu bilinmezliklere karşı "savunan" iktidarın temel paradigmasını oluşturur. Bu anlamda Foucault, güvenliğin toplumu savunmak adına bir dizi maddi veriye dayanarak çalıştığını söyler. Güvenlik verilere dayanarak çalışırken "disiplinci şehirde olduğu gibi bu veriyi bir mükemmellik yakalamak için sıfırdan inşa etmez. Burada söz konusu olan, olumlu öğeleri olabildiğince arttırmak ve hırsızlık ya da hastalık gibi hiçbir zaman ortadan kaldırılamayacağı bilinen risk ve sakıncaları en aza indirmektedir."¹⁹⁵

Şimdi, güvenlik düzeneğinin işleyiş mantığını gösterebilmek için yukarıda bu işleyişe uygun örnek teşkil edebilecek üç örnek -ki bu üç örnek de Foucault'nun kendi örnekleridir- verdik: Hırsızlık (suç), kıtlık (tahıl eksikliği), çiçek hastalığı (salgın/bulaşma). Bu üç örnek arasında Foucault'ya göre, onları birbirine bağlayan bir bağlantı noktası vardır. Bunların hepsi de şehir fenomenine yani "*ortam*"a bağlıdır. Kesiştikleri nokta şehirdir/ortamdır. Bu öge nüfusun düzenlenmesi açısından hayati bir önem arz eder. Foucault'ya göre ortam, "rastlantısal öge dizilerinin içinde olup bittiği mekândır."¹⁹⁶ Foucault güvenlik düzeneklerinin, henüz ortam kavramı oluşmadan önce, bir ortam üzerinde çalıştığını, onu üretip düzenlediğini söyler. Çünkü ortam, "dolaşımın gerçekleşmesini sağlayan şeydir"¹⁹⁷ Nehirler, bataklıklar ve tepeler ortama dair bir doğal veriler bütünü; evler, caddeler, pazar yerleri, sokaklar, kurumlar da yapay veriler bütünü oluşturur. Bu veriler nüfusu, bireylerin davranışlarını ve yaşamlarını etkiler. Çünkü ortam, belirli bir çevrede "yaşayan herkesin üzerinde uygulanan bir dizi kitlesel etkidir."¹⁹⁸ Bu nedenle ortam ile ulaşılmak istenen şey nüfusun ve grupların yarattığı olaylara hakim olmak, onları kontrol edebilmek ve bu olaylar dizisini bir sapmaya, eğriye göre

¹⁹⁴ Gambetti, Foucault'da Disiplin Toplumu-Güvenlik Toplumu Ayrımı, s.4.

¹⁹⁵ Foucault, GTN, s.21.

¹⁹⁶ Foucault, GTN, s.22.

¹⁹⁷ Foucault, GTN, s.23.

¹⁹⁸ Foucault, GTN, s.23.

düzenlemektir. Ortamın gücünün keşfedilmesi şehirlerin de düzenlenmesini, nüfusun dağılımının da şehrin dolaşımına göre yapılmasını gerektirecektir. Böylelikle nüfusun içinde bulunduğu yapay bir ortam oluşturulur. Foucault'ya göre yapay ortamlar, nüfusun yani türün *doğallığını* da etkiler:

*"(...) yine bir hükümler sorunuyla karşılaşyoruz, ancak bu kez hükümler politik hükümlerliğin coğrafi anlamda yerleştirilmesinden hareketle iktidarını bir toprak üzerinde uygulayan kişi değildir artık. Hükümler, doğayla ilgilenen, daha doğrusu coğrafi, iklimsel, fiziksel bir ortamın, bir bedeni ve bir ruhu olan, fiziksel ve ahlaki bir varoluşu olan insan türüyle sürekli iç içe geçmesiyle, kesişmesiyle ilgilenen biridir; hükümler, iktidarını, fiziksel öğeler anlamındaki doğanın gelip insan türünün doğası anlamındaki doğayla ilişkiye geçtiği yerde uygulanmak zorunda olmandır -bu ikisi arasındaki ilişkide, ortam doğayı belirleyen şey haline gelir."*¹⁹⁹

O halde ortam, türün doğallığı sorunu ile iktidar arasındaki ilişkinin tesis edilmesini sağlayan aradaki gri bölgedir. Nitekim Foucault, türün doğallığı sorununun politik yapaylık içinde ortaya çıkan çok temel bir iktidar ilişkisi olduğunu söyler. İşte biyo-iktidarın ya da biyo-politikanın doğuşunu bu aradaki gri bölgeyi oluşturan temel öğede aramak gerekir. Foucault'nun biyo-politika dediği bu yeni politik projenin kilit noktası burasıdır. Biyo-politikanın mevcut siyasi konjonktüre nüfuz etmesi ve önceki iktidar biçimi olan disiplinci iktidarı (aynı zamanda hukuk-yasa iktidarını) da bünyesine katması Foucault'yu, disiplinci iktidara ait olan normalleştirme işlevinin niteliğinde bir değişime götürür. Foucault, artık normalleştirmeyi biyo-politikanın alanına dahil edip, disiplinci iktidarın izlediği normalleştirme işlevini de "normlama" olarak tanımlayacaktır:

*"Norm, normal olana göre birincil olma özelliğine sahip olduğu ve disipliner normalleştirme normal ve anormal olan arasındaki nihai paylaşıma normdan hareketle vardığı için, disipliner tekniklerde olup bitenin bir normalleştirme değil bir normlama (normation) olduğunu söylemeyi tercih ediyorum. Bu barbarca kelime için beni bağışlayın, ama bunu normun birincil ve temel olma özelliğine işaret etmek için kullanıyorum."*²⁰⁰

Peki söz konusu güvenlik düzenekleri açısından normalleştirme nasıl işler? İlk olarak, güvenlik düzenekleri olaya ilişkin belirli bir norm eğrisi saptamaya çalışır.

¹⁹⁹ Foucault, GTN, s.25.

²⁰⁰ Foucault, GTN, s.51.

Bir başka ifadeyle, farklı normallik eğrileri arasından uygun olan ve norm olarak kabul edilen bir eğri saptanır. Koyuncu'nun da ifade ettiği gibi, normalleştirme de, "en istenmeyen normallik dağılımını en makbul normallik eğrisiyle uyuşturma girişi"²⁰¹ olarak işlev görür. Örneğin çiçek hastalığı salgınında ilk olarak bir normallik eğrisi saptanır. Daha sonra farklı normallik eğrileri, istenmeyen ve ciddi boyutlarda olan normallik eğrileri saptanır. Yaşa, cinsiyete, mekâna ve bölgelere göre salgından etkilenme oranları da saptanıp bu oranlar üzerinde oynama yapılır. Diferansiyel dağılım, belirlenen norma göre düzenlenir. Bu nedenle eğer üç yaşından küçük olan nüfus grubu çiçek hastalığından etkilenen en önemli grup ise burada normallik eğrisi yüksektir ve ölüm de bu grupta istenmeyen normalliktedir. Yapılması gereken 0-3 yaş grubu arasındaki nüfusun ölüm oranını normal olarak saptanan eğriye indirmektedir. Dolayısıyla norm, "diferansiyel normallikler içerisindeki bir oyuna dönüşür."²⁰² Daha basit bir ifadeyle açıklayacak olursak; Lemke, burada olayların değişkenliğine göre belirlenen normlar olduğunu söyler. Temelini gündelik olayların değişkenliğinden alan bu norma, Lemke "ampirik norm" adını verir. Lemke'ye göre bu ampirik norm, "düzenleyici bir norm olarak hizmet eder ve bundan başka farklılaştırmalarla varyasyonlara izin verir."²⁰³

Görüldüğü gibi disiplinci iktidardan bambaşka bir normalleştirme, sorunsallaştırma ve olaya müdahale şekli vardır. Tekrar etmek gerekirse, biyopolitika dediğimiz bu yeni siyasal projenin işleyişi bir "güvenlik teknolojisi" gerektirir. Bu teknoloji, "biyolojik bir varlık olarak nüfusun varoluşundan doğan riskleri ve tehlikeleri telafi etmek veyahut engellemek için nüfusun kitle fenomen niteliğini ve çeşitliliğin koşullarını hedef tahtasına koyar."²⁰⁴ Ve yine söz konusu bu yeni politik teknoloji; nüfusu, "kendi varoluşundan doğan" içsel risklere karşı "korumak" hedefindedir. Bu anlamda olasılık ve risk hesaplarıyla olaylar ve nüfus arasında bir denge oyunu oynanmaktadır. Foucault'nun da deyişiyle biyopolitik stratejiler, özellikle "rastlantısal alanıyla bu global nüfus içerisinde bir denge kuracak, bir ortalama tutturacak, bir homeostazi"²⁰⁵ kuracak"²⁰⁶ bir denge oyunudur.

²⁰¹ Emre Koyuncu, "Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu", **Biyopolitika**, (Ed. Onur Kartal), Notabene Yayınları, Ankara, 2016, s.49.

²⁰² Foucault, GTN, s.57.

²⁰³ Lemke, *Biyopolitika*, s.70.

²⁰⁴ Lemke, *Biyopolitika*, s.57

²⁰⁵ Bir organizmadaki normal şartların devamlılığı, denge durumu.

Dolayısıyla olasılık ve risk hesaplarına göre nüfusun bir kısmının ölüme terk edilmesi, bir kısmının ise yaşatılması biyo-politikanın yaşamın içine ne denli sızdığının, yaşam üzerinde ne kadar güçlü bir iktidar kurduğunun apaçık bir göstergesidir.

Peki şimdi, Foucault'nun seminer dizisinin ilkinde sorduğu soruya geri dönelim: "Güvenlikten ne anlamak gerek?"²⁰⁷ Gerçekten de bir iktidar paradigması olarak güvenlik yaşamı koruyup düzenlemekte midir? Hayır. Gerçekliğe baktığımızda, nüfusu tehdit edecek olayları tetikleyen bizzat güvenlik paradigmasının kendisi olduğunu görüyoruz. Bu nedenle kriz, yoksulluk, işsizlik, göç vs. gibi fenomenler bir sorun olarak görülmemelidir. Bu fenomenler biyo-politikanın yaşam içerisindeki yansımalarıdır. Biyo-politika krizlerden, tehlikelerden ve olaylardan beslenir. Dolayısıyla güvenlik kendi içinde paradoks barındıran bir politik strateji olarak belirir ve kapitalizmin işleyiş yasasına yapısal anlamda içkin bir öge olarak var olur. Bu politik stratejide tehlike, nereden ve ne zaman geleceği belli olmayan bir rastlantı haline dönüşür. Gambetti'nin de ifade ettiği gibi, tehlike "bütünüyle konjonktüre ve eşyanın *doğası'na* bağlı"²⁰⁸ hale gelir. Bu anlamda, bir iktidar paradigması olarak "güvenliğin" ayırt edici özelliği, "kimin öleceği, kimin yaşayacağı arasındaki seçimin belli bir yasaya göre değil, kaynağı ve doğası her an değişebilen risklere göre belirlenmesidir."²⁰⁹

3.2 Nüfusu Düzenleme Tekniği Olarak Irkçılık ve Yönetimsellik

3.2.1 Yeni Bir Politik Varsayım: Biyolojik Savaş ve Irkçılık

Foucault 1976 yılında verdiği bir seminer dizisi olan *Toplumu Savunmak Gerekir*'de "ırkçılığı" bambaşka boyutlarda ele alır. Irkçılık, iki farklı etnik grup arasındaki bir mücadeleden çok, devletin kendi bünyesi içerisinde yaşayan nüfuslara uyguladığı biyolojik şiddeti ifade eder. Uygulanan biyolojik şiddet ya da gerçekleşen savaşım ilişkileri, merkezinde devletin olduğu kurumsal mekanizmalar tarafından gerçekleştirilir. Çünkü Foucault'ya göre böyle bir politik stratejinin uygulanabilmesi için merkezileşmiş bir siyasal iktidarın varlığına zorunlu olarak ihtiyaç vardır:

²⁰⁶ Foucault, TSG, s.252.

²⁰⁷ Foucault, GTN, s.6

²⁰⁸ Zeynep Gambetti, İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı:40, İstanbul, 2009, s.156.

²⁰⁹ Gambetti, Foucault'da Disiplin Toplumu-Güvenlik Toplumu Ayrımı, s.7.

"Devlet bir ırkın başka bir ırka karşı kullandığı bir araç değil ama ırkın bütünlüğünün koruyucusudur ve öyle olmalıdır."²¹⁰ Devleti ırkçı uygulamaların en önemli unsuru olarak düşünen Foucault, devlet hükümlerinin, bir bedenin ölümü üzerinde doğrudan iktidara sahip olan hükümler iktidar modeline benzediğine işaret eder. Fakat yeni politik düzende modern devlet doğrudan öldürmez. Dolaylı yollarla öldürür; yani ölüme bırakır ya da ölüme terk eder.

Foucault, iktidarın soğukkanlı bir biçimde işlediği bu ırkçı cinayetleri ve gizli bir biçimde yürütülen bu savaşım ilişkilerini açıklayabilmek için yeni bir politik önermeyle çıkar karşımıza: "Politika, savaşın başka araçlarla sürdürülmesidir."²¹¹ Peki önermede bulunan "savaş" kavramı neyi ifade etmektedir? Foucault burada "savaş" kavramıyla neyi kastetmektedir? Kuşkusuz buradaki savaş kavramı, gerçek anlamda meydanlarda gerçekleşen savaşlara ya da muharebelere işaret etmez. Buradaki "savaş" kavramı, daha kurumsal bir düzlemde ve gizli bir biçimde yürütülen bir mücadeleye atıfta bulunur. Örneğin dışlamak, sürgün etmek, mahkum etmek, kapatmak, bir nüfusun ya da bir grubun ölüm riskini arttırmak, gerçekleşebilecek salgın hastalıkları önlemek ya da salgınların gerçekleşmesine bir ölçüde izin vermek gibi durumların, kurumlar ve iktidar düzenekleri tarafından nüfus üzerinde gerçekleştirildiği her türlü kuvvet ilişkisi birer savaşım ilişkisidir. Bu anlamda Foucault, savaş kavramını çok geniş anlamlarda ve kapsayıcı bir şekilde kullanır.

Şimdi, eğer siyaset de söz konusu savaşın farklı biçimlerde yürütülmesi ise; kurulan her bir siyasal düzen savaşım ilişkilerinin bir ürünü olacaktır ve siyaset bir savaş hali olarak kalacaktır. Taylor'ın da ifade ettiği gibi, bu söyleme göre savaş, "tüm ilişkilerin temelinden ve iktidar kurumlarından söküp atılamayan kalıcı bir toplumsal ilişkidir."²¹² Savaş kesintisizdir. Bu nedenle Foucault, barışın ya da sivil toplumun arka planında savaşın olduğunu söyler. Baştürk'e göre Foucault'nun iktidarı bir savaşım ilişkisi olarak görmesinin nedeni, "kendi kuramsal varsayımını iktidarın bitimsiz ve kurumlar ile toplumsal alanın her veçhesine yayılabilir oluşuna

---

²¹⁰ Foucault, TSG, s.92.

²¹¹ Foucault, TSG, s.31.

²¹² Chloe Taylor, "Race and Racism in Foucault's Collège de France Lectures", **Philosophy Compass**, Blackwell Publishing, Sayı:6, 2011, s.750.

bağlayabilmektir."²¹³ Gerçekten de Foucault, savaş sorununu "tarihsel süreçlerin kavranırlık çizelgesi"²¹⁴ biçiminde düşünerek savaşım ilişkilerini yerel ve bölgesel bir dağılımla toplumun her katmanında görülebileceğini göstermeye çalışır. Nitekim siyasal iktidarın rolü de budur. Yani siyasal iktidar kendi varlığını koruyabilmek için yerel ve bölgesel dağılımlarla güç ilişkilerinden doğan dengesizlikleri sürdürme amacını taşır: "Bu varsayım içinde siyasal iktidarın rolü, güç ilişkisini sürekli olarak bir tür sessiz savaş yoluyla yeniden kurmaktır."²¹⁵ Bu anlamda Foucault, bu söylemle beraber savaş sorununu ya da savaşım ilişkilerini politik etkinliğe içkin kılar ve politikayı da rasyonel bir biçimde yürütülen savaşım ilişkilerini ve mücadelelerini içeren bir etkinlik olarak şemalaştırır.²¹⁶

Foucault savaşım ilişkilerini toplumsal alanın kendisine içkin kılarak savaşı toplumun kendi içinde yürütülen bir ilişkisellik biçiminde kavrar; toplumda özneler, gruplar, ırklar ya da kültürler arası mücadelelerin bu ilişkiselliğin bir türü olduğunu da açıkça kabul eder. Bu nokta, iktidar ilişkilerinin genel anlamda toplum içinden türeyip zamanla devletleştiğini görmek bakımından önemlidir. Nitekim Foucault, bu mücadelelerden hareketle topluma ikili bir yapının nüfuz ettiğini ve bu durumun da ırk savaşlarını tetiklediğini söyler. Bu anlamda Foucault'nun bize önerdiği politik ve stratejik savaş modeli kendini en belirgin biçimde ilk kez ırklar arası savaşımelerde gösterir:

*"Savaş olasılığını oluşturan ve onun ayakta tutulmasını, sürdürülmesini ve gelişmesini sağlayan temel öğeler çarçabuk ortaya çıkar: bunlar etnik farklılıklar, dil farklılıkları; güç, sertlik, enerji, şiddet farklılıkları; acımasızlık ve barbarlık farklılıkları; bir ırkın başka bir ırk tarafından ele geçirilmesi ve uyruklaştırılmasıdır. Toplumsal varlık temelde iki ırk üzerine eklemlenir."*²¹⁷

Foucault'nun ırkçılık sorununu gösterebilmek için bize sunduğu bu önerme her ne kadar "iktidara, savaşa ve barışa genel olarak yüklediği anlam bakımından

²¹³ Baştürk, Biyopolitika ve Savaşım, s.10.

²¹⁴ Foucault, TSG, s.245.

²¹⁵ Foucault, TSG, s.31.

²¹⁶ Foucault buradan hareketle kendi iktidar kavrayışını; sonucunda, siyasal kurumların ve devlet mekanizmasının oluştuğu ve onda savaşın son bulduğu liberal-sözleşmecî paradigmalardan ve iktidarı sınıf mücadelesine dayalı ekonomist bir şemayla kavrayan Marksizm'den ayırır. (Ayrıntılı bir tartışma için bkz. Foucault, TSG, ss.25-32.)

²¹⁷ Foucault, TSG, ss.71-72.

antropolojik bir tez"²¹⁸ olsa da vardığı sonuç açısından biyolojik bir önermedir. Çünkü Foucault bu önermeden hareketle tarihin belirli bir anından itibaren insanın biyolojik özelliklerinin nasıl da siyasallaştığını gösterir.

Şimdi, şu ana kadar söylediklerimizden Foucault'nun öne sürdüğü savaşım ilişkilerinin bir biyolojik mücadeleye karşılık geldiğini ve bu savaşımın kendisini ilk kez ırkların savaşımında gösterdiği açıktır. Fakat Foucault ırkçılığı sadece ikili bir yapıya indirgeyerek ırklar arası bir çatışma şeklinde değerlendirmez. Daha doğrusu Foucault'nun ortaya koymak istediği şey ırksal norm ve pratiklerin bundan ibaret olmadığını göstermektir. Bu yönüyle Foucault ırkçılığı "Darwin'den çok önce gerçekleşen ve bütün öğeleri, kavramları, sözcük dağarcığıyla söylemini materyalist bir anatomo-fizyolojiden alan biyolojik bir transkripsiyon"²¹⁹ şeklinde değerlendiren yaklaşımlardan ayrılır. Nitekim temel amaç Darwinci evrim kuramından hareketle "yaşam için mücadele kuramının içerisindeki şu ırklar çatışması izleğini (...) - biyolojik transkripsiyonu- ayrıcalıklı biçimde izleyerek biyolojik-toplumsal bir ırkçılığın bütün bu düşünceyle birlikte gelişimini göstermeye"²²⁰ çalışmaktır. Bu anlamda Foucault'nun ırkçılık konusuna yaklaşımı, geleneksel-tarihsel etnik ırkçılığı da içine alan; fakat aynı zamanda da ondan tamamen farklı uygulamalara sahip olan bir tarzıdır.

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi, sözünü ettiğimiz Foucaultcu yaklaşım merkezi bir siyasal iktidarın uygulamalarından hareketle ırkçı uygulamaları ele alır. Devletleşen iktidar ilişkileri merkezi bir siyasal otoriteye bağlanır ve ırkçılık da merkezi siyasal iktidarın kendi bünyesindeki nüfuslara uyguladığı biyopolitik pratikler haline dönüşür. Nitekim Foucault'ya göre ırk kavramı dışarıdan iki ırkın birbiriyle çatışması sonucu türemez. Bizzat bir toplumun kendini görünür kılmak için bir alt ırk-üst ırk yaratması sonucu tesis edilir. Dolayısıyla da ırk savaşımı söylemi, iktidarı elinde tutan merkezi bir iktidar biçiminin söylemi olacaktır:

"O zaman şu başat sonucu elde edeceğiz: ırklar savaşımının - (...) - bu söylemi, yeniden merkeze oturtulacak ve tam da iktidarın, merkezilenmiş, merkezileşmiş ve merkezleştirilen bir iktidarın söylemi olacaktır; iki ırk arasında değil, iktidarı elinde tutan ve normun sahibi olan, bu norma göre yoldan sapanlara

---

²¹⁸ Bidet, s.136.

²¹⁹ Foucault, TSG, s.72.

²²⁰ Foucault, TSG, ss.72-73.

karşı, biyolojik kalıt için bir o kadar tehlike oluşturanlara karşı duran tek ve gerçek ırk olarak sunulan belirli bir ırktan yola çıkarak sürdürülecek savaşın söylemi."²²¹

Pasajdan da anlaşılacağı üzere Foucault, burada tamamen devleti kastetmektedir. Devlet ırkçılığının tam da bu noktada işlerlik kazandığını görüyoruz. Keza devlet, alt ve üst ırklar yaratıp toplumu hiyerarşik bir piramidin içine sokarak nüfusun "sağlığı", "güvenliği" ve saflığı için vardır. Çünkü Lemke'nin de ifade ettiği gibi, toplumun biyolojik bir bütünlüğü olduğu düşüncesi devletin varlığını gerekli kılar: "Toplumun biyolojik bir bütün olduğu düşüncesi toplumun saflığını gözetmek, toplumu denetleyip yönetmek ve toplumun hem dahili hem harici *düşmanlarına* karşı yeterince sert, merkezi bir otoritenin hükmünün gerekliliğini var sayar: Modern Devlet."²²² Devletin gözetlemesi ve denetlemesi gereken şey, artık nüfusun sağlığı ve saflığıdır. Nüfusun biyolojik özellikleri, sağlığı ve yaşamı devletin her şeyden çok önem verdiği temel mesele haline gelir. Bu nedenle "toplumsal tutuculukların global stratejisine hizmet eden ırkçı tematik"²²³ bir nüfusun sağlıklı olma durumu veya hastalanma riskleri, doğum ve ölüm oranları ya da nüfusun sağlığını ve saflığını tehlikeye atacak iç (salgın hastalıklar, yaşlılık, çevresel koşullar, "anormal" bireyler vs) ve dış (göçmen ve mülteci sorunu, iklimsel olaylar vs) etmenlerle ilgilenecektir. Buradan hareketle de ırksal farklılıklar, "devlet tarafından değerlendirmeye tabi tutulur (tetkik edilir, ölçülür, takip edilir ve düzenlenir) ve bu tür müdahaleler yoluyla üstün ırklar ile aşağı ırklar ve ırksal normlar tesis edilir."²²⁴

Savaşın biyolojik bir mücadele olması buradan kaynaklanır. Siyaset de toplumun "güvenliğini" ve "sağlığını" korumak için sessiz bir savaş ya da gizli bir mücadele yürütür. Böylelikle biyolojik olan siyasallaşır. Ve yaşam, politik iktidarın derinlemesine nüfuz ettiği ve her zaman için politik iktidar tarafından düzenlenen temel bir öğeye dönüşür. Savaş da siyaseti yaşama bağlayan temel bir dinamik olarak varlığını kesintisiz bir biçimde sürdürür. İktidar tarafından programatik bir biçimde kurulmuş olan yeni savaş paradigması, Foucault tarafından biyopolitikayı çalıştıran temel dinamik olarak formüle edilir ve siyaset bu ilginç yöntemle tamamen yaşama

---

²²¹ Foucault, TSG, s. 73.

²²² Lemke, Biyopolitika, s.64.

²²³ Foucault, TSG, s.74.

²²⁴ Dianna Taylor, "Modernliğe Karşı Durmak: Irk ve Irkçılık Konularında Foucault ve Arendt", çev. Erkan Ünal, **Cogito Dergi**, Yapı Kredi Yayınları, Sayı:70-71, 2012, s.144.

odaklanır. Artık yaşamla ilgilenen iktidar için ölüm dışarıdadır. Biyopolitika artık ölümle ilgilenmez. Hatırlayacak olursak, Foucault'nun hükümler iktidar kuramında siyaset doğrudan ölümle temas halindeydi. Hükümler iktidar doğrudan öldürüyor ya da hayatta bırakıyordu. Hükümlerlik, gücünü doğrudan öldürme yetkisinden alıyordu. Foucault'ya göre şimdi ise, gücünü doğrudan yaşamdan alan bir iktidar var: "Hükümlerlik öldürüyor ya da hayatta bırakıyordu. Ve şimdiyse, tersine, yaşatmak ve ölüme bırakmaktan ibaret olan, *ayarlama* iktidarı diyeceğim bir iktidar türü doğar."²²⁵

O halde yeni iktidar biçiminin, yani biyopolitikanın, ilgilendiği ve kendisinden beslendiği temel unsur yaşamdır. Başka bir deyişle yaşam, iktidarın asıl nesnesidir. Bu nedenle biyopolitika -hükümler iktidarda olduğu gibi- ölüme doğrudan temas etmez. Fakat bu durum, hükümler iktidarın ortadan kalktığı anlamına da gelmemelidir. Foucault'ya göre modern iktidar, hükümler iktidarı doğrudan "silip atmayacak ama ona nüfuz edecek, içine işleyecek, değiştirecek ve tam anlamıyla tersi bir hukuk ya da daha çok tersi bir iktidar olacaktır."²²⁶ Taylor bu tersliği şöyle aktarıyor: "Hükümler iktidarın aksine biyoiktidar, öncelikli olarak öldüren bir iktidar değildir, ama yaşamı geliştiren, düzenleyen ve yöneten bir iktidardır."²²⁷

Peki ölümlerle ilgilenmeyen ve hedefi yaşatmak olan bir iktidar nasıl olur da öldürebilir? İşte burada yine ırkçılık sorununa geri döneriz. Nüfusun ömrünü azaltacak salgın hastalıklara, doğum ve ölüm oranlarına, nüfusun hastalanma oranına, iklim sorunlarına ve göçmen akınlarına karşı istatistik, demografi, meteoroloji gibi bilme biçimleri geliştirilir. Bilme iktidarlari aracılığıyla devlet mekanizmasına eklemlenen güvenlik düzenekleri istatistik, olasılık ve tahmin aracılığıyla nüfusu yönlendirir. Örneğin nüfusun sağlığını önemli bir ölçüde etkileyecek olan bir salgın hastalığa yakalananlar, salgının tüm nüfusu etkisi altına almaması için ölüme bırakılır. Ya da salgının kendisini ortadan kaldırılabacak çalışmalar yapılmaz. Çünkü salgın hastalıklar gerekli olduğu zaman nüfusun bir bölümünü ortadan kaldırmak için kullanılacaktır. Bu anlamda iktidar, nüfusun yaşamını tehlikeye atacak etmenleri ortadan kaldırmakla uğraşmaz. Sadece

---

²²⁵ Foucault, TSG, s.252.

²²⁶ Foucault, TSG, s.247.

²²⁷ C. Taylor, s.753.

gerçekleşebilecek tehlikeli olayların nüfus üzerindeki istatistiksel bir değerlendirmesi yapılır ve belirli ölçülerde bu tehlikelerin nüfusun belirli bir bölümünü öldürmesine veya ortadan kaldırmasına izin verilir.

Tür olarak insan varlığının yaşamını koruma iddiasında bulunan biyopolitikanın, yaşamın içerisindeki çatlaklardan beslendiğini çok açık bir biçimde ifade edebiliriz bu durumda. Hatta bir adım daha ileri giderek bu çatlakları biyopolitikanın bizzat kendisinin yarattığını söyleyebiliriz. O halde biyopolitikanın nüfus için tehlike arz eden olayların gerçekleşmesine izin vermesinin nedeni, nüfusun gelişimini ideal bir düzeye çıkarmak ve nüfusta homeostatik bir denge tutturmaaktır. İktidar tehlikeli fenomenler aracılığıyla, bir "üst ırk" yaratabilmek için nüfusun belirli bir bölümüne (alt-ırk) "harcanabilir" gözüyle bakar. Sanki "alt ırk", yani "harcanabilir gözüyle bakılan nüfus"²²⁸, "üst ırk"ın ihtiyacı ve gelişimi için vardır. Baştürk, ırklar arası ayrımların belirginleşmesi ve bunlara özgü normların tesis edilmesiyle oluşan ırkçı düşüncüyü şöyle ifade eder: "İrkçi düşünce, biyopolitik teknolojiler içerisinde her zaman *yukarıda* kalan grubun diğer grup karşısındaki öznellik kavrayışıdır."²²⁹

Görüldüğü gibi doğrudan öldüren bir iktidardan bütünüyle yaşamı savunan bir iktidara geçildiğinde bile iktidarın öldürme arzusu ortadan kalkmaz. Aksine ölüm ya da ölümler, tersine işleyen bu iki iktidar tekniği arasındaki bağlarda gizlidir.²³⁰ Aynı şekilde Rasmussen'e göre de ırkçılığı tam da bu iki iktidar türü arasındaki bağlantılarda aramak gerekir: "İrkçilik, biyoiktidarın genel bağlamı içerisinde hükümlerlik iktidarını sürdürmek isteyen modern devletin bir teknolojisi olarak görülür."²³¹ Nüfus ise ırkçı uygulamaların gerçekleştirileceği bir yüzeyi oluşturur. Bu nedenle de nüfus, iktidar tarafından, her zaman sağlığı korunması gereken bir

---

²²⁸ Zeynep Gambetti, "Foucault'dan Agamben'e Olağanüstü Halin Sıradanlığına Dair Bir Yanıt Denemesi", **Cogito Dergi**, Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 70-71, 2012, s.30.

²²⁹ Baştürk, *Biyopolitika ve Savaşım*, s.12.

²³⁰ Foucault bu iki iktidar türü arasında ırkçılık üzerinden kurulan bağı şöyle ifade eder: "Demek ki ırkçılık, hükümdar iktidarını sürdürebilmek için, ırkı, ırkların saf dışı edilmesini ve ırkların saflaştırılmasını kullanmak zorunda olan bir devletin işleyişine bağlıdır. Öldürme hakkına dayalı eski hükümlerlik iktidarının biyo-iktidarla yan yana gelmesi ya da biyo-iktidar yoluyla işleyişi, ırkçılığın işleyişini, yerleştirilmesini ve canlandırılmasını gerektirir. Ve sanırım burada kök salar." (Foucault, *TSG*, s.264.)

²³¹ Kim Su Rasmussen, "Foucault's Geneology of Racism", **Theory, Culture & Society**, Sayı: 28, 2011, s.40.

"beden" gibi düşünülür. Ve iktidar, bu bedenin normal şartlar altındaki durumunu koruyabilmek için yine nüfusun kendi üzerinde bir "denge" oyunu oynar.

3.2.1.1 İçsel Irkçılık (İnternal Racism)

"Üst ırk" kavramının -Foucault için- nüfus üzerinde gerçekleştirilen biyopolitik uygulamaların bir sonucu olduğu açıktır artık. Zira üst ırk, biyopolitikanın nüfusu yönetebilmek amacıyla çizdiği projenin bir ürünüdür. Keza nüfus düzeyinde gerçekleştirilen her türlü pratik bu projenin bir parçasıdır. Fakat Foucault'ya göre ırkçı uygulamalar sadece nüfus düzeyinde işlemez. Aynı zamanda birey üzerinde de iktidarın ırkçı pratiklerini görmek mümkündür. Bu noktada Foucault, hem bireyi hedef alan disiplin iktidarının hem de nüfusu hedef alan güvenlik düzeneklerinin devlet mekanizmasına nasıl eklemlendiğini ve ayı anda beraber nasıl işlediklerini bize kanıtlar gibidir.

Foucault ırkçılık düşüncesini, bir tür sessiz savaş yoluyla yürütülen biyolojik mücadelelerin üzerine temellendiriyordu. Mücadele nüfus için biyolojik tehlike arz eden bedenleri uzaklaştırmak, ortadan kaldırmak ya da ölüme bırakmak üzerinden gerçekleşiyordu. Dolayısıyla da düşman, sözcüğün siyasal anlamındaki düşman değildi. Foucault'ya göre toplum için tehlike arz eden düşman, "siyasal düşman izleğinin biyolojik bir genelleştirilişine"²³² karşılık gelir. Bu anlamda iktidar, toplum için "tehlike" arz edecek olan bütün düşmanları bertaraf etmekle yani "öldürmek"le yükümlü gibi davranır. Fakat burada "öldürmek" ya da "ölüm" kavramına dikkat etmek gerekir. Foucault "ölüm" derken, bir canlının yaşamının ortadan kalkmasını kastetmekle beraber dolaylı öldürme olarak sayılabilecek her şeyi kasteder: "Ölüme bırakma, kimileri için ölüm riskini çoğaltmak ya da çok basit olarak siyasal ölüm, ülke dışına sürme, dışlama vb'yi."²³³ Bu durum suçlular, deliler ve anormaller için de geçerlidir.

Foucault -ölümün bu şekilde kavramsallaştırılmasından hareketle- ırkçılığı genel olarak "anormal" bireylere yönelik uygulanan pratiklerde de mevcut olduğunu göstermeye çalışır. Daha doğrusu, nüfusun sağlığını tehlikeye atacağı gerekçesiyle anormal bireyleri kapatan, dışlayan, sürgün eden ya da tedavi etmeyip ölüme bırakan her bir pratik ırkçı düşüncenin bir pratiğidir. Irkçı düşüncenin temel amacı ideal

---

²³² Foucault, TSG, s.263.

²³³ Foucault, TSG, s.262.

sağlığı olan ve toplum için yaralı olan bireyler yetiştirmektir. Bireyin sağlığı, nüfusun sağlığına giden en önemli yoldur. Bundan dolayı Foucault'ya göre ırkçılık "biyo-iktidar ekonomisinde, başkalarının ölümü, bir ırkın ya da bir nüfusun üyesi, birlikçi ve canlı bir çokluğun bir ögesi olarak kişinin kendisinin biyolojik açıdan güçlendirilmesidir ilkesine göre, ölüm işlevini yerine getirir."²³⁴ Baştürk, iktidarın birey ve nüfus arasında kurmaya çalıştığı bu ilişkiye dayanarak ırkçılığı şöyle ifade eder: "Rakçılık" der Baştürk, "birey ile tür arasındaki özdeşliğin tesis edildiğı biyopolitik uğrakta yaşam ile ölüm mefhumlarının iç içe geçtiğini gösteren yeni bir iktidar kipinin doğuşunu temsil eder."²³⁵

Gerçekten de nüfusun saflaşması için birçok bireyin "ölüm"üne göz yumulur. Ölüm ve yaşam kavramları iç içe geçer. İktidarın ırkçı politikaları deyim yerindeyse yaşayan ölümler yaratır. Foucault toplumun kendi içindeki bireylere yönelik gerçekleştirilen bu arınmayı "içsel ırkçılık" (*internal racism*) olarak tanımlar. İçsel ırkçılık, "belirli bir toplum içerisindeki her bireyin sıkıca denetlenmesine izin veren uygulamadır."²³⁶ Soyun bozulmasına yönelik tehlike arz eden her bir birey *anormal* olarak tanımlanır. Foucault anormal bireyleri ise şu şekilde tanımlar: "Anormal, bir tehlike olan kimsedir. Anormal, herhangi bir ceza türüne çarptırılmayan kimsedir. Anormal, her ne olursa olsun tedavi edilemeyen kimsedir."²³⁷ Bu anlamda birey, etnik bir ırka göre tanımlanmaz. Bir bireyin anormal olup olmadığına dair en önemli ölçüt psikolojik, zihinsel, bedensel ve cinsel yetenekleridir. Bu yeteneklere göre anormal kabul edilen her bir birey, "genlerinin aktarımı ırkın geleceğine zarar vereceğı için ırksal bir tehdit olarak tanımlanır."²³⁸ Zihinsel yetileri düzgün çalışmayan deliler, ırksal normlara uymayan sapkınlara, toplumu sürekli tehdit ettiğı düşünülen suçlular, bedensel ve cinsel bozuklukları olan bireyler, topluma zarar verecekleri düşüncesiyle ya kapatılırlar ya da bu bireylerin nüfusun kalıtımına zarar vermemeleri için evlilikleri yasaklanır. Foucault bu konuda özellikle sağlık düzeneklerinin verimli-verimsiz gibi ölçütlerden hareketle hangi evliliğin zararlı hangi evliliğin faydalı olacağına karar vermesi bakımından ırkçı uygulamalarda

---

²³⁴ Foucault, TSG, s.264

²³⁵ Baştürk, Biyopolitika ve Savaşım, s.9.

²³⁶ Michel Foucault, **Abnormal**, çev: Graham Burchell, Ed: Arnold Davidson, Verso Publishing, New York, 2003, s.317.

²³⁷ Foucault, Abnormal, ss.317-318.

²³⁸ C. Taylor, Race and Racism, s.749.

önemli bir yerinin olduğunu söyler. Zira söz konusu düzenekler hem üremeyi etkileyecektir hem de ailenin çocuk üzerindeki kalıtsal iktidarını aktif kılacaktır.

O halde ırkçı pratiklerin, genel itibariyle hem nüfusu hem de bireyi hedef alan iki farklı iktidar türünün eş zamanlı ve ortaklaşa bir çalışmasının sonucu olarak doğduğu açıktır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, nüfusu hedef alan iktidar türü "düzenleyici" iktidardır. Bireyi hedef alan iktidar türü ise "disiplinci" iktidardır. Her iki iktidar türü de devlet mekanizmasına eklenir ve böylelikle -hükümler iktidarın aksine işleyen- bir "devlet ırkçılığı" ortaya çıkar. Ve Foucault, hem disiplinci hem de düzenleyici iktidarın aynı anda çalışmasıyla ortaya çıkan bu yeni ırkçılık türünün en belirgin bir biçimde Nazizm örneğinde ortaya çıktığını söyler.²³⁹

3.2.2. Yönetimsellik ve Liberalizm

3.2.2.1 Yönetimsellik Kavramının Merkezileşmesi ve Kavramın Anlamsal İçeriği

Önceki başlık altında Foucault'nun yeni bir önerme aracılığıyla, politik etkinliği savaşım ilişkileri üzerinden nasıl ele aldığını gördük. Foucault 1970'lerin ortalarına kadar süren çalışmalarında bu savaş modelini benimser. Bu tarihlere dek sürdürdüğü çalışmalarında Foucault, hukuksal-söylemsel iktidar modelinin yerine güç ve savaşım ilişkilerine dayalı taktiksel ve stratejik ilişkilendirmelerden oluşan bir iktidar biçimi üzerinde ısrar eder. Makro ve merkezi iktidar biçimlerinin yerine iktidarı bu "anonim stratejilerden"²⁴⁰ (anonymous strategies) hareketle analiz etmeyi seçen Foucault'nun kendi işini zorlaştırdığını kabul etmek gerekir. Zira iktidarı tamamen saf bir savaşım ilişkileri üzerinden çözümlemek bazı meselelerin ele alınmasını güçleştirir. İktidarı savaş modeli üzerinden kavramanın, devlet ve nüfus gibi meseleleri çözümleme konusunda yetersiz kaldığını fark eden Foucault, bu meseleleri çözümleyebilmek için iktidarı bu kez bambaşka bir biçimde yeniden çözümlemeye girişir. Fakat bu yeni iktidar analizi girişimlerinin eski iktidar

²³⁹ "Nazi rejiminden daha disiplinci devlet olmamıştır, biyolojik düzenlemelerin daha sıkı ve daha ısrarlı biçimde yeniden göz önüne alındığı başka devlet olmadı. Disiplinci iktidar, biyo-iktidar: Bütün bunlar (biyolojik açıdan döllenme, kalıtım açısından sorumluluğu üstlenilen, hastalık, kazalar konusunda da sorumluluğu üstlenilen) Nazi toplumuna nüfuz etti, onu taşıdı. Naziler tarafından yaratılan ya da tasarlanmış olandan daha disiplinci ve daha güvence sağlayıcı toplum yoktur. Biyolojik süreçlere özgü rastlantıların denetimi rejimin doğrudan hedeflerinden biriydi." (Foucault, TSG, ss.264-265.)

²⁴⁰ bkz. Thomas Lemke, Foucault, Governmentality, Critique, <http://www.thomaslemkeweb.de/publikationen/Foucault,%20Governmentality,%20and%20Critique%20IV-2.pdf>, (22.12.2018). (FGC), s.3.

çözümlemelerini bertaraf ettiği düşünülmemelidir. Aksine, Foucault'nun öne sürdüğü son modelle birlikte eski iktidar çözümlemeleri bütünleşir ve bu anlatacağımız son iktidar çözümlemesi öncekileri kapsayacak nitelikte işlerlik kazanır. Bu anlamda biyopolitikanın farklı uygulamalara sahip olduğunu ve Foucault'nun amacının da bu uygulamaları farklı açılardan hareketle çözümlemek ve açığa çıkarmak istediğini söylemek gerekir.

Öte yandan Foucault'nun, iktidar söz konusu olduğunda, analizlerinin merkezine mikro düzeydeki iktidar ilişkilerini yerleştirmesi birçok yorumcu tarafından eleştirilmiştir. Eleştiriler, temelde Foucault'nun devlet mekanizmasını ikinci plana attığına ya da devletin baskıcı ve kısıtlayıcı rolünü göz ardı ettiğine yöneliktir. Gordon, Foucault'ya sıklıkla yöneltilen eleştirilerin, genel itibarıyla Foucault'nun iktidar analizlerinde toplum ve devlet arasındaki ilişkileri tesis edemediğine ve siyasetin temel meselesi olan devlet sorununu aydınlığa kavuşturamadığına yönelik olduğunu söyler.²⁴¹ Sarup'a göre ise Foucault, "modern devlette var olan disiplinci tekniklerin önemini abartmakta, bunlarla yoktan yere fazla oyalanmaktadır."²⁴² Foucault'ya yöneltilen eleştiriler²⁴³ ilk bakışta haklı ve yerinde eleştiriler gibi görünebilir. Fakat daha önce delilik, cinsellik ve suç gibi deneyimleri inceleyen Foucault, bu deneyimlere karşılık bir bilgi havuzu oluşturulmasını ve buna koşut olarak kurumsal pratiklerin yaratılmasını modern devletin ortaya çıkmasına olanak sağlayan birer faktör gibi düşünülmesi gerektiğini söyler:

"Devlet, bedeni, cinselliği, aileyi, akrabalığı, bilgiyi teknolojiyi vb. kuşatan bir dizi iktidar ağı karşısında üstyapısal konumdadır ve bu iktidar ağları, özünde belli büyük yasaklama işlevleri etrafında yapılanan bir meta-iktidar'la koşullandıran-kosullanan ilişkisi içinde yer alır. Ama, yasaklar getiren bu meta-iktidar, ancak büyük negatif iktidar biçimlerinin zorunlu temelini sağlayan çok çeşitli ve belirsiz iktidar ilişkilerinde kök saldığı ölçüde yerleşebilir ve kendine sağlam zemin bulabilir. (...) Ben, devletin kendi işlerliğini olanaklı kılan çok

²⁴¹ Colin Gordon, "Governmental Rationality: An Introduction", **The Foucault Effect: Studies in Governmentality**, Ed: Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller, The University of Chicago Press, Chicago, 1991, s.4.

²⁴² Madan Sarup, **Post-yapısalcılık ve Postmodernizm**, 5. Baskı, çev: Abdülbaki Güçlü, Pharmakon Yayınları, Ankara, 2017, s.125.

²⁴³ Gordon'nun bahsettiği ve Sarup'un yönelttiği bu eleştiriler, büyük bir ihtimalle Foucault'nun Collège de France dersleri kitaplaştırılmadan önceki çalışmalarına yöneliktir.

sayıda iktidar ilişkisinin kodlanmasından meydana geldiğini (...) söyleyeceğim."²⁴⁴

Bu anlamda mikro düzeydeki güç ilişkilerinin devletleşmeye doğru yol almış olduğunu düşünen Foucault her zaman için "devlet iktidarının -ya da daha genel anlamda iktidarın- özsel bir birliği olduğuna dair *a priori* varsayımlara dayanan genel bir teori geliştirme girişimlerini reddetti."²⁴⁵ Collège de France'da verdiği "*Güvenlik Toprak Nüfus*" seminer dizisinin beşinci dersinde bu meseleyi tekrar²⁴⁶ gündeme getiren Foucault, iktidar ilişkilerini kurumun dışına çıkarak teknolojiler açısından ele alınması gerektiğini açıkça ifade eder: "İktidar ilişkilerini kurumdan kurtararak teknolojiler açısından ele almak; onları işlevden kurtararak stratejik bir analizden ele almak, onları nesnenin önceliğinden kurtararak bilme alan ve nesnelerin oluşumu açısından ele almak (...)"²⁴⁷ Hastane ve hapisane gibi kurumsal pratikleri "soy zincirine dayalı doğuş analizi(nin) (*analyse génétique*) yerine, ittifaklardan, iletişimlerden, dayanak noktalarından oluşan bir ağı yeniden inşa eden soybilimsel (*généalogique*) bir analiz"²⁴⁸ ile inceleyen Foucault bu kez aynı yöntemi devlet kurumu üzerine uygular.

Devletin dayanak noktalarını ittifaklarda ve iletişimselliklerde arayan Foucault, kurulan ittifak ve iletişimselliklerin *strateji* terimi etrafında düşünülmesi gerektiğini ve kullanılan strateji ve usullerin bir *teknoloji* olarak adlandırılması gerektiğini açıkça belirtir. Bu bakış açısından hareket eden Foucault, farklı iktidar teknolojilerinin bileşiminden oluşan devlet mekanizmasını çözümleyebilmek için "yönetim(sellik)" kavramına yönelir. Böylece yönetim kavramı iktidar çözümlemelerinin odak noktasında yer alır. Yönetim kavramı bir devlet teorisi oluşturmak için mercek altına alınmaz. Zira Foucault'nun bir devlet teorisi oluşturmak gibi bir derdi yoktur. Jessop'un da haklı olarak ifade ettiği gibi Foucault'nun temel amacı bir stratejik eylem alanı olarak beliren devleti incelemektir: "Foucault" der Jessop, "beliren önemli bir stratejik eylem alanı olarak

²⁴⁴ Michel Foucault, "Hakikat ve İktidar", *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, 3. Baskı, çev: Osman Akinhay, (Ed. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.72.

²⁴⁵ Bob Jessop, *From Micro-powers to Governmentality: Foucault's Work on Statehood, State Formation, Statecraft and State Power*, <http://www.azioni.nl/platform/wp-content/uploads/2013/04/Jessop-From-micropowers-to-governmentality.pdf>, (10.11.2018), ss.2-3.

²⁴⁶ Foucault bu meseleyi daha önce 1975-1976 yılları arasında Collège de France'da verdiği "*Toplumu Savunmak Gerekir*" isimli seminer dizisinde ele almıştır. bkz. Foucault, TSG, ss.37-48.

²⁴⁷ Foucault, GTN, s.104.

²⁴⁸ Foucault, GTN, s.103.

devlet iktidarını inceler ve devlet iktidarı hem kapitalist politik ekonominin sorunlarına hem de ortaya çıkan burjuva sınıfının çıkarlarına bağlanır."²⁴⁹

Dolayısıyla temel amaç, önceden *a priori* bir veriymiş gibi mevcut devletin bir teorisini oluşturmak değildir. Foucault için sorun, politik ekonomi gibi siyasal bir rasyonalitenin nasıl ortaya çıktığını ve buna bağlı olarak bireylerin ve nüfusların nasıl yönetildiğini göstermektir. Yönetimsellik kavramı da bu sorunları çözebilmek amacıyla kilit bir kavram haline dönüşür. Keza Foucault, yönetim kavramını neden iktidar analizlerinin merkezine aldığını şöyle açıklar: "İlk soru: Neden *yönetimsellik* gibi sorunlu ve yapay bir mefhum tarafından kaplanan bu tutarsız ve bulanık alanı incelemek istiyorum? Cevabım, elbette ve dolaysız olarak şudur: Devlet ve nüfus sorununu ele alabilmek için."²⁵⁰ O halde Foucault, bu iki blok arasındaki ilişkileri çözümleme isteğinden dolayı "yönetim" kavramına ihtiyaç duyar. Her ne kadar Foucault'nun amacı ona önceden yöneltlen eleştirilere cevap vermek olmasa da; yaptığı analizlerin niteliği ve bu analizler aracılığıyla vardığı sonuç sayesinde Foucault, kendisine yöneltlen eleştirileri büyük bir ölçüde bertaraf eder.²⁵¹

Peki söz konusu olan bu yönetim kavramı ne anlama gelmektedir? Foucault'ya göre yönetim kavramı; geçimini sağlamak, kendini yetiştirmek, bir başkasını yönetmek, bir doktorun hastasını iyileştirmek için onu yönetmesi/rejim dayatması ya da ruhların yönlendirilmesi gibi ekonomik, pedagojik, politik, tıbbi ve dinsel olmak üzere çok geniş semantik bir anlama sahiptir.²⁵² Kavramın politik sahanın dışında da kullanıldığını görmekteyiz. Foucault, kavramın bu kadar geniş bir semantik anlama sahip olmasına rağmen her zaman, bireyin bedeni ve ruhu üzerinde hakimiyet kurmaya yönelik pratiklere gönderme yaptığına dikkat çeker:

"Bu alan, kişinin kendi ve başkaları üzerinde uygulanabilecek, kişinin kendi bedeni üzerinde olduğu kadar ruhu ve hareket etme biçimi üzerinde de uygulanabilecek bir hakimiyete gönderme yapıyor. (...) Ne olursa olsun bütün bu anlatımlarla birlikte ortaya çıkacak şey şu: Yönetilen şey hiçbir zaman bir

²⁴⁹ Jessop, s.39.

²⁵⁰ Foucault, GTN, s.102.

²⁵¹ Yönetim kavramını merkeze alarak analizlerini gerçekleştiren Foucault, aynı zamanda modern devletin tarihsel oluşumunu da ortaya koyar. Pastoral iktidarı modern yönetimselliğin bir öncülü olarak gören Foucault, Hristiyan pastoraliliğinin bireyi özneleştirme tekniklerinin modern devlet iktidarının oluşumuna katkı sağladığını öne sürer. Böylelikle Foucault, bir yandan bireyin tarihte özneleştirilme kiplerini ortaya koyarken bir yandan da modern devletin bir soybilimini yapar. (Ayrıntılı bir anlatım ve tartışma için bkz. Foucault, GTN, ss.77-312.)

²⁵² bkz. Foucault, GTN, ss.107-109.

devlet değil, bir toprak değil, politik bir yapı değil. Yönetilenler her durumda insanlar, bireyler ya da topluluklardır. (...) Burada politik bir yapı olarak şehir değil, birey ya da topluluk söz konusu. Yönetilenler insanlardır."²⁵³

Alıntıladığımız bu pasaj, bizi Foucault'nun varmak istediği yere götürecektir. Pasajda Foucault, yönetilen şeyin bir toprak, bir devlet değil de insanlar ya da topluluklar olduğunu söylerken; aslında sayısı değişken ve sürekli hareket halinde olan ögelere gönderme yapar. Yani bireye ve modern anlamdaki nüfusa gönderme yapar. Bu nedenle Foucault modern yönetimselliği bu dağınık ve parçalar halinde olan yönetim tekniklerinin örgütlenmiş bir biçimi olarak okur.

Yönetim kavramının değişik anlamlarından hareketle siyasal anlamdaki yönetimsellik kavramına giden yolun daha da anlaşılır kılınması için ek bir kavrama ihtiyaç duyulur: Tutum/Davranış. Çünkü Foucault'ya göre insanları ya da bireyleri yönetmek demek, onların tutum ve davranışlarını belirlemek ve onları daha önceden belirlenen çeşitli davranış biçimlerine yönlendirmek demektir. Bu anlamda iktidar, artık insanların eylem alanlarını önceden belirleyen yaratıcı bir güce sahip olur. Ya da tam tersine iktidar, insanları ve bireyleri yönetebilmek amacıyla böyle bir yaratıcı güce sahip olması gerektiğini keşfeder. Bu nedenle Foucault'ya göre "tutum" kavramı iktidar ilişkilerini en açık bir biçimde ifade edilmesi bakımından ciddi bir önem taşır:

*"Taşıdığı muğlaklık sayesinde davranış (conduite) terimi belki de iktidar ilişkilerinin spesifik yanını en iyi biçimde kavramamızı sağlayan terimlerden biridir."*²⁵⁴ *Davranış aynı zamanda hem (çeşitli derecelerde katılık taşıyan zorlama mekanizmalarına göre) başkalarına yol gösterme hem de az çok açık olan imkânlar alanı içerisinde davranma biçimidir. İktidarın uygulanması, davranışları yönlendirmek (conduire la conduite) ve muhtemel sonuçları bir düzene koymaktır. Esasen iktidar, iki rakip arasında bir çatışma ya da biriyle öteki arasında bağ kurulmasından ziyade, bir yönetim sorunudur.*"²⁵⁵

²⁵³ Foucault, GTN, s.108.

²⁵⁴ Foucault burada Fransızcadaki *conduire* fiilinin çifte anlamıyla oynuyor. Bu fiil bir yandan yönlendirmek, örneğin araba kullanmak anlamına gelirken, öbür yandan yansımali hali olan *se conduire*, davranmak, kendini yönlendirmek anlamına geliyor. Dolayısıyla burada kullanılan "conduite" kelimesinin çift anlamı var: hem başkalarını yönlendirme hem de kendi davranışlarını yönlendirme, yani davranma.

²⁵⁵ Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.74.

Pasajdan da anlaşılacağı üzere Foucault yönetim kavramını hem kişinin kendini yönetmesi (*the government of one's self*) hem de başkalarının yönetimi (*the government of others*) anlamlarına gelecek şekilde bir tutum yönetimi (*conduct of conduct*) olarak tanımlar. Lemke'nin isabetli açıklamasıyla tutum yönetimin açıklayacak olursak, Foucault tarafından "tutum yönetimi (*conduct of conduct*) kendiliğin yönetimi ile başkalarının yönetimi arasında dağılım gösteren bir terim olarak"²⁵⁶ tanımlanır. Foucault yönetimin ne olduğu anlayabilmemiz açısından şu örneği verir: Zincire vurulan bir adama işkence edildiğinde adam sadece şiddete maruz kalır. Adama uygulanan şiddet bir iktidar değildir. Fakat konuşmamaya kararlı olan adam konuşmaya kışkırtılabilmişse ve konuşmaya başlamışsa eğer, bu durumda belirli bir davranış biçimine zorlanmış demektir. Ve ancak bu durumda insan özgürlüğü iktidara tabi olmuş ve yönetime boyun eğmiş demektir.²⁵⁷ O halde iktidarın niteliğini özel kılan şey, "bazılarının başkaları üzerindeki iktidar"dır."²⁵⁸

Yönetimsellik dediğimiz şey de, bireyi ya da nüfusu yönlendirecek her türlü teknik, taktik ve stratejilerin düzenlenmiş ve örgütsel halidir. Bir başka ifadeyle yönetimsellik, "iktidarın başkaları üzerindeki spontane uygulamaların ötesine geçen az çok sistemleştirilmiş, düzenlenmiş ve yansıtılmış iktidar kiplerine işaret eder."²⁵⁹ Sistemleştirmek ve düzenleyebilmek belirli bir rasyonalite gerektirir. Bu durumda yönetimselliğin bir akılsallığının olduğunu kabul etmek gerekir. Gordon'un da ifade ettiği üzere bu durumda yönetsel akıl, "yönetim pratiğinin doğasıyla ilgili bir düşünme biçimi ya da düşünce sistemi anlamına gelecektir. Ve aynı zamanda yönetsel akıl, hem iktidarı uygulayanlara hem de onun kimin üzerinde uygulanacağına yönelik düşünülebilir ve pratik edilebilir eylemlerin bazı biçimlerini üretmenin düşünülmesi anlamına gelecektir."²⁶⁰

Artık yeni bir siyasal aklın doğuşunun eşiğindeyizdir. Yönetimin teknikleri, taktikleri ve stratejileri bir takım ölçümler ve hesaplamalar yoluyla düzenlenir ve örgütsel hale getirilir. Bu anlamda, Jessop'un isabetli tespitine başvurarak ifade

---

²⁵⁶ Thomas Lemke, The Birth of Bio-Politics - Michel Foucault's Lecture at the Collège de France on Neo-liberal Governmentality, <https://www.thing.net/~rdom/ucsd/biopolitics/NeoliberalGovernmentality.pdf>, (12.12.2018), (The Birth of Bio-Politics), s.2.

²⁵⁷ bkz. Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.72.

²⁵⁸ Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.72.

²⁵⁹ Lemke, FGC, s.5.

²⁶⁰ Gordon, s.3.

edecek olursak, "iktidar ilişkilerinin stratejik düzenlemesi olarak yönetim fikri, mikro-çeşitlilik ile makro-zorunluluk arasında bir köprü oluşturur."²⁶¹ Bu anlamda Lemke'nin de haklı olarak ifade ettiği gibi, "yönetim kavramı, Foucault'nun hipotezlerini iktidar teknolojilerinin ve bilgi biçimlerinin karşılıklı inşası üzerinden açışladığını gösterir."²⁶² Aynı şekilde Lemke, belirli bir siyasal rasyonalite olmadan yönetim kavramının çeşitli bağlamlardaki tekniklerini bir iktidar teknolojisi adı altında incelemenin olanaksız olduğunu söyler. Bu bakımdan ortaya çıkan siyasal akıl bizleri daha sonradan liberal yönetim sanatına götürecek olan esas kanalı oluşturacaktır. Nitekim Foucault özellikle "*Biyopolitikanın Doğuşu*"nda *yönetimsel akıl* ile *yönetim sanatını* aynı anlama gelecek şekilde birçok kez kullanacaktır.

3.2.2.2 Yönetimsel Aklın Bileşenleri: İstatistik ve Ekonomi Politik

Artık yönetimselliğin kendine özgü bir doğası olduğunu biliyoruz. Çünkü Foucault'ya göre, "yönetim nesnelerinin kendilerine has bir doğası vardır."²⁶³ Bu nedenden dolayı da yönetimsellik kendine has bir doğaya sahip olan bu nesnelere - eski hükümler mantığında olduğu gibi- yasaklama getirerek ya da emir vererek yönetimselliğini gerçekleştiremez. İktidar yönetebilmek için bu nesnelere dair bilgiler edinmek zorundadır. Ne var ki, yönetebilmek için sadece bilgileri toplamak ve biriktirmek yeterli değildir. Yönetebilmek için edinilen bilgilerin belirli bir rasyonalite aracılığıyla örgütlenmesi ve stratejik olarak kullanılması gerekir.

İşte Foucault'ya göre yönetimselliğin kendine özgü bir doğasının olması da bundandır. Bir başka deyişle yönetimselliğin doğası, nesnelere dair edinilen bilgilerin nasıl da stratejik bir biçimde örgütleneceği ve hangi durumlarda kullanılacağını bilmekten kaynaklanır. "Kim yönetmelidir?", "Yönetecek olan nasıl yönetmelidir?", "Yönetilecek olan şeyler nelerdir?" ve son kertede "Yönetimin sınırı ne olmalıdır?" soruları yönetimsel aklın kendini organize etmesini ve kendine özgü bir doğa oluşturmasını sağlayan temel sorulardır. Buradan hareketle de Foucault, yönetimsellik ile gerçekliğin birbirine sıkı sıkıya bağlandığını, yönetimselliğin gerçekliğin içinde çalıştığını açıkça vurgular. Yönetimselliğe bağlı güvenlik mekanizmaları da "bu gerçeklikten hareketle ona dayanmaya ve onu harekete

²⁶¹ Jessop, s.39.

²⁶² Lemke, *The Birth of Bio-Politics*, s.1.

²⁶³ Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, çev. Aican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, (BD), s.17.

geçirmeye, onun öğelerini kendi aralarında oynatmaya çalışarak işler."²⁶⁴ Nitekim düşünüre göre gerçeklik öğelerindeki bu düzenleme ve hesaplamalar güvenlik düzeneklerinin bir temelini oluşturur.

Gerçekliğin öğeleri ise, insanlar ve şeylerdir. Bu nedenle yönetim, "insanları ilişki içinde olduğu şeylerle"²⁶⁵ yönetmektir. (...) Burada esas öge insanlarla şeylerin bileşimidir ve toprak ya da mülkiyet bir anlamda bunun değişkenlerinden biridir."²⁶⁶ İşte nüfus kavramı tam da burada belirir. Aynı şekilde Özmakas bunu şöyle ifade eder: "Nüfusun politik bir özne haline gelmesi, yönetsellikte birlikte olmuştur."²⁶⁷ Ve nüfus da bu anlamda, Foucault'ya göre, "yönetimin aracı ve amacı olarak belirir. İhtiyaç ve özlemlerin nesnesi, ama aynı zamanda da yönetimin ellerindeki nesne."²⁶⁸ Nüfus bir araçtır. Devletin zenginleşmesini ve büyümesini sağlayan bir araç. Fakat nüfus, aynı zamanda bir amaçtır da. Çünkü devleti zengin ve müreffeh kılabilmek, nüfusu iyi yönetebilmekten geçer. Dolayısıyla yönetimin amacı nüfusu doğru bir şekilde ve amaca uygun idare edebilmektir. Şunu da ifade etmek gerekir ki Foucault için nüfus demek "halk" demek değildir. Foucault bu noktada nüfus ile halk arasında bir ayırım yapar:

*"Politik özne olarak nüfus, önceki yüzyılların hukuki ve politik düşüncesinin mutlak anlamda yabancı olduğu yeni bir kolektif özne olarak nüfus, burada bütün karmaşıklığı ve kırılmalarıyla ortaya çıkmaktadır. Burada hem bir nesne olarak, yani mekanizmaların, belli bir etkide bulunmak üzere kendisine doğru yöneldiği şey olarak ortaya çıktığı gibi, kendisinden şu ya da bu şekilde davranması beklenen bir özne olarak da ortaya çıkar. Nüfus, eski halk kavramını kaplar, ancak bunu fenomenlerin kendisine göre sıralanacağı ve bazı düzeyler korunurken bazılarının eleneceği veya başka biçimlerde korunacağı şekilde yapar."*²⁶⁹

Bu nedenle halk ile nüfus kavramlarını birbirine karıştırmamak gerekir. Halk egemen iktidarın yasaya referansla yönettiği bir insan topluluğudur. Nüfus ise, biyopolitikanın bir canlı türü olarak hedef aldığı insan topluluğuna işaret eder. Peki nüfus neden halkı kaplar? Çünkü iktidarın hedefindeki nüfus tek bir ülkenin sınırları

²⁶⁴ Foucault, GTN, s.46.

²⁶⁵ Ortam, şehir, iklim, salgın, kıtlık, kazalar, yaşlılık vs.

²⁶⁶ Foucault, GTN, ss.86-87.

²⁶⁷ Özmakas, Biyopolitika, s.149.

²⁶⁸ Foucault, GTN, s.95.

²⁶⁹ Foucault, GTN, s.41.

içinde mevcut olan bir öge değildir. Nüfus sınır-aşırı bir şeydir. İktidar yayılabildiği kadar yayılır ve nüfus edebildiği ölçüde nüfusları düzenler. Bu nedenle nüfusun belirli bir coğrafyası yoktur. Başka bir deyişle nüfus sadece bir coğrafyaya özgü bir öge değildir. Öte yandan halk, biyopolitika ortaya çıkmadan önce de vardır. Nüfus ise, Kelly'nin de ifade ettiği üzere, bizzat biyopolitika tarafından oluşturulur: "Biyopolitikadan önce, modern anlamdaki nüfus kavramı yoktur."²⁷⁰ O halde nüfus demek, halk demek değildir.

Bu anlamda yönetimselliğin asli hedefi de nüfusun -biyolojik özellikleri doğrultusunda- şeylerle olan ilişkisini yönetmektir. İnsanların şeylerle olan ilişkisi hakkında gerekli bilgileri temin edecek bilim ise *istatistik*'tir. Foucault'ya göre şeylerin idaresi ve düzeni - devletin refahına ve güvenliğine bağlı olarak- nüfusu, devleti ya da yönetimi etkileyecek negatif ve pozitif etmenleri hesaplayacak istatistik bilimine bağlıdır. Başka bir deyişle "istatistik, devletin devlet hakkında bilmesidir."²⁷¹ İstatistik aracılığıyla nüfusla ve nüfusun temas halinde olduğu şeylerle ilgili bir takım veriler toplanır. Veriler ya da edinilen bilgiler devletin yönetmesi gereken öğeleri, amaca uygun yönetmesi için büyük bir önem arz eder.

Devlet, istatistiksel veriler aracılığıyla insanları sayar ve bu sayımın aracılığıyla "normal" olanı belirler ve "anormal" olanı saptar. Aynı şekilde nüfusu yönetebilmek için nüfusun ihtiyaçları ve talepleri de önceden bilinmelidir. Bu durum nüfusun ömrü, yaşlılık oranı, hastalanma riski ve sağlıklı olma durumuyla da ilgilidir. Bu anlamda "devletin devlet hakkında bilmesi" olan istatistik, Özmakas'ın haklı olarak işaret ettiği gibi, "devlete bir görme biçimi verir ve bu görme biçimi daha önce hiçbir görme tarzının kapsamadığı kadar çok alanı sürekli bir denetime açar."²⁷² Böylelikle nüfusu bir beden gibi düşünen iktidar, nüfusun homeostatik dengesini tutturabilmek için gerekli olan en önemli silahlarından birini edinmiş olur.

İstatistiğin politik iktidarın bir uzantısı olduğunu fark eden Foucault'dan hareketle Ian Hacking, istatistiğin bir bilim olmadığını; ancak bilimler üzerinde çok büyük bir etkisi olduğunu söyler ve istatistiği şöyle tanımlar:

"İstatistik, toplumla ve toplumsal olayların niteliğiyle ilgili hukuksal biçimlerin [yani normların] saptanmasına yardım etti. O, insan bilimlerindeki kavramları

---

²⁷⁰ Kelly, s.4.

²⁷¹ Foucault, GTN, s.274.

²⁷² Özmakas, Biyopolitika, s.152.

*ve sınıflandırmaları yarattı. Dahası istatistiğin tüm birimleri, az da olsa, büyük bürokratik makineler yarattı. İstatistik, yalnızca bilginin elde edildiği bir bilme biçimi olarak düşünülebilir, ama o modern devletin iktidar teknolojisinin bir parçasıdır.*²⁷³

Bu anlamda iktidar, üzerinde çalışacağı bir nesne olarak nüfusu fiilen yönetmeyi başarmak istiyorsa, bu nesnenin bütün süreçlerini ele alan, bu süreçleri inceleyen bir bilgi sistemi oluşturmalıdır. Nüfusun tüm süreçlerine dair bilgiler, Foucault'ya göre, "tam da *ekonomi* olarak adlandırılan bilginin oluşturulmasından asla ayrı düşünülemez."²⁷⁴ İşte "*ekonomi politik*" kavramı da bu noktada devreye girer. Foucault'ya göre ekonomi politik, "yönetim aklının kendini kısıtlamasını mümkün kılan entelektüel araç, hesap ve akılsallık"²⁷⁵ türüdür. Yani yeni siyasal rasyonalite her eyleme müdahale etmek niyetinde değildir. Aksine yeni siyasal akıl serbest bırakır. Zira artık yönetsel akıl, yönetimin aşırılığının bir risk olduğunun farkındadır. Bu nedenle yeni iktidar teknolojisi yönetebilmek için serbest bırakır ve yöneteceği nesnesine daha az müdahale eder. Bu bakımdan ekonomi politik de, daha az masraflı ve daha dolaylı yönetim pratiklerini hesaplayan bir akılsallık türü olarak ortaya çıkar. Bir başka ifadeyle ekonomi politik, yönetme pratikleri ile yönetimin nesneleri arasında bir ekonomik denge kurmaya çalışır. Yani Oranlı'nın da gayet haklı bir biçimde belirttiği gibi, "ekonomi politik açısından ekonomi sorusu her zaman yönetim pratiğinin ekonomiye olan etkileriyle alakalıdır."²⁷⁶ Dolayısıyla da buradaki temel amaç, yönetimi daha az maliyetli kılmaktır.

O halde ekonomi politik doğası gereği ne hukuki ilkelerden ne de yönetsellik öncesi doğal haklardan hareket eder. O, doğası gereği ekonomik ilkelerden hareket eder: "Ekonomi politik bizi yönetim pratikleri üzerine düşünüyor ve bu pratiklerin hukuken meşru olup olmadığını sorgulamıyor. Bu pratiklerin kökenleri değil, etkileri üzerinde duruyor."²⁷⁷ Örneğin ekonomi politik, hükümlerin vergi toplamasına izin veren hukuki ilkeleri tespit etmez. Fakat bu vergilerin toplanması durumunda, bunun yaratacağı etkiler üzerine düşünür. Bu

²⁷³ Ian Hacking, "How Should We Do the History of Statistics?", **The Foucault Effect: Studies in Governmentality**, Ed: Graham Burchell, Colin Gordon, and Peter Miller, The University of Chicago Press, Chicago, 1991, s.181.

²⁷⁴ Foucault, GTN, s.95.

²⁷⁵ Foucault, BD, s.14.

²⁷⁶ İmge Oranlı, Biyopolitikanın Doğuşu ve Foucaultcu Eleştiri, **Cogito Dergi**, Sayı: 70-71, 2012, s.46.

²⁷⁷ Foucault, BD, s.16.

anlamda Foucault'ya göre siyasal rasyonalite odak noktasını, yönetim pratiği gerçekleştiği anda, bu pratiğin olumsuz sonuçlar doğurup doğurmayacağı üzerine çevirir. Dolayısıyla ekonomi politik yaşamın düzenlenmesinde etkin bir rol oynar. Ekonomi politığın yaşamla olan ilişkisini Baştürk şöyle ifade eder: "Ekonomi politik, yaşamın üretilmesine zemin hazırlayan ve devleti buna göre biçimlendiren bir akıl yürütme biçimidir."²⁷⁸

Şimdi, birkaç adım geriye giderek başa dönecek olursak eğer; yönetimselliğin bizzat gerçekliğin içinde çalıştığını, gerçekliği düzenlediğini ve gerçeklikten beslendiğini çok açık bir biçimde görmekteyiz. Yönetimselliğin kendine özgü doğasının oluşmasına olanak sağlayan şey gerçekliğin düzenlenmesinin gerekliliğidir. Ne var ki, buradaki doğa kavramı, bir insan doğasına ya da doğal haklara gönderme yapmaz. Zira Foucault'ya göre doğa kavramı, ekonomi politığın ortaya çıkışıyla radikal bir biçimde değişmiştir: "Ekonominin gözünde doğa, iktidarın dokunduğu takdirde, gayrimeşru olacağı, korunmuş ve kökensel bir alan değildir. Doğa, yönetimselliğin icrasının bizatihi içinde bulunur, bu icranın altından akar ya da onu kat eder. Bir anlamda onun kaçınılmaz alt derisidir."²⁷⁹ Çünkü yönetilen nesnelerin kendilerine özgü doğaları vardır. Ve yönetim pratikleri, nesnelerin kendine has olan bu doğasını dikkate almak zorundadır. Bu nedenle yönetsel akıl, başarılı olmak istiyorsa bu doğayı dikkate almak zorundadır. Nitekim yönetsel aklın bu doğası liberal yönetimselliğin genetiğini oluşturacaktır.

3.2.2.3 Yeni Bir Yönetim Sanatı Olarak Liberalizm

Foucault yönetimselliğin tarihini incelerken 17. yüzyıldan itibaren devletin varlığını korumak, onu güçlendirmek ve devleti her türlü zorluğa karşı ayakta tutabilmek için "devlet aklı"²⁸⁰ dediğimiz bir siyasal tekniğin ortaya çıkışından bahseder. Devlet aklı yönetimde sınırsız bir yetkiye sahipti. Foucault'ya göre "polis"²⁸¹, devlet aklının bir iç uzantısını oluşturuyordu. Bu iç uzantı sonsuz ve

²⁷⁸ Efe Baştürk, "Michel Foucault'da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik ve Güvenlik", **FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)**, Sayı:14, 2012, (Foucault'da Liberalizm Eleştirisi), s.72.

²⁷⁹ Foucault, BD, s.17.

²⁸⁰ Devlet aklı, yönetimin ilkelerinin akılsallaştırılmasıdır. Yönetim pratiğinin akılsal bilginin bir nesnesi konumuna gelmesidir.

²⁸¹ Burada kullanılan polis kavramı bugünkü anlamıyla düşünülmemelidir. Polis, devletin iç düzeni ve kuvvetleri bakımından devletin büyümesi, gelişmesi ve refahıyla ilgilenir. Bu nedenle Foucault, "polis" kavramını, kurucu ögesi insan etkinliği olan bir politik teknik olarak tanımlar. (bkz. Foucault, GTN, s.271.)

sınırsız yetkilere sahiptir. Foucault'ya göre 18. yüzyıldan itibaren devlet aklını içerden kısıtlayacak yeni bir düzenleme doğar. Doğmakta olan bu yeni düzenleme, yeni bir siyasal rasyonalitenin, yeni bir "yönetimsel aklın" doğuşuna işaret eder. Foucault yönetim pratiğinin bu akılsallığının, yönetimin aşırılığı ya da yönetimin hangi noktada aşırıya kaçtığıнын belirlenmesi üzerinden ölçüldüğünü söyler. Yani temel amaç "yönetimin aşırılığını" engellemektir.²⁸² Çünkü, Foucault'ya göre, merkantilizmden doğacak olan rekabet sınırlandırılmak isteniyorsa ve "Avrupa dengesi"²⁸³ korunmak isteniyorsa yönetime içerden getirilecek böyle bir kısıtlama yapılması zorunludur.

Merkantilizmin²⁸⁴ en önemli özelliği "parasallığa dayalı olmasıdır."²⁸⁵ Örneğin bir ülke, kalkınabilmek ve güçlenebilmek için dünya üzerindeki belirli altın miktarını kullanmak zorundadır. Kullanılacak miktar da müşterek stoktan alınacağı için, bir ülke zenginleşirken bu stoklara ortak olan diğer ülkeler fakirleşir. Dolayısıyla içerde ve dışarıda (Avrupa dengesini korumak bakımından) bir ülkenin "yönetim aşırılığını" engellemek çok mühim bir hale gelir. Foucault 18. yüzyıldan itibaren "yönetim aklının kendini kısıtlamasını mümkün kılan entelektüel araç, hesap ve akılsallığın"²⁸⁶ *ekonomi politik* olduğunu söyler. Ekonomi politığın temel amacı, devletin zenginleşmesi ve halkın refahıdır. Yaşam için zorunlu olan kaynakların birbirine paralel ve birbiriyle bağlantılı bir şekilde kullanılması ve genişletilmesidir. Foucault'ya göre ekonomi politikla beraber, "bütün bu eleştirel yöntemsel akıl sorunu, nasıl fazla yönetilemez sorusu etrafında"²⁸⁷ dönecektir.

Ekonomi politikla beraber yönetim pratiğinin kendine özgü bir doğallığı oluşur. Fakat bu doğallık Foucault'ya göre, yönetilen şeylerin kendine özgü doğalarının olmasında kaynaklanır. Çünkü yeni bir "öz-düzenleme"²⁸⁸ olarak ekonomi politik ilk olarak şeylerin bir doğası olduğunu kabul eder. Esas olan şey bu

---

²⁸² Ayrıntılı bir tartışma için bkz. Foucault, BD, ss.12-14.

²⁸³ Foucault, Avrupa dengesi ve uluslararası ilişkiler sorununu -ekonomik hakikat ve piyasa sorunuyla beraber- liberal yönetim sanatının en önemli özelliklerinden biri olarak görür. (bkz. Foucault, BD, ss.43-61.)

²⁸⁴ "Merkantilizm, (...) üretimin ve ticaret yollarının bazı ilkelere dayanarak belli bir şekilde örgütlenmesidir. Bu ilkelerin ilki devletin parasal birikimle zenginleşmesi, ikincisi nüfus artışıyla kuvvetlenmesi, üçüncüsü de dış kuvvetlerle sürekli olarak belli bir rekabet içinde olmasıdır." (Foucault, BD, s.7.)

²⁸⁵ Foucault, BD, s.44.

²⁸⁶ Foucault, BD, s.14.

²⁸⁷ Foucault, BD, s.15.

²⁸⁸ Foucault, BD, s.14.

doğaya müdahale etmek değil bu doğaya uyum sağlamak, ona ayak uydurmaktır. "Doğa" der Foucault, "yönetimselliğin icrasının bizatihi içinde bulunur, bu icranın altından akar ya da onu kat eder. Bir anlamda onun kaçınılmaz alt derisidir."²⁸⁹ Bu doğaya ne kadar uyulursa o kadar başarılı olunacaktır; ya da tersine, bu doğadan ne kadar uzaklaşırsa da o kadar başarısız olunacaktır. Bu anlamda yönetim pratiğinin doğası "şeylerin doğası"yla olan uyumdan gelir. Başarı ya da başarısızlığın ölçütünü şeylerin doğasıyla olan uyum ya da uyumsuzluk belirleyecektir. Nitekim "şeylerin doğası"ndan hareket etmek, şeylerin hareketini gözlemlemek ve şeyleri sürekli hareket halinde olmaya teşvik etmektir. Şeyler, eğer gerçekliğin bir parçasıysa, yönetimsellik bu şeylerin içine nüfuz etmeyi amaçlar. Bu nedenle Foucault'ya göre yönetsel akıl gerçekliği düzenler ve "gerçekliğin öğelerinin kendi aralarında oynamalarını sağlar."²⁹⁰

Şimdi, kendi kendini kısıtlayan yönetim sanatındaki bu yeni akılsallık türü nedir? Son tahlilde, şeylerin doğasına doğrudan müdahale etmek yerine onlara uyum sağlamayı benimseyen bu yeni politik tekniğin adı nedir? Foucault'ya göre bu yeni politik tekniğin adı "liberalizm"dir. Liberalizm²⁹¹ devlet aklını inkar etmez, onu olumsuzlamaz; tam aksine onu güçlendirir. Devlet aklını güçlendirmenin yolu ise, onun yönetim aşırılığını engellemekten ve onun bu konuda "tutumlu" olmasını sağlamaktan geçer: "Yönetim tutumluluğu sorunu, liberalizm sorunu demek."²⁹² Liberalizmin, ekonomi politikle sunduğu yönetim modeli yeni bir "hakikat rejiminin" oluşmasını varsayar. Hakikat rejimi, Foucault'nun da ifadesiyle, "herhangi bir hakikat

---

²⁸⁹ Foucault, BD, s.17.

²⁹⁰ Foucault, GTN, s.46.

²⁹¹ Tezimizin üçüncü bölümünün başlığını "biyopolitika" olarak attık. Fakat bu bölümün içerisinde biyopolitika kavramını -özellikle yönetimsellik kısmına geçtikten sonra- pek kullan(a)madık. Bunun nedeni "Güvenlik Toprak Nüfus" seminer dizisiyle beraber Foucault'nun rotayı yönetimsellik analizine çevirmesidir. Zira Foucault'ya göre yönetim kavramı, bizi çağımızın iktidar teknolojisine yani liberal yönetim sanatına götürecektir. Bu nedenle Foucault, biyopolitikanın yaşamı ve nüfusu nasıl idare ettiğini anlayabilmek için liberalizmin kendine özgü olan bu yönetsel doğasının bilinmesi gerektiğini söyler:

"Bu sene size biyopolitika üzerine ders vermek istiyordum. İncelemekte olduğum bütün bu problemlerin merkezinde nüfus dediğimiz şeyin bulunduğunu göstermeye çalışacağım. Dolayısıyla, biyopolitika da buradan hareketle ortaya çıkabilecek. Ama bana öyle geliyor ki biyopolitikanın analizini ancak size bahsettiğim bu yönetsel akıl sistemini, başta yönetsel aklın içinde bulunan ekonomik hakikat olmak üzere, hakikat sorunu diyebileceğimiz bu genel rejimi kavradıktan sonra yapabiliriz. Bu nedenle öncelikle, devlet aklına karşı gelen -ya da temel ilkelerine dokunmasa bile onu kökten değişikliğe uğratan- liberalizm sisteminin esaslarını anlamak gerekli. Ancak ondan sonra biyopolitikanın ne olduğunu kavrayabiliriz." (Foucault, BD, ss.22-23.)

²⁹² Foucault, BD, s.26.

kanunu değil, belli bir söyleme dair, doğru ya da yanlış olarak tanımlanabilecek önermelerin belirlenmesini sağlayan kuralların tümüdür."²⁹³

Foucault'ya göre hakikat rejiminin mekanı ise "piyasa"dır. Piyasa, Foucault'ya göre, "bir tür hakikatin yansımasıdır."²⁹⁴ Piyasa, alışverişi, üretimi, talep ve ihtiyaçları birbirine bağlayan bir sahadır. Bu sahada doğru fiyatlandırma, aynı zamanda yönetimin doğruluğunu ve yanlışlığını belirler. Bu anlamda piyasa, bir doğruluk-yanlışlık ölçütüdür ve hakikatin ürettiği doğru ve yanlışla göre bireylerin tutum ve davranışlarının "yönlendirilmesi" söz konusudur. Bu anlamda, Baştürk'ün de haklı olarak ifade ettiği gibi, hakikat, "bir doğruluk şablonu olarak ortaya çıkar ve uyulması gereken kurallar ya da izlenmesi istenen rollerin dökümünü ortaya çıkartır."²⁹⁵ O halde bu ilginç yöntemle beraber liberal yönetimsellik bir hakikat rejimiyle işler. Birey ise bu hakikat rejimi içerisinde, piyasa sahasında kendi öznelliğini gerçekleştirir. Birey kendini piyasa ekonomisinin içerisinde var eder ki; Baştürk'e göre "piyasa, neoliberal öznenin kendi hakikatine ulaştığı bir *polis* biçimini andırır."²⁹⁶

Bu anlamda piyasa, yönetim pratiğinin kendi belirlediği ölçütlere uymasını ister. Yönetimselliğin hareketini belirleyen bu strateji, yönetim pratiğinin faydacılık üzerinden işleyeceği anlamına gelir. Başka bir ifadeyle, "yönetimin yetki alanı bundan böyle, yönetimin neyi yapması ya da yapmamasının faydalı ya da faydasız olacağı üzerinden tanımlanacaktır."²⁹⁷ Yönetim pratiğine dair yeni bir yönetim teknolojisi olarak doğar faydacılık. Yönetim pratiği bütün eylemlerini fayda ilkesi üzerinden hesaplayarak işler. Yönetim pratiğini bu şekilde eylemeye zorlayan şey ise dağıtıcı adalet ilkesiyle işleyen piyasa ekonomisidir. İçerden gelen bu müdahale yönetimselliğin hareket alanını belirler. Piyasanın, yönetimi faydacı bir stratejiye itmesi beraberinde piyasa içerisinde kendi öznelliklerini kuracak olan bireylerin çıkarları doğrultusunda "rekabet" etmelerini getirecektir.

Foucault'ya göre, bu yeni akılsallık türünün hiçbir şeye dokunmamayı kabul etmesi, şeyleri kendi doğal akışı içerisinde gözlemlemesi ve oluşabilecek tepkileri önceden hesaplaması; aynı zamanda, bir güvenlik politikası gerektirir. Çünkü temel

---

²⁹³ Foucault, BD, s.32.

²⁹⁴ Foucault, BD, s.29.

²⁹⁵ Baştürk, Foucault'da Liberalizm Eleştirisi, s.66.

²⁹⁶ Baştürk, Foucault'da Liberalizm Eleştirisi, s.73.

²⁹⁷ Foucault, BD, s.37.

amaç şeyleri kendi haline bırakmak ve arzu akışlarını gözlemlemektir. Dolayısıyla buradan doğabilecek olası risklerin ve tehlikelerin kimseye zarar vermemesi gerekir. Liberalizmin üstlendiği sorumluluk çok ciddidir. Zira deneyim dünyasında bir çok gerçeklik mevcuttur. Gerçekliklerin düzenlenmesi ve idaresi ise olasılıklar ve hesaplamalar üzerinden yapılır. Bu bakımdan güvenlik, gerçeklik içinde çalışır. Gerçeklik üzerinde oynama yapar: "Nihayet güvenlik, (...) gerçekliğin içinde çalışmayı deneyecektir, belirli bir analiz ve düzenek dizisi sayesinde ve bunların içinde, gerçekliğin öğelerinin kendi aralarında oynamalarını sağlayacaktır."²⁹⁸

İşte güvenliğin görevi tam da bu gerçeklikleri düzenlemektir. Güvenlik düzenekleri, olasılık hesapları ve risk yönetimi aracılığıyla yeni bir iktidar ekonomisi yaratır. Bir olasılık ve risk hesabı yönetimi olan liberalizm yasak koymaz, emir vermez ama; serbest bırakır. Bu serbestlik gerçekliğin hareketini ve fiziki koşullarını belirler. Gordon'un söylediği üzere "liberal teori, yönetimin üzerine gitmek zorunda olduğu gerçekliğin doğasını olduğundan daha az sorunsallaştırır."²⁹⁹ Dolayısıyla ortaya çıkan politik teknoloji tam anlamıyla, insanların ne yapacağını önceden hesaplayan, nüfusun hareketini önceden kestiren, nüfusun hangi davranış biçimlerinde çıkarına yöneldiğini düşünen bir "şeylerin idaresi" fikrine tekabül eder. Bütün bunlar insan "doğa"sı ögesine müdahalede bulunmanın birer yoludur. Bu anlamda Foucault, liberalizmi, gerçeklikle politika arasına hiçbir mesafenin girmesine izin vermeyen bir politik teknik olarak tanımlar.

Şimdi, liberalizmin "serbest bırakmayı" seçmesi ve nüfusu idare edebilmesi için yeni özgürlük alanlarının inşasını gerektirir. Fakat yeni özgürlük alanlarını inşa etmeden önce, bu serbestlik alanı içerisinde nüfusun hareketini sağlayan şeyi; yani *arzuyu* izlemek gereklidir. Çünkü arzu, "tüm bireyleri harekete geçiren şeydir."³⁰⁰ Daha sonradan Dardot ve Laval, liberalizmin kabul ettiği genel insan portresini şöyle tanımlayacaklardır: "Liberal politikanın ufku ve referansı, kendi çıkarının peşinde koşan, özsevgisini tatmin etmeye çalışan ve kendisini harekete geçiren tutkulu motivasyonlarla tanımlanan bir yeni insandır. Bu noktada (...) liberal politika bir

---

²⁹⁸ Foucault, GTN, s.46.

²⁹⁹ Gordon, s.18.

³⁰⁰ Foucault, GTN, s.67.

insan doğasını veri kabul eder: Tutkularına zincirle bağlı, kazanç ya da övünme zevkleriyle hareket eden arzu varlığı."³⁰¹

Eğer birey bir "arzu varlığı" olarak tanımlanıyorsa, bireylerden oluşan bütünsel bir kitle olan nüfus da doğal olarak arzunun etkisi altındadır. Artık liberalizme göre, istençler ve arzular gerçeğin ta kendisini oluşturur. Bu durum arzu akışlarının bir krokisini çıkarmaya yarar ve arzu akışları bu şekilde yönlendirilir. Bu "arzu oyunu sayesinde" der Foucault, "kolektif çıkar üretilir ve hem nüfusun doğallığının, hem de onu idare etmek için gereken araçların olası yapaylığı burada belirir."³⁰²

Bu anlamda liberal paradigmanın temel işleyişi esas itibarıyla nüfusa nasıl "evet" deneceğinden geçer. Kuşkusuz bu da "özgürlükle" derinden ilişkilidir. Nitekim Foucault özgürlük talebinin ekonominin kapitalist biçimlerinin gelişmesinin koşullarından biri olduğunu söyler. Hatta Foucault'ya göre bu durum, "inkâr edilemezdir."³⁰³ Yeni yönetim pratiği bu bakımdan özgürlükten istifade eder, hatta ondan beslenir. Lemke'nin ifadesiyle, "liberal yönetim biçiminin vazgeçilmez şartını oluşturan ve onun özgün iktidar icra biçimlerini şekillendiren, öznelerin etkinliği ve özgürlüğüdür."³⁰⁴ Özgürlüğe duyulan bu ihtiyaç beraberinde zorunlu olarak özgürlüklerin üretilmesini gerektirir. Bu nedenle, "yeni yönetim sanatı özgürlüklerin idarecisi olarak öne çıkacaktır."³⁰⁵ Piyasa özgürlüğü, üretici ve tüketici özgürlüğü, mülkiyet hakkı, tartışma özgürlüğü ve hatta ifade özgürlüğü; yeni yönetim sanatının üretmekle ve idare etmekle mükellef olduğu özgürlüklerden bazılarıdır.

Kısacası liberal yönetim sanatı, kendi işleyişi için davranış özgürlüğüne ihtiyaç duyar. Fakat özgürlük, "hazır bulunan ve uyulması gereken bir alan değil, (...) anbean, devamlı olarak inşa edilen bir şeydir."³⁰⁶ Anlaşılan o ki, Foucault, liberalizmin özgürlüğü doğal bir veri olarak görmediğini; fakat onu her an inşa etmeye, ortaya çıkarmaya ve üretmeye niyet ettiğini söyler. Zira "arzu"yu yönetebilmek için özgürlük, liberalizm için hayati bir öge niteliğini taşımaktadır. Artık insan da bu "özgür" dünyada, kendi arzusu doğrultusunda "özgürce" eyler.

³⁰¹ Pierre Dardot ve Christian Laval, **Dünyanın Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme**, 2. Baskı, çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, s.22.

³⁰² Foucault, GTN, s.67.

³⁰³ Foucault, GTN, s.47.

³⁰⁴ Lemke, Politik Aklın Eleştirisi, s.263.

³⁰⁵ Foucault, BD, s.54.

³⁰⁶ Foucault, BD, s.55.

Dardot ve Laval'in ironik bir biçimde ifade ettiği üzere, "arzusunun yönlendirdiği insan dünyayı öğrenir ve kendini dönüştürür. Sabit meşguliyeti aracılığıyla kendi servetini yaratır, dünyayı güleryüzlü bir bahçe haline getirir."³⁰⁷

Özgürlüğe göbek bağıyla bağlanmış olan liberalizm, özgürlük üretimini "güvenlik ilkesine" göre gerçekleştirir. "Özgürlüğün maliyetinin" hesaplanması gerekir. Çünkü liberal özgürlük sınırsızca uygulanmaz. Lemke'nin de ifade ettiği gibi, "özgürlüğün *üretim bedeli* ne kadardır?"³⁰⁸ sorusu, liberalizmin üzerinde kafa yorduğu en önemli sorudur. Temel amaç hem bireysel çıkarların hem de kolektif çıkarların karşılıklı olarak korunmasıdır. Özgürlüklerin üretiminin sınırları ve hangi koşullarda tehlike oluşturmayaacağı önceden belirlenir. Şirketler ve işçilerin güvenliği, kazalar, salgınlar önceden hesaplanır. Güvenlik, yeni yönetim sanatının en temel paradigmasını oluşturur. Bu paradigmanın sloganı ise "tehlikeli yaşamaktır." "Tehlikeli yaşama" karşı güvenlik. Foucault'ya göre, liberalizmin kendine biçtiği esas rol, "hep bu *tehlike* kavramının etrafında," yani, "bireylerin özgürlüğü ve güvenliği arasında her an hakemlik edeceği bir mekanizma yaratmanın"³⁰⁹ etrafında döner. Bu anlamda liberalizm, güvenlik ve özgürlük oyununu yönetmekten geçer. Biyopolitika ise, liberal yönetsellik aracılığıyla hem bedenlerin dolaylı yönetimi üzerinden işler hem de her an her şeyin olabileceği dünyada bireylerin çıkarlarını ve nüfusların yaşamlarını korumayı üstlenir.

3.2.2.4 Neo-liberalizm ve Öznelliğin Üretimi

Şu ana kadar, genel itibariyle, biyo-politikanın temas ettiği "güvenlik" ve "nüfus" politikalarını ele aldık. Bu çizdiğimiz şema, sanki Foucault'da biyo-politikanın bireyi ikinci plana attığını düşündürtebilir. Ancak iktidarın dümeni nüfusa kırması "bireyi tümünden önemsiz bir konuma itmez."³¹⁰ Tam aksine iktidar, neo-liberalizm aracılığıyla yeni öznellikler üretir. Söz konusu öznellik alanlarının üretimi olan bireyselleştirme politikasının temel düsturu "girişimci" bireyler yetiştirmektir. Öyle ki, neo-liberal dünya kendini "özneyi *girişim* teması etrafında inşa etme çabasıyla"³¹¹ var eder. Girişim, öznenin ekonomik alanda gerçekleştirdiği her türlü faaliyeti içerir. Girişimciliğin öznenin temel uğraşı haline gelmesiyle özne,

³⁰⁷ Dardot ve Laval, s.23.

³⁰⁸ Lemke, Politik Aklın eleştirisi, s.265.

³⁰⁹ Foucault, BD, s.56.

³¹⁰ Özmakas, Foucault: İktidardan Biyoiktidara, s.72.

³¹¹ Özmakas, Foucault: İktidardan Biyoiktidara, s.72.

"ekonomik alanı kendisi için asli habitat alanı olarak belirler" ve "boş zaman eylemlerini dahi bu alana göre kodlamaya başlar."³¹² Bu nedenle, Foucault'ya göre, tüketim toplumundan üretim toplumuna çoktan geçilmiştir artık.

Yukarıda ifade ettiğimiz nedenlerden ötürü Foucault, yönetimselliğin iki biçimi olan liberalizm ile neo-liberalizm arasında bir ayrım yapar. Bu ayrım, daha çok yönetimin amacı üzerinden temellendirilir. Liberalizm, yönetimselliğin doğasına yönelik bir akılsallaştırmanın nasıl olabileceğini sorgular. Yani bu sorgulama, yönetsel aklın nasıl işleyeceğine ve nasıl yönetmesi gerektiğine dair bir sorgulamadır: "Daha az yönetimle daha fazla devlete yöneliş."³¹³ Neo-liberalizm ise yönetim tekniklerinin piyasa ekonomisinde uygulanması sonucu ortaya çıkar. Foucault'ya göre "piyasa ekonomisinin temel ilkelerinin hangi noktaya kadar genel yönetim sanatını etkileyebileceğini görmek için neo-liberaller klasik liberalizme belli değişiklikler getirmek zorundaydılar."³¹⁴ Bu nedenle iki model arasındaki fark iktidarın amacı ve hedefi bağlamında açığa çıkar. Fakat Baştürk'ün de ifadesiyle neo-liberalizm, insan doğasına -buna ilaveten insan davranışlarına ve güdülerine- değinen daha kapsayıcı³¹⁵ bir düşüncedir.

Özellikle piyasa sahasında insanın davranış alanlarının yapılandırılması, insanları rekabet etmeye zorlar. Read'e göre neo-liberalizm, "rekabeti toplumsal ilişkilerin genel matrisi haline dönüştürür."³¹⁶ İşte neo-liberal özne de kendini bu rekabet ve çıkar ortamında gerçekleştirmek mecburiyetindedir. Bireyin kendi öznelliğini yaratması fikri "*homo economicus*" modeline gönderme yapar. "*Homo economicus*" ekonomik özneyi ifade eder; "bir girişimcidir, bir şirket, kendi kendisinin şirketi."³¹⁷ Bu anlamda neo-liberalizmin üzerinde en çok kafa yoracağı şey "rekabet dinamiği"dir. Çünkü piyasaya dayalı toplum sürekli kurmak, inşa etmek ve üretmek zorundadır. Üretimin artması için yeni girişimci ruhlara ihtiyaç vardır. O halde, Oranlı'nın da söylediği üzere, *homo economicus*, "çevresindeki ilişkilere

---

³¹² Özmakas, Foucault: İktidardan Biyoiktidara, s.72.

³¹³ Foucault, BD, s.85.

³¹⁴ Foucault, BD, s.111.

³¹⁵ Baştürk, Foucault'da Liberalizm Eleştirisi, s.73.

³¹⁶ Jason Read, "Homo Economicus'un bir Soykütüğü: Neoliberaliz ve Öznelliğin Üretimi", çev. Şeyda Öztürk, **Cogito Dergi**, Sayı:70-71, YKY, 2012, s.84.

³¹⁷ Foucault, BD, s.190.

duyarlılık gösterebilen, kendisini çevresine göre ayarlayabilen bir özelliğe sahiptir; bu uyum gösterme ya da ayarlama pratiğinin kendisi özneyi 'ekonomik' kılar."³¹⁸

Neo-liberalizmin yönetim stratejisindeki bu değişimi, insanın tutum ve davranışlarına olan bu müdahalesi, ortaya yeni bir insan "antropolojisi" çıkarmaktadır. Read'e göre bu yeni insan antropolojisi, "rekabet antropolojisidir."³¹⁹ Neo-liberalizmin insan davranışlarına olan bu müdahalesi insanın doğasına yönelik bir müdahaledir, ki bu da yeni bir "insan doğası"nın üretimini ifade eder. İnsan davranışlarının yönetiminin bu şekilde gerçekleşmesi, neo-liberalizmin amacının insan davranışlarına ve bedenine doğrudan değil de, dolaylı olarak müdahale ettiğini gösterir. Koşullar ve alanlar inşa edilerek insanlar sistemin istediği davranışları uygulama konusunda yönlendirilir.

Bu anlamda piyasa alanında öznenin kendini gerçekleştirme süreci, yeni özgürlük alanlarının yaratılmasını zorunlu kılar. Neo-liberalizm, "bırakınız yapınlar" mantığıyla hareket ederek yeni özgürlük alanları açar ve açtığı bu alan içerisinde *homo economicus*'un ekonomik faaliyette bulunarak kendini gerçekleştirmesini ister. Çünkü özgürlük, "bireyin özneleşmesinin en önemli aracıdır, zira bireyin kendini gerçekleştirmesi için özgürlüğe ihtiyacı vardır."³²⁰ Neo-liberalizm için olmazsa olmaz olan şey özgürlüktür. Nitekim Foucault da liberalizmin belli özgürlükler olmadan işleminin mümkün olmadığını söyler. Neo-liberalizmin özgürlükle olan bu bağı, onu özgürlüğü üretmeye ve düzenlemeye mecbur kılar. Başka bir ifadeyle neo-liberalizm, ayakta kalabilmek, varlığını sürdürebilmek ve işlevsel olabilmek için özgürlükler icat etmeye mahkumdur. Yani yeni özgürlük alanlarının ve zeminin yaratılma zorunluluğu vardır. Çünkü neo-liberalizm özgürlükten beslenmektedir. Keza Foucault'ya göre "yeni yönetim aklının özgürlüğe ihtiyacı var, yeni yönetim sanatı özgürlüklerden istifade ediyor. Özgürlüklerden istifade ediyor olması beraberinde özgürlükleri üretme zorunluluğunu getiriyor. Özgürlükleri üretmeye ve düzenlemeye mecbur. Yeni yönetim sanatı özgürlüklerin idarecisi olarak öne çıkacaktır."³²¹

---

³¹⁸ Oranlı, s.49.

³¹⁹ bkz. Read, s.85.

³²⁰ Baştürk, Foucault'da Liberalizm Eleştirisi, s.74.

³²¹ Foucault, BD, s.54.

Bu bakımdan Foucault açısından neo-liberalizm, bireye "ben senin için ihtiyacın olan her şeyi üreteceğim" der ve bireyi piyasa sahasında rekabet ve sürekli üretim halinde olması konusunda serbest bırakır. Bireyin kendi öznelliğini kazanması, kendini gerçekleştirme piyasayı da güçlendirecektir. Dolayısıyla neo-liberalizmin sunduğu özgürlükler ile piyasa arasında bir bağlantı vardır. Özgürlüklerin idaresi ile piyasa arasındaki bu bağıntı devletin ekonomik biçimde yapılandığını ve neo-liberalizmin siyasi bir ideoloji değil de insanın doğasına ilişkin bir sistem olduğunu gösterir. Çünkü neo-liberalizm, hakikat üretimiyle beraber belirli bir doğruluk-yanlışlık tablosu çizmekte ve bireyin tutum ve davranışlarını bu doğrultuda yönetmektedir. Zamanla bu yeni yönetim sanatı bireyi kendi yarattığı hakikatin doğru olduğuna ikna edecek ve bireyin edimlerini daha önceden belirlenmiş olan bu normlara yönlendirecektir. Bir nevi, bireyin önceden belirlenmiş olan normu/normları "içselleştirme" söz konusudur. Bu anlamda Baştürk haklı olarak neo-liberalizmin, "siyasal rejimin yönetimini değil, doğrudan doğruya bireyin yönetimini üstlendiğini"³²² söyler. Yeni liberal yönetimsellik insan doğasına, yani tutumlarına, davranışlarına ve güdülerine yönelmiştir. Bu bakımdan piyasa, "doğal bir yasanın ontolojik gerçekliğinden başka bir şey değildir ve bireylerin içkin doğalarını gerçekleştirme projesidir."³²³

Dolayısıyla Foucault'ya göre '*homo economicus*' modelinin ortaya çıkmasıyla birlikte "bırakınız yapsınlar" mantığı ve yeni özgürlük alanlarının inşa ve idaresi beraberinde önceden kestirilmesi güç "riskleri" de doğurur. İşte yeni yönetim sanatı da önceden kestirilmesi güç olan bu riskleri önceden hesaplamak ve tahmin etmekle mükelleftir. "Risk politikası" yeni "güvenlik" politikasının zeminini hazırlar. Özgürlükler üretilip rekabet arttıkça oluşabilecek olası risk ve kazaları önlemek amacıyla sürekli olarak güvenlik düzenekleri devreye sokulur. Yeni yönetim sanatının esas hedefi yaşamı üretken kılmaksa; yaşamı güvenli kılmak ve özgürlükleri korumak da onun sorumluluğundadır. Bu bakımdan iktidar kendini doğrudan göstermez. Daha çok kendini ekonomik ilişkiler bağlamında gösterir ve her fırsatta da kendini yeniden üretir. Zira Foucault, liberalizmi "amaçları doğrultusunda

³²² Baştürk, Foucault'da Liberalizm Eleştirisi, s.73.

³²³ Baştürk, Foucault'da Liberalizm Eleştirisi, s.77.

hareket eden ve kendi üzerine düşünerek kendini sürekli yeniden düzenleyen bir praksis olarak"³²⁴ düşünür.

Sonuç olarak yönetimselliğin ekonomik düzene endeksli bir hale bürünmesi ise onun yeni bir forma ulaştığının bir göstergesidir. Bu ise yönetimselliğin kendi kendini yenilediğini ve içinde bulunduğu açmazlardan kurtulmanın yeni bir yolunu bulduğunu ifade eder. Ekonomiye endeksli yönetim fikri temelde nüfusun ekonomik düzene entegre edilmesini, bireylerin özgürlük ve güvenliğinin de ekonomik temelli inşa edilmesi gerektiğini savunur. Yaratılan "risk politikaları" üzerinden yeni özgürlük alanlarının inşa edilmesi ve insan yaşamının güvenliğinin sağlanması ise tali hedeflerdir. Çünkü ekonomik büyümenin ve toplumsal şirketleşme modelinin yaygınlaşabilmesi için yeni "özgürlük alanlarına" ve insan yaşamının "güvenliğine" ihtiyaç vardır. Dolayısıyla buradan, temel hedefin, insan özgürlükleri ya da yaşam güvenliği değil; aksine, devletin ekonomik büyümesi ve ekonomik düzene bağlı bir devletin inşa edilmesi olduğu sonucu çıkar. Nitekim liberalizm, ekonomik sistemin işeyişi için sadece insan yaşamını değil; aynı zamanda tarımı, hukuku, teknikleri ve eğitimleri, hatta ve hatta coğrafi bir unsur olan iklimi bile ekonomi temelli yönetimselliğin içine dahil eder.

---

³²⁴ Oranlı, s.45.

SONUÇ

Tezimizin odak noktasını oluşturan Foucault'da "iktidar ve beden" arasındaki ilişkileri incelerken, genel itibariyle iktidarın bedeni hangi düzeylerde kuşattığını ve bu ilişkilerden hareketle modern bireyi oluşturan tarihsel koşulları ele almaya çalıştık. Bu hususta, iktidar ilişkilerinin güncel yaşamın her alanında olduğunu göstermeye çalıştık. Ancak iktidarın yaşamın her alanında mevcut olabileceği ve onun her yerden gelebileceği düşüncesi bir bedenin özgürlüğü olup olmadığı sorununun getirmektedir. İktidarın yoğun kuşatması altında olan bir beden nasıl özgürleşebilir? Gerçekten de Foucault'ya yöneltile eleştirilerin önemli bir bölümünü bu soru oluşturur. Örneğin Fraser, iktidarın bu denli karmaşık ve mikro oluşumları karşısında özgürlüğün neredeyse imkansız olduğu yönünde bir görüş bildirir.³²⁵ Aynı şekilde Lemke; Jürgen Habermas, Michael Walzer ve Charles Taylor gibi düşünürlerden oluşan bir grubun Fraser'le aynı görüşü paylaştığını belirtir. Bu düşünürlere göre Foucault, "tahakküme neden direnmek gerektiğini, itaat etmenin nesinin yanlış olduğunu, neden belli pratiklere direnmemiz gerekirken diğerlerini benimsememiz gerektiğini açıkça belirtmeyi olanaksız hale getiren geniş çaplı bir iktidar kavramını benimsemektedir."³²⁶

Öncelikle belirtmek gerekir ki; Foucault'da iktidar ve beden ilişkilerini incelerken genel itibariyle Foucault'nun bu ilişkileri çözümleme tarzı olan soybilimsel çalışmalarına ağırlık verdik. Foucault soybilimsel araştırma yöntemiyle iktidar(lar)ın insanları sürekli olarak değiştirilemez kimliklere bağlamaya çalıştığını göstermeye çalışır. Ancak soybilimsel yöntem, Foucault için, aynı zamanda eleştirel nitelikli bir yöntemdir de. Ya da tam tersi bir ifadeyle Foucault, eleştirinin ereksel olarak soybilimsel bir niteliği olduğunu şu şekilde açıklar: "Öte yandan bu eleştiri, olma biçimimizden bizim için neyi yapmanın ya da bilmenin imkansız olduğunu çıkarmaması, tersine bizi olduğumuz gibi yapan olumsuzluktan artık olduğumuz gibi olmamak, yaptığımızı yapmamak ve düşündüğümüzü düşünmemek imkânını

---

³²⁵ Nancy Fraser, Foucault on Modern Power: Emprical Insights and Normative Confusions, https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/3123299/mod_resource/content/1/Nancy%20Fraser%20Foucault%20on%20modern%20power.pdf, (10.02.2019), s.284.

³²⁶ Thomas Lemke, **Foucault Yönetimsellik ve Devlet**, çev. Utku Özmakas, Pharmakon Yayınevi, Ankara, 2015, s.38.

çıkarması anlamında soybilimsel olacaktır."³²⁷ Yani soybilimsel yöntem bir yandan eleştireldir, bir yandan da kendimizi dönüştürmemizin bir yöntemidir. Bu nedenle Foucault'ya göre soybilim yöntemi, bir yandan insanı özneleştirilen iktidar pratiklerini ortaya çıkarırken, öte yandan da bu iktidar pratiklerine karşı insanın kendi öznelliğini kurmasının, yani özneleşmesinin bir yolunu oluşturur. Dolayısıyla direnme pratikleri iktidarı çözümleme yönteminin içerisinde varlığını gizil olarak sürdürür ve iktidarın bir kayıt yeri olan beden, yine direnişin en temel dinamiğini oluşturur.

Öte yandan insanları bireyselleştirmenin ya da özneleştirmenin iktidar, bilgi ve etik olmak üzere üç farklı eksenine olduğu söyleyen Foucault, bu üç farklı kuşatmaya karşı mücadele edilecek tarihsel anı "şimdi" olarak belirler. "Şimdinin tarihini" oluşturmak, şu anda mevcut olan ve insanı kuran ya da onu özneleştiren pratiklerin sorunsallaştırılmasını gerektirir. Bu anlamda "şimdinin tarihini" oluşturmak, kendi güncelliğimizi sorgulamak ya da kendimizin bir ontolojisini yapmak anlamına gelir. Kendimizin ontolojisini yapmak ise -Revel'in ifadesiyle söyleyecek olursak- "Konuştuğumuz ve eylemde bulunduğumuz yer ve zamanı sorgulamak demektir."³²⁸ Foucault, özneleştirme pratiklerine karşı direnişi sağlayacak tarihsel anı -yani "şimdi"yi- Kant'ın "*Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt*" isimli makalesinde³²⁹ bulur. Foucault'nun Kant'ın bu metninden hareketle yazdığı "*Aydınlanma Nedir?*" makalesinde, Kant'ın kendisini de içine alan şimdiki zamanı (yani Aydınlanma çağını) sorguladığını söyler. Ve Foucault'ya göre bu soru, tam anlamıyla bir şimdiki zaman, bir güncellik sorusudur: "Bugün neler olup bitmektedir? Şu anda neler olup bitmektedir? Ve hepimizin kendimizi içinde bulduğumuz ve halen yazmakta olduğum şu anı tanımlayan bu *şimdi* nedir?"³³⁰

Bu anlamda Foucault, Kant'ın bu sorusunu, insanın onu eyleme yönlendiren kendi içindeki iktidar kalıntılarını sorunsallaştırması ve buna bağlı olarak kendi

³²⁷ Michel Foucault, "Aydınlanma Nedir?", **Özne ve İktidar**, 4. Baskı, çev. Osman Akınhay, (Ed. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.188.

³²⁸ Revel, Güncelliğin Bir Ontolojisi, s.90.

³²⁹ Kant, bu makalede "Aydınlanma" düşüncesinin ne olduğuna dair şunları yazar: "*Aydınlanma*, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir *ergin olmama* durumundan kurtulmasıdır. Bu *ergin olmayış* durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa *insan kendi suçu ile* düşmüştür; bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır. "*Spare aude!* Aklını kendin kullanmak cesaretini göster! Sözü imdi *Aydınlanma*'nın parolası olmaktadır." (Immanuel Kant, **Seçilmiş Yazılar**, 5.Baskı, çev. Nejat Bozkurt, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.311.)

³³⁰ Michel Foucault, "Aydınlanma Nedir?", **Özne ve İktidar**, s.163.

etiğini oluşturmaları bakımından önemli görür. Çünkü şimdiyi sorgulamak, onu sorunsallaştırmak ya da onu yeniden düşünmek bizleri kuran her türlü iktidar biçiminden kurtulmamızı sağlayacak eleştirel bir sorudur. Buradan hareketle Foucault -Kant'ı izleyerek- bir zaman dilimi olarak "şimdi"nin sorunsallaştırılması gerektiğini söyler ve Aydınlanma düşüncesinin bu yönünün de felsefi bir *ethos* yaratmak için önemli bir kavşak olduğunu düşünür:

*"Ben, bir yandan, aynı zamanda insanın şimdiyle ilişkisini, insanın tarihsel oluş kipini ve kendini özerk bir özne olarak kurmayı sorunsallaştıran felsefi bir sorgulamanın Aydınlanma'da kök salışını vurgulamaya çalışırken, öbür yandan da, bizi aydınlanmaya bağlayabilecek olan bağın doktriner unsurlara sadakat değil, bir tutumun, yani tarihsel varlığımızın aralıksız bir eleştirisi şeklinde nitelendirilebilecek olan felsefi bir ethos'un sürekli olarak canlı tutulması olduğunu vurgulamaya çalışıyorum."*³³¹

Soysal'ın haklı bir biçimde dikkat çektiği üzere Foucault, "Aydınlanmanın keskin bir tarihsel şimdi duygusu ile konformizm ve dogmalar karşısında aklın otonomisine önem vermesini ve radikal eleştirel bakışını olumlu bir içselleştirme taraftarı olarak karşımıza çıkar."³³² Burada ifade edilen "radikal eleştiri"nin hedefi kuşkusuz şimdidir. Tarihsel bir an olarak "şimdi"nin sorunsallaştırılması gerektiğini düşünen Foucault, çözümü tam da "şimdi"nin içinde güncel ve yeni bir *etik*'in kurulmasında bulur. Bu yeni "etik" Foucault'ya göre, günümüzde iktidara karşı gerçekleştirilen özgürlük hareketlerindeki eksikliklere önemli bir katkı sunacaktır. Zira ona göre günümüzün özgürlük hareketlerindeki en önemli eksik, bu hareketlerin kendini temellendirecek bir etik ilkeye sahip olmamasıdır. Bir başka ifadeyle özgürlük hareketlerinin yeni bir etiğe ihtiyacı vardır.³³³ Söz konusu etik ise her bir insanın kendi varoluşuyla kurduğu ilişki sonucu açığa çıkar.

Bu anlamda Foucault'nun çözümü ne tarih-dışı ve aşkınsal bir öznenin varlığını gerektirmektedir ne de yeni bir metafiziği hedeflemektedir.³³⁴ Bu bakımdan Foucault, özneye kurucu ve temellendirici bir rol veren her türlü felsefi yaklaşımı reddeder. Foucault'nun reddettiği ve kurtulmaya çalıştığı özne felsefesi, Soysal'ın

³³¹ Foucault, "Aydınlanma Nedir?", **Özne ve İktidar**, s.184.

³³² Soysal, s.578.

³³³ Michel Foucault, "Etiğin Soybilim Üzerine: Sürmekte Olan Çalışmaya İlişkin Bir Değerlendirme", **Özne ve İktidar**, 4. Baskı, çev. Osman Akinhay-Ferda Keskin, (Ed. Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.188.

³³⁴ bkz. Foucault (vurgu bana ait), "Aydınlanma Nedir?", **Özne ve İktidar**, s.188.

haklı bir biçimde işaret ettiği gibi, "hem inançlar ve duygusal durumların kendisine atfedildiği ve böylece farklı inançları benimseyebilen ve farklı duygusal hallere sahip olabilen, hem kendi eylemlerinin nihai kaynağı olarak farklı türden eylemleri seçmeye ve gerçekleştirmeye muktedir bir ben olarak kavranan bir özne anlayışına dayanmaktadır."³³⁵ Böylelikle her bir insanın kendisiyle kurduğu ilişki farklı olacak ve her bir insan kendine ait farklı bir varoluş estetiği geliştirecektir.

Görüldüğü gibi, insanın kendine ait bir varoluş üslubu geliştirmesi onun kendisiyle kurduğu ilişkiden geçmektedir. İnsanın kendisiyle kurması gereken ilişki, "bireyin kendini kendi eylemlerinin ahlâki öznesi olarak nasıl kurması gerektiğini belirleyen *kendilikle ilişkidir*."³³⁶ Foucault'ya göre insanın bir varoluş estetiği gerçekleştirmesi sağlayacak olan şey ise yaşamın sonluluğudur. Yaşamın sonluluğu ve ölüm gibi olgular *kendilik kaygısı* etisinin ortaya çıkmasını sağlar. Böylelikle Foucault'nun evrenselci olmayan özne etiği farklılıklara, değişimlere ve olaylara vurgu yapar. Bu nedenle de insanın kendi kendini yaratma ya da özgürleşme süreci, büyük siyasi, toplumsal ve ekonomik yapıların doğrudan ve tamamen yıkılmasını gerektirmez. Özgürlük doğrudan doğruya iktidar pratiklerine karşı gösterilecek siyasi bir *tutumdur*. Bu noktada Foucault, ahlâkın diğer toplumsal, siyasi ve ekonomik yapılarla zorunlu bir bağı olduğu fikrinin reddedilmesi gerektiğinin altını çizer.³³⁷

Ancak belirtmek gerekir ki; Foucault, özneleşmenin bir yolu olarak gördüğü bu yeni etik kavrayışını bir kurama dönüştürmez. Düşünür, çok açık bir biçimde kendilikle ilgili çalışmayı insanın kendisine bırakır.³³⁸ Öne sürülen etik, bir kuram olmaktan ziyade bir tutumu ifade eder. İşte tam da bundan dolayı düşünür eleştiri oklarını yine kendi üzerine çeker. Fraser'e göre Foucault, bireyin kendi özgürlüğünü gerçekleştirebileceği kurallarla bezenmiş bir kurama dönüştürmediği için özgürlük

³³⁵ Soysal, s.555.

³³⁶ Foucault, " Etiğin Soybilim Üzerine: Sürmekte Olan Çalışmaya İlişkin Bir Değerlendirme", **Özne ve İktidar**, s.205.

³³⁷ Foucault, " Etiğin Soybilim Üzerine: Sürmekte Olan Çalışmaya İlişkin Bir Değerlendirme", **Özne ve İktidar**, s.203.

³³⁸ Foucault bunu özellikle vurgular ve durumu şöyle izah eder: "Yukarıda sözü geçen analizlerin çoğunda, insanlara gerçekten ne olmaları, ne yapmaları, neye inanıp ne düşünmeleri gerektiği anlatılmaz. Bu analizlerde yapılan, bundan daha çok, o zamana kadar toplumsal mekanizmaların nasıl işleyebildiğini, baskı ve kısıtlama biçimlerinin pratikte nasıl uygulandığını insanların gözleri önüne sermektir. Dolayısıyla, kendi kararlarını vermek ve bütün sunulanların ışığında kendi varoluş biçimlerini seçmek insanların kendilerine bırakılmıştır." (Michel Foucault, "Bir Varoluş Estetiği, **Özne ve İktidar**, 4. Baskı, çev. Osman Akinhay, Ed. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.265.)

meselesi çözülmemiş bir sorun olarak kalmıştır.³³⁹ Best ve Kellner ise, Foucault'nun mikro düzeyde gerçekleşen direniş ve özgürleşme pratikleri arasında ittifakların nasıl kurulabileceği ya da muhalif bir politik hareketin nasıl gerçekleştirilebileceği sorununa yeterince eğilmediğini söyler.³⁴⁰ Bu eleştiriler her ne kadar güçlü eleştiriler olsalar da, Foucault'nun kendi iktidar çözümlemelerinden hareketle öne sürdüğü bu özneleşme etiği çözümünün önceki çalışmalarıyla uyumlu bir niteliğe sahip olduğunu da kabul etmek gerekir. Merkezsiz bir iktidar anlayışına karşı, merkezsiz ve tarih-dışı olmayan güncel bir özneleşme pratiği. Zira Foucault, Soysal'ın haklı bir biçimde ifade ettiği gibi, "insanın kendisini dünyadan ayrı tutabileceği yanılsamasına karşı çıkar ve kendiliğin dönüştürülmesi anlayışını, tarihsel bir durumun sınırlamaları içinde yer alan bir özgürleşme mücadelesi olarak sunar."³⁴¹

Öte yandan Foucault'nun özgürlük pratiklerini genel bir kuram dahilinde bizlere sunmaması ve direniş noktalarını birleştirecek muhalif bir politik hareketin nasıl olacağına yeterince eğilmemesi, öne sürdüğü çözümün ya da bizzat Foucault'nun kendisinin bu konuda başarısız olduğu anlamına gelmemelidir. Zira Foucault yönetimselliğin derinleşen krizini öngörmüştür.³⁴² Foucault'nun öngördüğü bu kriz, yönetenler ile yönetilenler arasında değil; insanların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinde ortaya çıkmıştır. Kadınların erkek egemenliğine karşı mücadelesi, ekolojik hareketler, hayvan hakları mücadelesi, azınlıkların ve eşcinsellerin kendilerine dayatılan yaşam tarzına ya da belirli bir kimliğe hapsedilmelerine karşı gösterdikleri mücadeleler Foucault'yu haklı çıkaran direnme pratikleri olarak okunabilir. Lemke'nin haklı biçimde işaret ettiği gibi, bu noktada Foucault'nun önerdiği çözüm, "yerleşik iktidar mekanizmalarına direnişte ve bu mekanizmalara direniş yoluyla, belirli zorlamaları ve dayatmaları kabule hazır olmayan bir başka öznellik biçimi"³⁴³ olarak belirir.

---

³³⁹ Ayrıntılı bir tartışma için bkz. Fraser, pp.283-284.

³⁴⁰ Steven Best ve Douglas Kellner, **Postmodern Teori - Eleştirel Soruşturmalar**, 3. Baskı, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.111.

³⁴¹ Soysal, s.576.

³⁴² "Yeniden bir yönetim krizi yaşadığımızı sanıyorum. İnsanların birbirlerini yönetme usullerinin bütünü yeniden sorgulanmaktadır ve bunu yapanlar, güçlükleri göz önüne almamazlık edemeseler de, elbette yönetenler ve yönlendirenler değildir. Belki de yönetim sorununun yeniden değerlendirilmesine ilişkin büyük bir krizin başlangıcındayız." (Michel Foucault, "Michel Foucault ile Söyleşi", **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, 3. Baskı, çev. Işık Ergüden, Ed. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011. s.313.)

³⁴³ Lemke, Politik Aklın Eleştirisi, s.442.

Elbette Foucault, direnişi yukarıda saydığımız mücadelelerle sınırlandırmaz. Bu tarz mücadeleler önemli olmakla birlikte, Foucault'ya göre esas mesele yönetenleri ve yönetim teknolojilerinin tamamını hedef alan bir öznellik kurma girişimi olmalıdır. Başka bir deyişle bu girişim, "kendimizi hem devletten hem de devletle ilintili olan bireyselleştirme türünden kurtarma"³⁴⁴ girişimi olmalıdır. Foucault'nun bununla kastettiği şey, iktidarın hem bireyselleştirici (disiplinci iktidar) hem de bütünselleştirici (düzenleyici iktidar) biçimlerini kesintiye uğratmaktır. Çünkü özgürleşme "yalnızca, salt bu iki etkiden birine değil; siyasi rasyonalitenin köklerinin ta kendisine saldırmanın ürünü olabilir."³⁴⁵ Bu anlamda Soysal'ın isabetli tespitini dile getirecek olursak, Foucault;

*"Açık tahakküme ve sömürüye karşı yürütülen hareketlerden ayırt ettiği bu direniş hareketlerini, esas olarak tabi kılmaya, öznellik ve boyun eğdirme biçimlerine karşı mücadeleler olarak okur ve etkili bir direniş için, bu yeni iktidarın stratejik bilgisinin, yani politik rasyonalitenin işleyiş mantığının (iptal edilmek üzere) elde edilmesinin zorunlu olduğunu düşünür."*³⁴⁶

Bu durumda Foucault'nun bir çözüm olarak sunduğu evrenselci olmayan özneleşme etiği ile biyopolitikanın insanlara sunduğu liberal özgürlük anlayışında ciddi farkların olduğunu görmekteyiz. Zira Foucault, liberalizmi, insani eylemleri yapılandıran ve insanları bu eylem alanlarına yönlendiren bir yönetim biçimi olarak görür. Foucault'nun terimleriyle konuşacaksak eğer; liberalizm bireyler için yeni öznellik alanları üretir ve bireylerin bu öznel deneyimlerin bir nesnesi olmasını ister. Bu yönetim teknolojisinde hali hazırda verili olan bu öznellik biçimlerini gerçekleştiren birey, liberal düşüncenin isteyen ve arzulayan öznesine dönüşür sadece. Foucault'ya göre bu durumda birey ne istediğinin farkındadır. Fakat onu harekete geçiren şeyin farkında değildir. Foucault'nun sunduğu özgürleşme etiğinde ise durum tam tersidir. Zira özgürleşebilmek için, insan kendi eyleminin nedenini yine kendinde bulmalıdır. Bunun için de insanın verili olan ya da ona sunulan davranış biçimlerine bir karşı-tutum sergilemesi gerekir. Dolayısıyla Foucault'ya göre özgür insan, kendi otonom varlığını kendi eleştirel tutumuyla tesis eden insandır. Böylelikle aklın eleştirel gücünü olumlayan Foucault, yine aklın kendi

³⁴⁴ Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.68.

³⁴⁵ Michel Foucault, "Siyasal Aklın Bir Eleştirisine Doğru", **Özne ve İktidar**, 4. Baskı, çev. Osman Akınhay, Ed. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.56.

³⁴⁶ Soysal, s.569.

eleştirel gücünden hareketle gerçekleştirilecek özneleşmeyi, "bir özbilincin mümkün düzenleme biçimlerinden ancak birisi olan bir öznelliğin kurulmasını sağlayan bir süreç"³⁴⁷ olarak nitelendirir.

O halde şu ana kadar söylediklerimizi toparlayacak olursak; Foucault, iktidar ve beden arasındaki ilişkileri çözümlemeye çalışırken her zaman tarihin derinliklerine yönelse de; onun temel amacının "şimdi" olduğunu, yani esas olarak "şimdi"yi anlamak istediğini akılda tutmak gerekir: "Bütün felsefi sorunların belki en kesini, şimdiki zaman sorunu, bizim tam şu anda ne olduğumuz sorunudur."³⁴⁸ Yani şu anda bize ne oluyor? Tarihin çok kesin bir anı olan "şimdi" de biz kimiz? Neye göre davranıyor ve neye göre yaşıyoruz? İşte Foucault'nun temel amacı, bizi şu anda kuran ya da kurmuş olan tarihsel deneyimleri açığa çıkarabilmektir. Bu, bir eleştiridir, bir öznelliğin eleştirisidir. Keskin'in de söylediği üzere "öznelliğin eleştirisi (...) kendimizi yaptığımız, düşündüğümüz, söylediğimiz şeylerin öznesi olarak kurmamıza neden olan olayların *tarihsel* bir eleştirisidir."³⁴⁹ Bu tarihsel eleştiriye yapabilmek içinse kendimizin tarihsel bir ontolojisini yapmak gerekir. Çünkü bedenimizi kuşatan farklı iktidar biçimlerinden kurtulmak, ancak iktidar(lar)ın bizlere dayattığı kimliklerden ve davranış biçimlerinden sıyrılabilmeyle gerçekleşir. Dolayısıyla da, bu noktada "bireyin bilgi ve iktidar ilişkileri ağı içinde üstlendiği öznellikten başka varoluş imkânlarını düşünebilmek için, Foucault'yu bir iktidar analisti olmaktan çok bir kendilik düşünürü olarak okumaya ihtiyacımız"³⁵⁰ olduğu çok açık bir biçimde görünmektedir. Bu anlamda bizi, kendimiz üzerinde düşünmeye davet eden Foucault'nun şu sözlerine kulak vermek gerekecektir: "Bugünkü hedef belki de ne olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir."³⁵¹

³⁴⁷ Michel Foucault, "Ahlâkın Dönüşü", **Özne ve İktidar**, 4. Baskı, çev. Osman Akınhay, Ed. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.260.

³⁴⁸ Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne Ve İktidar**, s.68.

³⁴⁹ Keskin, "Sunuş: Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar**, s.16.

³⁵⁰ Nilüfer Zengin, "Foucault'ya Bir Bakış: Öznenin Cinselliğinden Kendiliğin Haz Ahlakına", **Cogito Dergisi**, Sayı:70-71, YKY, 2012, s.333.

³⁵¹ Foucault, "Özne ve İktidar", **Özne Ve İktidar**, s.68.

KAYNAKÇA

Akay, Ali. **Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2016.

Baştürk, Efe. "Michel Foucault'da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik ve Güvenlik", **FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)**, Sayı: 14, Ankara, 2012, ss.65-78.

Baştürk, Efe. "Biyopolitika ve Savaşım: Foucault ve Agamben Arasındaki Ayrımın Kavramsal İçeriği", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, İstanbul, 2017, ss.1-23.

Best, Steven ve Douglas Kellner. **Postmodern Teori - Eleştirel Soruşturmlar**, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.

Bidet, Jacques. **Foucault'yu Marx'la Okumak**, çev. Zehra Cunillera, Metis Yayınları, İstanbul, 2016.

Blanchot, Maurice. **Hayalindeki Michel Foucault**, çev. Ayşe Meral, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005.

Boyne, Roy. **Foucault ve Derrida: Aklın Öteki Yüzü**, çev. İsmail Yılmaz, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2009.

Butler, Judith. "Bedenler ve İktidar, Tekrar", **Cogito Dergi**, Sayı: 70-71, 2012, ss.275-288.

Dardot, Pierre ve Christian Laval, **Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme**, çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018.

Deleuze, Gilles. **Müzakereler**, çev. İnci Uysal, Norgunk Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Deleuze, Gilles. **Foucault**, çev. Emre Koyuncu-Burcu Yalım, Norgunk Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Dillion, Michel. "Olaysallık: Hakikat Siyaseti ve Sonluluğun Mantıksal Çözümlemesi", **Cogito Dergi**, Sayı: 70-71, 2012, ss.504-535.

Foucault, Michel. **Abnormal**, çev. Graham Burchell, Verso Publishing, New York, 2003.

Foucault, Michel. **Entelektüelin Siyasi İşlevi - Seçme Yazılar I**, çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Foucault, Michel. **Büyük Kapatılma - Seçme Yazılar III**, çev. Işık Ergüden-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Foucault, Michel. **Felsefe Sahnesi - Seçme Yazılar V**, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Foucault, Michel. **Özne ve İktidar - Seçme Yazılar II**, çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

Foucault, Michel. **Güvenlik Toprak Nüfus**, çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Foucault, Michel. **Toplumu Savunmak Gerekir**, çev. Şehsuvar Aktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

Foucault, Michel. **Hapishanenin Doğuşu**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015.

Foucault, Michel. **Deliliğin Tarihi**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015.

Foucault, Michel. **Cinselliğin Tarihi**, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

Foucault, Michel. **İktidarın Gözü - Seçme Yazılar IV**, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

Foucault, Michel. **Biyopolitikanın Doğuşu**, çev. Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.

Fraser, Nancy. Foucault on Modern Power: Empirical Insights and Normative Confusions,

https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/3123299/mod_resource/content/1/Nancy%20Fraser%20Foucault%20on%20modern%20power.pdf, (10.02.2019).

Gambetti, Zeynep. "İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 40, İstanbul, 2009.

Gambetti, Zeynep. "Foucault'da Disiplin Toplumu-Güvenlik Toplumu Ayrımı", https://www.academia.edu/429895/Foucault_da_Disiplin_Toplumu-G%C3%BCvenlik_Toplumu_Ayr%C4%B1m%C4%B1, (03.19.2018).

Gambetti, Zeynep. "Foucault'dan Agamben'e Olsğanüstü Halin Sıradanlığına Dair Bir Yanıt Denemesi", **Cogito Dergi**, Sayı: 70-71, 2012, ss.21-38.

Gordon, Colin, "Governmental Rationality: An Introduction", **The Foucault Effect: Studies in Governmentality**, Ed.Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller, The University of Chicago Press, Chicago, 1991, pp. 1-51.

Hackin, Ian. "How Should We Do the History of Statistics?", **The Foucault Effect: Studies in Governmentality**, Ed.Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller, The University of Chicago Press, Chicago, 1991, pp. 181-195.

Jessop, Bob. From micro-powers to Governmentality: Foucault's work on statehood, state formation, statecraft and state power, <http://www.azoni.nl/platform/wp-content/uploads/2013/04/Jessop-From-micropowers-to-governmentality.pdf>. (10.11.2018).

Kant, Immanuel. **Seçilmiş Yazılar**, çev. Nejat Bozkurt, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Kelly, M.G.E, "İnternational Biopolitics: Foucault, Globalisation and Imperialism", **Theoria: A Journal of Social and Political Theory**, Vol.:57, No:123, pp. 1-26.

Keskin, Ferda. "Sunuş: Büyük Kapatılma", **Büyük Kapatılma - Seçme Yazılar III**, çev. Işık Ergüden-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, ss.11-19.

Keskin, Ferda. "Sunuş: Felsefe Sahnesi", **Felsefe Sahnesi - Seçme Yazılar V**, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 11-18.

Keskin, Ferda. "Sunuş: Özne ve İktidar", **Özne ve İktidar - Seçme Yazılar II**, çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, ss.11-24.

Koyuncu, Emre. "Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu", **Biyopolitika**, Cilt: 2, Ed. Onur Kartal, Notabene Yayınları, Ankara, 2016, ss-21-60.

Lemke, Thomas. **Foucault, Yönetimsellik ve Devlet**, çev. Utku Özmkas, Pharmakon Yayınları, Ankara, 2015.

Lemke, Thomas. **Biyopolitika**, çev. Utku Özmkas, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Lemke, Thomas. **Politik Aklın Eleştirisi: Foucault'nun Modern Yönetimsellik Çözümlemesi**, çev. Özge Karlık, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2016.

Lemke, Thomas. The Birth of Bio-politics - Michel Foucault's Lecture at the Colège de France on Neo-liberal Governmentality, <https://www.thing.net/~rdom/ucsd/biopolitics/NeoliberalGovernmentality.pdf>. (12.12.2018).

Lemke, Thomas. Foucault, Governmentality, Critique, <http://www.thomaslemkeweb.de/publikationen/Foucault,%20Governmentality,%20and%20Critique%20IV-2.pdf>. (22.12.2018).

McNay, Lois. "Self As Enterprise: Dilemmas of Control and Resistance in Foucault's The Birth Of Biopolitics", **Theory, Culture & Society**, Sayı: 26, Londra, 2009, ss.55-77.

McNay, Lois. "Foucaultcu Beden ve Deneyimin Dışlanması", **Cogito Dergi**, Sayı: 70-71, 2012, ss.315-332.

Oranlı, İmge. "Biyopolitikanın Doğuşu ve Foucaultcu Eleştiri", **Cogito Dergi**, Sayı: 70-71, 2012, ss.39-51.

Özdemir Akgündüz, Gülay. "Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi", **Akademik Bakış Dergisi (E-Dergi)**, Sayı: 38, 2013, <http://akademikbakis.org/eskisite/38/47.pdf>, (04.25.2018).

Özmkas, Utku. "Foucault: İktidardan Biyoiktidara", **Cogito Dergi**, Sayı: 70-71, 2012, ss.53-81.

Özmkas, Utku. **Biyopolitika: İktidar ve Direniş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Özpolat, Gürhan. "Foucault, Yönetimsellik ve Modern Devletin Soybilimi", **Felsefelogos Dergisi**, Sayı: 63, 2017, ss.121-141.

Rasmussen, Kim Su. "Foucault's Geneology of Racism", **Theory, Culture & Society**, Sayı: 28, 2011, ss.34-51.

Read, Jason. "Homo Economicus'un Bir Soykütüğü: Neoliberalizm ve Öznelliğin Üretimi", **Cogito Dergi**, Sayı: 70-71, 2012, ss.82-95.

Revel, Judith. **Michel Foucault: Güncelliğin Bir Ontolojisi**, çev. Kemal Atakay, Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Revel, Judith. "Kimlik, Doğa, Yaşam: Üç Biyopolitika Yapıbozumu", **Cogito Dergi**, Sayı: 70-71, 2012, ss.9-20.

Sarup, Madan. **Post-yapısalcılık ve Postmodernizm**, çev. Abdülbaki Güçlü, Pharmakon Yayınları, Ankara, 2017.

Soysal, Özgür. **Habermas ve Foucault: Evrenselcilik ve Öznellik Üzerine Bir Tartışma**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2011.

Taylor, Chloe. "Race and Racism in Foucault's Collège de France Lectures", **Philosophy Compass**, Sayı: 6, 2011, ss.746-756.

Taylor, Dianna. "Modernliğe Karşı Durmak: Irk ve Irkçılık Konularında Foucault ve Arendt", **Cogito Dergi**, Sayı: 70-71, 2012, ss.139-162.

Zengin, Nilüfer. "Foucault'ya Bir Bakış: Öznenin Cinselliğinden Kendiliğin Haz Ahlakına", **Cogito Dergi**, Sayı:70-71, 2012, ss.333-342.